

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

HARMADIK SZÁM

ÖTVENEDIK SZÁM

2	ORGANIKUS ÉPÍTÉSZETI KIÁLLÍTÁS AMSZTERDAMBAN
5	MARKO POGACNIK: A sötét birodalmának durva agressziója
6	LECHNER ÖDÖN – DOKUMENTUMOK
12	KÓS KÁROLY: Tíz esztendő Erdély művészeti életéből – 1919-1929
15	GERLE JÁNOS: Vadász György sényei kápolnájához
16	A HETEDIK AJTÓ – Levélváltás Paks ürügyén
22	HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK
27	MÉG EGYSZER A FORRÁSKÚTRÓL
28	CSETE GYÖRGY: Változatok egy Händel-témára
30	KÓS KÁROLY EMLÉKNAPOK BÁNFFYHUNYADON
32	KRIZSÁN ANDRÁS KIÁLLÍTÁSA
34	A VÉDEGYLET DOKUMENTUMAIBÓL
37	ANTAL ISTVÁN: Tenkács Tibor 90 éves
38	DIPLOMÁS VÁNDOROK
42	HÍREK
43	RAJZOK ÉS SZOBROK – Nagy Szilvia kiállítása

E számunk melléklete: JURCSIK KÁROLY MUNKÁI – 1990-1999

A címlapon: Vadász György sényei kápolnája (Szel Ágnes felvételei)

E számunk a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával készült.

A folyóirat rendszeres támogatói a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: ARKER'S Kft., AXIS Építésziroda Kft., BAUSYSTEM Kft., BEÖTHY és KISS Kft., BLOKÖR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., EKLER Építész Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., HADAS Műterem Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KÖSZEGHY Építész Bt., KVADRUM Kft., MAKONA Tervező Kft., MÉRMŰ Szövetkezet, PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Rt, valamint a BONEX Építőipari Kft., a COMPART Stúdió Kft., és a SÁROS és Társa Építésziroda Bt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budapest. – ISSN 0866-0069 – A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen. Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés az alábbi címeken: Kós Károly Alapítvány 1114 Bp. XI. Villányi út 8. III/2. telefon:209-1173, 209-1174, 06-20/945-5247, fax: 209-1174, e-mail: saros@mail.datanet.hu (ezen a címen a lap egyes régi és új számai is megvásárolhatók), valamint Artbureau Kft. 1065 Bp. Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677. Egy szám ára: 450 Ft. Előfizetési díj a 2003. évre 1600 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. Megvásárolható az alábbi boltokban: Balassi Könyvesbolt (Bp. II. Margit u. 1.), Budapest Galéria (Bp. V. Szabadsajtó út 5.), Emese Álma Könyvesbolt (Bp. X. Fehér út 1.), Fehérlőfia Könyvesbolt (Bp. VIII. József u. 8.), Írók Boltja (Bp. VI. Andrássy út 45.), Lira és Lant Rt. Szakkönyvtáruháza (Bp. VI. Nagymező u. 43.), Litea Könyvesbolt (Bp. I. Hess András tér 4.), Lyra Könyvesbolt (Vác, Piac u. 1.), Magyar Építészek Szövetsége Könyvtára (Bp. VIII. Ötpacsirta u. 2.), Napkapu Könyvesbolt (Vigadó Galéria, Bp. V. Vigadó tér 2.), Nemzeti Kultúra Boltja (Sopron, Várkerület 13.), Osiris Könyvesház (Bp. V. Veres Pálné u. 4-6.), Püski Kiadó Könyvesboltja (Bp. I. Krisztina krt. 26.), Szkitia Buda Könyvesbolt (Bp. XI. Mènesi út 1/a.), TERC Építőipari Szakkönyvbolt (Bp. XIV. Pillangó park 7-9.), UR Kiadó Könyvesbolt (Bp. VI. Ó u. 19.), Vince Könyvesbolt (Bp. I. Krisztina krt. 34.) Vince Kiadó Műcsarnok Könyvesboltja (Bp. XIV. Dózsa György út 37.), valamint a LAPKER Rt. budapesti és vidéki árusítóhelyein. Honlap: www.orszagepito.org

ORGANIKUS ÉPÍTÉSZETI KIÁLLÍTÁS AMSZTERDAMBAN

Amszterdamban, a nevezetes Berlage-építette tőzsdepalotában április 5-én nyílt az Organikus építészet című kiállítás, amelyet népszerűsége miatt két ízben is meghosszabbítottak, végül szeptember 14-én zárt be. A kiállítást kísérő rendezvényként került sor Az organikus építészet forrásai és jövője címet viselő konferenciára augusztus 29 és 31 között az amszterdami Iona Alapítvány szervezésében.

A konferencia témáját így fogalmazta meg program:

Az organikus építészet több forrásból merít, mint például Sullivan, Wright, Gaudí, Steiner vagy Häring munkássága. Alakulása a huszadik században nem volt folyamatos, változóan reagált a különféle korszakok és helyszínek eseményeire. Olyan mesterművek jöttek létre e folyamat során, mint a Sagrada Familia, a Goetheanum, a Vízésés-ház vagy a sidney-i Opera, de az organikus építészet soha nem vált főáramlattá. Miért nem, és mi a jelenlegi helyzet? Milyen új kihívások elé néz a számítástechnológia és az ökológiai válság korában? Hogyan köthetők össze az új szempontok az organikus építészet természetes, humánus és szellemi eredetű gyökereivel?

A konferencián Magyarországról Csernyus Lőrinc és a beszámoló írója, Gerle János vett részt, utóbbi meghívott előadóként. A résztvevők között közelebbi ismerősök is voltak: Pásztor Péter és Martin Drahovský Szlovákiából, valamint a nyolcvanas évek végén a Makonában dolgozó holland Paul van Panhuys és Piet Tuin, akik barátjukkal, néhai Dolf Braattal alakították meg hazatérve scheveningeni irodájukat. Tamás Margit a delfti egyetemen tanítja az építészhallgatóknak a kommunikáció különféle formáit. Az 1987-es magyarországi vándorkonferencia résztvevői közül csak a járnai Asmussen-iroda tagjával, Eva Borgströmmel találkoztunk, aki arról számolt be, hogy az iroda ma már egy magánlakás falai közé húzódott vissza, s hogy Erik Asmussen előtt, igen fiatalon távozott az élők sorából a vándorkonferencia lelkes szervezője, központi személyisége Ake Fant. A norvég HUS csoport irányító tervezője, Espen Tharaldsen is jelen volt a konferencián, de a nyolcvanas-kilencvenes évek meghatározó személyiségei közül sokan hiányoztak, Asmussen és Alberts

után tavaly halt meg Nikolaus Ruff, Arne Klingborg és Rex Raab öregkori gyengesége miatt nem vállalkozhatott az útra, a hallgatóság elsősorban fiatal érdeklődőkből állt, akik viszont 16 országból érkeztek. Korábbi hasonló találkozókhoz képest újdonság, hogy Romániából, Ukrajnából is voltak építészek.

A mi utazásunkat elsősorban az inspirálta, hogy 1990-ben többen jelen voltunk Amszterdamban (Csernyus Lőrinc, Salamin Ferenc, Turi Attila és Gerle János) az International Forum Man and Architecture megalapításán, ez a nemzetközi szervezet az organikus építészet képviselőit fogja össze, tevékenysége elsősorban információcserére és egy kétévenkénti konferencia megszervezésére szorítkozik (Németországban szerkesztett negyedéves értesítőjének legújabb száma Turi Attila pilisszentlászlói nyaralóját közli). A szervezet megalapításának előzményei közé tartozik az 1986-os járnai nemzetközi építésztalálkozó, amelyen olyan nagy érdeklődés mutatkozott az ott jelen sem lévő Makovecz Imre építésze iránt, hogy elindult a vándorkonferencia – a másik közvetlen előzmény – szervezése.

Az 1990-es találkozóra az akkor nemrég elkészült NMB Bank (ma már ING Bank) Ton Alberts és Max van Huut tervezte épületében került sor (munkatársaik közül a vándorkonferencián részt vett Udo Zembok üvegművész és Herbert Dreiseitl környezettervező). Ezt az épületet egy hollandiai közvéleménykutatás alapján a legnépszerűbb kortárs épületnek tekintik. (Az épület tervét és Ton Alberts beszédét az Országépítő 1991/1. száma közölte.) A találkozón a magyar organikus építészet néhány alkotását táblákon mutattuk be (Makovecz Imre munkáit az 1989-es nagyszabású rotterdami kiállításon ismerhette meg a résztvevők többsége) és a szociális értelemben még (mai napig) fennálló vasfüggöny körülményei között, lehetőségeink szerint igyekeztünk részt venni a kialakuló szervezet megformálásában, programjának kidolgozásában. Ehhez az egyik kezdeményező lökést egy nemzetközi vándorkonferencia megalapítására a vándorkonferencia kezdeményezése adta, ebből azonban akkor néhány magyar építész (Salamin Ferenc, Kravár Ágnes) járnai tanulmányain és számtalan külföldi fiatal hosszabb-

Antoni Gaudí: a Colonia Güell templomának lánccmodellje

Rudolf Steiner: az első Goetheanum gipszmodellje

rövidebb magyarországi tartózkodásán kívül nem valósult meg más, mint az 1990 óta fennálló hazai Vándoriskola (ugyan a nemzetköziség jegyében sok határon túlról éppen a Vándoriskola miatt idejött magyar építész részvételével).

A mostani találkozón, amely az együttműködés jövőbeli formáit tűzte napirendre, időszerű volt tehát felvetni a fiatal építészek továbbképzésének kérdését. A komoly együttműködési szándék egyelőre csak egy jövő évi műhelymunka körvonalainak megrajzolására volt elegendő, ennek a Magyarországon megrendezésre kerülő találkozónak a személyi, szakmai, anyagi feltételeit a közeljövőben kell pontosítani. Ugyanigy az amszterdami kiállítás magyarországi bemutatásának 2005-ben esedékes lehetőségét, addig a kiállítás anyaga Németországban, Belgiumban és esetleg Londonban kerül közönség elé (emiatt vett részt a konferencián Dennis Sharp). Úgy tűnik, az organikus építészet iránti érdeklődés hosszabb szünet után újra felélénkülően van, erre mutat, hogy a kiállítás anyagát összefoglaló tekintélyes könyvet 2000 (!) példányban adták el a kiállításlátogatóknak, vagy hogy újra nő a külföldi folyóiratok a magyar organikus építészek munkáit bemutató publikációinak száma.

A kiállítás nagyon tudatosan szakít azzal az egyoldalú szemlélettel, miszerint a kortárs organikus építészet Rudolf Steiner örökségével azonosítható. A rövid bevezető anyag is az ősi és primitív kultúrák építészetének organikus vonásait mutatja be, javarészt az építészek nélküli építészet területéről. A jelenkori organikus építészetet három fő közvetlen forrásból eredezteti, egyik az angolszász tradíciót továbbvivő amerikai Sullivan és Wright munkássága, amelyet a külső természettel történő azonosulás vágya jellemez. A másik Gaudí építésze, amely a mediterrán hagyományban gyökerezik és az emberi organizmus belső erőit jeleníti meg az alkotásban. A harmadik a közép-európai impulzus, amelynek egyik jellemzője a történeti kontextus formába öntése, de Steiner révén az antropomorf formaképzés is. A tárlat anyagában a terveken és fényképeken kívül modellek és eredeti tárgyak (elsősorban székek) teszik közvetlenül érzékelhetővé az építészek formaképzési módszereit. Különösen izgalmas Gaudí felfüggesztett lánccmodelljeinek egy reprodukciója, amely az aláhelyezett tükörben pontosan mutatja a Colonia Güell templomának elképzelt tömegkompozícióját és belső erőjátékát.

A modernizmus térhódításával párhuzamosan az építészet-történet elismert alkotóinak egy része ezekből a hagyományokból kiindulva alkotta meg épületeit, a kiállítás részletesebben foglalkozik a ronchamp-i kápolnával (Le Corbusier), a Kennedy

repülőtér fogadóépületével (Eero Saarinen), a sydney-i operaházzal (Jörn Utzon), a berlini filharmónia épületével (Hans Scharoun) és Alvar Aalto munkáival. A jelenkor törekvéseit országokra bontva mutatja be a kiállítás egy-két példát hozva az európai országok többségéből, illetve a többi kontinensről. Ezekből mutatunk be néhány kevésbé ismert példát. A kiállítás utolsó része a továbbfejlődés lehetséges útjait igyekszik feltérképezni, azokat az impulzusokat és társadalmi igényeket, amelyek mentén az organikus szemléletű építészet várhatóan haladni fog, és ezekhez keres kibontakozóban lévő kezdeményezéseket.

Az előadások egy része a kiállítás anyagához alkalmazkodva mutatta be a régi mesterek munkáit: Wrightról Brian A. Spencer professzor, Gaudiról a betegsége miatt távolmaradt Joan Bassegoda professzor helyett a barcelonai Gaudí tanszék egy fiatal munkatársa, Steiner építészetének metamorfózisairól a kiállítás rendezője, Pieter van der Ree tartott előadást. A kortárs események ismertetése a magyar törekvések bemutatásával kezdődött. Előadásomban egyrészt áttekintést adtam a nemzetközi kapcsolatok különféle fajtáiról és azok eredményeiről, mint amilyen a magyar építészek és vándoriskolások részvétele külföldi műhelymunkákban, a külföldi vándorkiállítások megrendezése; továbbá a nyugat-európai megbízások eredménytelenségének természetéről és a szomszédos országokban folytatott tervezések szociális szempontjairól. Ez utóbbiak tanulságaként hangsúlyoznom kellett a jövőben remélhetőleg amúgy is kevesebb adminisztratív nehézségbe ütköző kelet-nyugati együttműködés fontosságát, az organikus építészet számára nélkülözhetetlen szolidaritásérzés erősítését. Képek kíséretében ismertettem a magyar organikus építészet fő forrásait és jellemző megközelítésmódjait, Makovecz Imre munkái mellett a fiatalabb nemzedékek önálló törekvéseit. Befejezésül saját tapasztalataink alapján próbáltam összefoglalni a szerves építészet válságának, vagy legalábbis korábbi pozíciója gyengülésének okait, amelyek részben ország- vagy régióspecifikusak, részben azonban általánosaknak tekinthetők. Kelet-Európában mindenesetre jelentős helyzetváltozás, hogy megszűnt az organikus építészet ellenzéki politikai szerepe, a demokratikus viszonyok beköszöntével társadalmi mozgósító szerepe is gyengült. Elmúlt a szerves építészetet divatos irányzatnak tekintő kor, és a felszínes formakövetők érdeklődése elfordult a szerves építészet alkotási felől. Érzékelhetően mélyül a szakadék és a megnevezés a szerves felfogást képviselő és egyéb irányzatok hívei között. Általános probléma a kivitelezői háttér megval-

Bart Prince: Whiting-ház Sun Valley, Idaho, USA, 1989-1991

HUS: Waldorf-iskola, Stavanger, Norvégia, 1989-1999

AZ ÉPÍTÉSZETI KIÁLLÍTÁSOKRÓL

J. G. Schuster: Waldorf-iskola, Yarra Junction, Victoria, Ausztrália, 1998

tozása, az építőipar globalizálódása, általában az egyedi alkotások iránti kereslet radikális csökkenése, a megrendelői kör előnytelen átalakulása: a potenciális érdeklődők elszegényedése és a tehetős megrendelők érzéketlensége. A fiatal építész-nemzedék nevelése nem segíti elő az organikus törekvések iránti nyitottságot és a műveltségbeli hiányok még a megértést sem igen teszik lehetővé.

Brian A. Spencer nagyon alapos képet festett a Wright utáni, elsősorban kaliforniai építészek organikus törekvéseiről, egy önálló előadás mutatta be Kendrick Kellogs családi házait és kisebb közösségi épületeit, Gregory Burgess saját ausztráliai munkáit ismertette. Különösen érdekes az ausztrál őslakosok szent helyének tekintett Uluru-Kata sziklahát mellett létesített fogadóépület (1995), amelynek megformálása a helyi törzsekkel közösen végzett rituális szertartások, mesemondás, hagyományos festmények készítése kíséretében történt.

A záróelőadások elméleti témákkal foglalkoztak, mint a zoomorfizmus építészetben történt megjelenésének okai (Hugh Aldersey-Williams), illetve a formaalkotás lehetséges forrásai (Thomas Rau). A szabad vitára sajnálatosan kevés idő maradt, remélhető, hogy az eszmecsere iránt megnyilatkozó nagy érdeklődés éltetni fogja tudni az erre több lehetőséget ígérő tervezett jövőbeli programokat. G. J.

Camphill Architects: Krisztusi közösség temploma, Botton, Anglia, 1994

Október 3-án nyílik a Múcsarnokban a KÖZBEN című építészeti kiállítás (az Építészeti hónap sok más építészeti eseményétől kísérvé – főkurátor Rozsnyai Dorottya: dorottya.rozsnyai@octogon.hu) a rendszerváltozás és az Unió csatlakozás közötti időszak építészetéről. A jelentős központi támogatással készülő kiállításon való részvételről, a rendezés koncepciójával való egyet nem értés miatt, több megbeszélést követően lemondott Makovecz Imre, és a Kós Károly Egyesülés arra meghívott tagjai közül is néhányan. A kiállítás sajtóanyaga szerint hatvan éve nem volt hasonló gyűjteményes bemutató. Nem emlékszem, hogy 1943-ban milyen kiállítás volt az építészetéről, de fontosnak tartom a korábbi gyakorlat felidézését. A századfordulón, és aztán a két háború közötti időben is a Múcsarnok által rendezett tavaszi és őszi tárlatok rendszeres résztvevői voltak az építészek. Többnyire reprezentatív távlati képekkel szerepeltek, amelyek a festményekkel azonos színvonalon készültek. Ez az ábrázolásmód a stílusváltás miatt a harmincas évektől nem volt alkalmas a reprezentációra. Mindenesetre ez a gyakorlat az építészeti eseményekről való folyamatos tájékoztatás szerencsés eszköze volt. 1930-ban a Budapesten rendezett XXX. Nemzetközi Építész-kongresszus kísérő eseményeként nagyszabású építészeti kiállítás nyílt a huszadik század első harmadának legjelentősebb alkotásából, visszamenőleg értékelve a különféle művészi törekvéseket. A háború után központilag finanszírozott propagandakiállítások következtek, ez még a velencei építészeti kiállításokon való magyar szereplést is jellemezte a rendszerváltásig. A nyolcvanas évek elején a Budapest Galéria avantgard művészeti tendenciákat bemutató sorozatának póttagjaként került sor az Építészeti tendenciák 1968-1981 című tárlatra, amely ennek az időszaknak valamennyi kitérési kísérletét igyekezett kronológikus sorrendben bemutatni. E kísérletek között technológiai, funkcionális, szociális, művészi és egyéb indíttatású törekvések egyaránt szerepeltek a szalagháztól és a szövetszerkezetes építési módtól a keszthelyi városrehabilitációs pályázat politikai demonstrációszámba menő közösségi munkájáig és személyes stíluskezdeményezésekig. Ezt a joggal nem hivatalosnak tekinthető összeállítást követte egy Fiala építészek című, komolyabb támogatással, de szakmai szempontok szerint rendezett igényes kiállítás, amely elsősorban a megépült munkákra támaszkodott. A nagyobb szabású építészeti kiállítások – emlékezetem szerint – ezt követően nem próbáltak objektív összképet adni, hanem egy-egy csoport vagy tendencia bemutatását célozták. (A 2000. évi velencei kiállítás a saját szempontja szerint megválasztott területen, a környezetmegújítás etikai paradigmáját elsődlegesnek tekintő alkotók között nem válogatott stilisztikai alapon.) Nem valószínű, hogy teljességre és objektivitásra egyaránt törekvő, évtizedet vagy évtizedeket bemutató tárlatot lehet vagy érdemes megszervezni. Ennél szerencsésebb az események folyamatos bemutatása, hol ilyen, hol olyan tendenciák, csoportok spontán előtérbe kerülésével. A feladat nehézségét a két huszadik századi építészeti kalauz szerkesztése is érzékelteti, a kortárs építészeti guide pedig etikai problémává emeli. A valóban objektív tájékoztatást, az egyéni életműveket, esetleg egymással azonos elveket valló építészek csoportját vagy egy bizonyos témát bemutató kiállítások teszik lehetővé, ilyenekre sok jó példa volt a közelmúltban.

Gerle János

A SÖTÉT BIRODALMÁNAK DURVA AGRESSZIÓJA

2003 januárjában írtam arról, hogy a változás útjában álló erők ebben az évben különösen aktívvá válnak; a mimikri módszerrel varázsolnak el bennünket. 2003 májusa óta több igen kellemetlen élményben és negatív intuícióban volt részem, melyek révén jobban megértettem, mik ezek az erők és mire törekszenek felerősödött agressziójukon keresztül, amely a világban zajló eseményekben oly nyilvánvalóan tükröződik.

A „sötét birodalmon” nem csupán az emberek által folyamatosan generált érzelmi (asztrális) és mentális erők burjánzó negatív felhői értem, amelyeket a diszharmónia, a félelem stb. táplál. Az emberek a múltban is többször tudatosan használták ezeket a sötét erőket önös céljaik elérésére és ezáltal egyfajta intelligencia-lenyomatot hagytak az összezavart energiák szférájában. Ez az általában „luciferinek” nevezett intelligencia képes saját céljait követni, melyek igencsak távol állnak az isteni tervtől.

Az elmúlt két hónapban azt kellett felismernem, hogy a hatalmas alacsony szintű asztrális felhő olyan lelkek lakják, akik haláluk után nem tértek vissza a spirituális világba. Vagy túlságosan kötődtek az anyagi világukhoz, vagy tisztában voltak azzal, hogy a mágia segítségével hogyan lehet kikerülni a reinkarnáció körforgásából. Ezek a lelkek a materiális világhoz igen közeli dimenzióban tartózkodnak, és innen igyekeznek elérni céljaikat és hatást gyakorolni különböző egyénekre és világeseményekre. Véleményem szerint azt hiszik, hogy valóban ők uralják a világot. Az ebben az évben valamennyiünket sokkoló illogikus politikai döntések mögött feltételezhetően ezen lelkek „üzeneit” kell keresnünk.

A személyes szinten hasonló folyamatok mennek végbe. Olyan lélek-elemeket hozunk magunkkal, amelyek valamilyen módon megsérültek a múltban, és ezért képtelenek részt venni belső fejlődésünkben. Megragadtak negatív állapotukban és a tudattalanunk legmélyéről befolyásolják jelenünket.

Jelenleg mind személyes életünk, mind a világesemények szintjén a „sötét birodalom” ismétlődő és durva agresszió-hullámai tapasztaljuk. Ennek okai a következők: a kozmikus átalakulás jelen korszaka azt a ritka lehetőséget nyújtja, hogy a negatív erők a transzformáció révén visszakerülhessenek eredeti isteni létállapotukba. A külső és belső agresszió valójában a negatív erők szerencsétlen létezésére hívja fel a figyelmet, és segélykiáltásként értelmezhető. Amennyiben az emberek nem fognak össze, hogy ezt az elkerülhetetlen folyamatot megállítsák, az agresszió valamennyiünket elpusztít.

Van remény, de természetesen nem az ellene folytatott harcban. Az elmúlt hetekben többször megjelent előttem egy egészen különösen fekete Istennő jelezve, hogy hajlandó belépni a változás körforgásába, amennyiben az emberek is rászánják magukat arra, hogy részt vegyenek a folyamatban. Véleményem szerint ő a sötét erők női oldala, amely valójában sohasem veszítette el isteni lényegét. Isteni rangját feladván az emberek mellé áll, hogy a szabadsághoz vezető utunkat beárnyékoló szörnyű árnyékon átkísérjen. János a Jelenések könyvében „Babilon, a nagy paráznaként” említi.

A világlélek (saját lelkünk) elkülönült részeinek átváltoztatásán és a személyes, illetve világ árnyékon való munka nem ugyanazt jelenti. Ez utóbbira tettünk kísérletet Peter Frankkel és Wolfgang Schneiderrel egy évvel ezelőtt. Ebben az esetben nem csupán energiákkal és mintákkal van dolgunk, hanem a lélek intelligenciájával is. Munkánk célja, hogy az egésznek visszaszolgáltassuk az egykor tőle elválasztott fraktáljait.

A világlélek (vagy saját lelkünk) elkülönült részeinek átalakítására egy olyan módszert – meditációs-vizualizációs gyakorlatot – ajánlok az egyéni megtapasztalás és az együttműködés céljából, amely során a szívünk lesz a változás közvetítésének eszköze. Úgy vélem, ez az egyetlen lehetséges megoldás. Érezd magad biztonságban és ne félj, hiszen így az életet szolgálod.

1. Vonulj vissza a belső békédbe, földeld le magad, építs védőburkot magad köré és találd meg a központodat.

2. Tudatosítsd magadban a szív-csatornát, amely vízszintesen összeköti a szívcsakrád mögötti területet (kozmosz szív) a szívcsakrával és a szívközpont előtti kilépőponttal.

3. A szívcsatornának a szívközpont előtt lévő végénél alakíts ki egy fénygömböt. Határozd meg, hogy saját lelked elmaradt részeit, a világlélek elkülönült aspektusain vagy egy meghatározott hely lelken kívánsz-e dolgozni.

4. Gyűjtsd a szíved mögé azokat az érzéseket, élményeket és szimbólumokat, amelyek a lélek-esszenciának azzal a részével kapcsolatosak, amelyet átalakítani kívánsz, vagy nyisd meg magad arra, ami történni kíván.

5. Engedd, hogy a hátad mögött megjelenő energia/minőség a szívcsatornán keresztül az elképzelt fénygömbbe áramoljon. Közben imádkozz kegyelemért és megbocsátásért.

6. Amikor ezt befejezted, zárd be a szívcsatornát a hátad mögött, és engedd, hogy a teljes tartalma a fénygömbbe áradjon.

7. Képzeltben vedd a kezébe a fénygömböt, és válaszd el a szívcsatornádtól.

8. A képzelet segítségével megindítható az átváltozás folyamata a fénygömbben. A munkába bevonhatsz színeket (a rózsaszín és az arany vagy a viola stb. kombinációjával), örvénylő tiszta vizet, táncoló rezgéseket, kristályfényt stb.

9. Amikor az átalakítás elkészül, az isteni hírnököket – az angyalokat – kell hívni, hogy a fénygömböt átvegyék, és az univerzális lelken belül elvigyék a megfelelő helyre.

10. Köszönd meg és légy boldog.

A fenti munka a személyes lélek szintjén akkor végzendő, amikor ehhez kapcsolódó nehézségek merülnek fel. A világlelken való munka többek összehangolódását igényli. Azt javaslom, minden vasárnap, helyi idő szerint este 9 órakor végezd a gyakorlatot az elkövetkezendő négy hónapon át.

A meditáció technikáját megoszthatod másokkal és kérheted együttműködésüket az élet, a szépség és a szabadság érdekében.

(Fordította Trom Kata)

LECHNER ÖDÖN – DOKUMENTUMOK

A Holnap Kiadó építészeti sorozata, Az építészet mesterei Karácsonykor új kötettel jelentkezik. A Lechner Ödön munkásságát bemutató könyv dokumentumaiból közlünk néhányat, amelyek elsősorban Lechner fiatalabb éveire és az elismerésért folytatott küzdelmére vonatkoznak.

Vámos Ferenc LECHNER ÖDÖN IFJÚKORI LEVELEI (részletek)

Primayer Irma egy gazdag pesti ügyvéd és háztulajdonos leánya volt. Lechner, amikor Berlinbe utazott, már régi szerelem fűzte Pestnek irodalmilag művelt, híres szépségéhez. Irma – atyja ellenkezése és a körülötte forgolódo arisztokraták udvarlása ellenére – híven kitartott „Ödön barátja” mellett akkor is, amikor Ödön Berlinben tanult, és csupán szerelmének változatlanságát bizonygathatta hosszú szerelmes levelekben. Ezeket a leveleket, csakugy mint az ifjú udvarlásait, Primayer né nemcsak szívesen vette, hanem különös és kedves módon elő is segítette a fiataloknak Pest és Berlin közötti levelezését, egyszersmind elrejtve ezt az öreg Primayer előtt. A levelek Primayer Irmához kétféle alakban jöttek Pestre. Ezek egyikének az öreg Primayer előtt is Irma volt a címzettje. Ezek voltak a „nyilvános levelek”. A többiek azonban (a nagyobb rész) kettős borítékban, Primayer né címére érkeztek, belső borítékukon egyszerűen „Irmának” felírással. A nyilvános levelekben Lechner kedves kisasszonynak szólítja titkos jegyesét, kit sokszor ugyanazon a napon, a Primayer nének küldött és kettős borítékba zárt levélben kedves anygalkának nevez.

„...Isten adott erőt és jó szülőket nekem és adni nem felejtett egy kedves örangyalt mellém, hogy ezek segédelmével megküzdhessenek az élet balsorsával s ha lankadni kezd erőm, egy gondolat – csupán egy – jó szellemem sugallata hatja át szellemem és nincs hatalom, mely visszatántorít.” (1866. november 25.) De érzelmes kitörése mellett humora sem hagyja el: „Képzelheti – írja ugyanitt – mint szorul szívem azon gondolatnál, hogy most e papír elmegy kegyedhez, kedves kisasszony, én meg, dacára a berlini kosznak, nem lapultam annyira össze, hogy magamat is idemellékeljem.”

... A levélíró Lechner mögött izgalmas háttérként, az abszolutizmus éveit szenvedő magyar társadalom állott. Ez éveket ő részben mint a Reáltanoda utcai reáliskola, részben mint a József Műegyetem növendéke, majd pedig mint a berlini Bauakademie hallgatója élte ált. Egyéniségét az akkori magyar fájdalmak izgatták és edzették. Leveleiben szinte nyomról nyomra követhető egyéniségének és tüzes magyarságának egybeolvadása. Már első Berlinből (1866. október 17-én) írt levelében, melyben utazását írja le, beszéli el, hogy Prágában találkozott „Klapka önkénteseivel, minek – írja – igen örültem, egytől-egyig mind magyar fiú és most hazájokba térhetnek vissza; – e gondolatnál, Istenem, mint dobog a szívem.”

1867. január elején atyja megváltotta katonaságát, és – különösen „örangyala” közbenjárására – végleg beleegyezett, hogy Ödön építész legyen. Erről értesülve, ezeket írja (1867. január 7-én): „Kedves Irma kisasszony! Levelében olvasom, hogy kis háziasszonyka lett kegyedből. Gratulálok; de én is ajándékoztam meg valamivel, talán már tudni fogja, szabad vagyok, nagy szó ez, midőn pályám kezdetén, midőn minden óráért, mely kárba vész, nemcsak magamnak vagyok felelős; jó atyám ajándéka által nincs szükség többé aggódnom, szabad a pálya és nincs akadály, mely célom elérésében hátráltat. Istenem, mily boldog vagyok, oly atyát bírn, ki semmit sem kímél jövőm érdekében, és mennyire jól esik azon tudat, hogy van egy lény, ki akkor is öröklik felettem, midőn nem is sejtítém a veszedelmet.

Három hosszú esztendőn át mint osztrák katona szolgálni, most álmaim valóságát egy csapással így megsemmisítve látni, alig hiszem, hogy lett volna erőm kibírni. Hálát adok Istenemnek, ki annyiszor és most ismét mutatta irántami szeretetét, reményem, jövőben sem hagy el. Károly öcsém utolsó levelében írta, hogy kegyed édes papájának tanácsa folytán jó atyám engem a katonakötelezettség alól kiváltott, mondja helyettem köszönetet; mentve talán attól is, hogy mint szökevény bolyongjak még sokáig a külföldön, mert hogy zsarnok zsoldosa legyek, nem, soha, inkább vesszek el; Petőfi a szerelem és szabadság költője, vele hangoztatom jelszavát.

Ne ijedjen meg szavaimtól, kedves kisasszony, messze hazám iránti szeretetem kifolyása ez, egyszersmind azon elkeseredés jele, csalódása azon szép reményeknek, melyek valóságát minden magyar kebel oly forrón óhajtott, úgy látszik ismét semmiségbe vész.

De hagyjuk most ez, pályám mást kíván tőlem, így is talán hasznukra lehetek azoknak, kiket oly forrón szeretek, és megkettőztettem szorgalmamat, hogy honomba minél hamarabb visszatérve, kevés erőmet én is virágzására és emelésére felajánljam.”

Az otthoni események, politikai viszonyok Berlinben is állandóan foglalkoztatják: „Hazánk iránti érdekeltségből a Naplót járjuk – írja egyik levelében –, milyen jó az a Napló, megtudom belőle, mi történik szeretett hazámban, mit mondanak nagy férfiai. És még egyet tudok meg belőle, ami itt Berlinben csakis engem érdekelhet, mindig micsoda színmű került sorra, midőn kegyed is ott volt.”

1867. június 7-én, egy hosszabb kopenhágai utazása előtt írja: „Távol leszek szeretett hazámtól, midőn nemzetem királyát koronázza és egész életére szóló nagyhorderejű országos ünnepét üli, azalatt messze járok kúnt a tengeren.” S 1867. június 21-én: „...Sokáig maradtam még a földézetben, mialatt a nagyszerű látványok sora sok komoly gondolatot ébresztett bennem, mihez még folytonos vágyódásom szeretett enyéimhez és kedves hazámba, járult, hol utolsó időben oly ünnepet ült a magyar, aminőt még keveset élt, ha nem csupán váratlan fényét érte, azon magasztos erkölcsi győzedelmet tekintem, melyért egykor honvédeink vére folyt. Itt az idő, adja Isten, legyen igaz Széchenyi jóslata – Magyarország nem volt, hanem lesz.”

... A kiegyezés korabeli magyar ifjúságban az osztrák önkényuralomnak akkora gyűlölete lobogott, hogy azt az egykorú írók szerint az idősebbek éppen csak féken tarthatták. Ennek az ifjú nemzedéknek tagja volt Lechner Ödön is.

... Az ösztönös kényszer, mely lelkében – fejlődése során – mindinkább a felszínre tolult, már leveleiben is megnyilvánult, lassankint határozottá vált és odairányult, hogy élményeit a maga egyéniségének képére alakítsa. Ebben nem ismert akadályt. Sokat mond e tekintetben 1873 májusában Bécsből Gyula bátyjának írt levele: „Kérlek mindenre, ami szent, mondd meg nőmnek, én részemről lemondok mindenről a világon, örömeim életemről is, csak oly helyzetben tovább élni és tűnni, mint eddig, nem tudok, nem szabad; tiltja ezt férfiasságom. Ne kívánják tőlem ez áldozatot, mert érzem, eszemet veszttem. Hagyjon

engem cselekedni, mint erőmmel tudok, mint azt becsületelem sugallja – legyen ő szelídszívű, türelmes nő, ki ha férjét igazán szerette, tud szenvedni is.” E tragikus összeütközés okát illetően az a tény tájékoztat bennünket, hogy mindez a Vilmos császár [ma Bajcsy Zsilinszky] út 43. számú palota, továbbá a Veres Pálné u. 9. számú kecskeméti ház építése idején történt. Az összezördülés oka – hűgának, Cserneczký Gyuláné Lechner Ilka úrnőnek elbeszélése szerint – az volt, hogy az óhajtott művészi célt, melyet az ifjú Lechner Ödön csírázó alkotó ereje mindjobban maga elé képzelt, felesége kivihetetlennek tartotta. Feleségének ilyen ellenkezését főleg az öreg Primayer János fűtötte, akivel Lechner sohasem bírt összeférni, és aki leánya anyagi romlását féltette Lechner művészi vállalkozásától.

... Emellett azonban kétségtelen, hogy apósán kívül már ez időben való ellenségei is módot találtak arra, hogy Lechner alakuló képzeletvilágát és törekvéseit már csírájukban elfojtsák. Kitűnő bizonyíték idevonatkozóan az, hogy Lechner Ödönnek már 1867 novemberében, Berlinből írt levelében védekeznie kellett az őt kedvese előtt rossz hírbe keverni igyekvő ellenségek áskálódásai ellen: „Ha most lelkemben olvashatnál, látnád fájdalmamat, de nem panaszkodni akarok neked, kedves gyermekem, hiszen tudom, szintén vigaszra van szükséged, és azt adni engem, mint az erősebb nemhez tartozót illet. Igen, Irmám, ne búsulj, hiszen szeretlek, és az igaz szerelem erős, oly igen erős, ott is győz, hol az másnak lehetetlen, mindenható ő. Bízál bennem Irmám, én leszek egykor férjed, mindened s boldogságod az enyém is. Azért naponta imádom Istenemet, ne hagyjon el. Bízál bennem Irmám, karjaimban viszlek angyalok közé, fel a menyországba, hiszen a mi frigyünk nem csupán e világra szóló, boldogok leszünk Irmám, örökre enyém vagy, mint én örökre vagyok Ödönöd.” E levelét minden megjegyzés nélkül két Petőfi idézettel zárja:

Kik a föld alacsony porából,
Mit minden féreg gázol,
A naphoz emelkedtek,
Ti szárnyas, óriási lelkek!
Hogy van, hogy titeket a törpe világ
Mindég kicsinyeknek kiált?...
Természetes! hiszen a tölgy a bérceken
Kisebbségeknek tetszik, mint a fűzfa ideleinn.

Barátaim megölelének,
Szívökhöz nyomták szívemet;
Bennem mi boldog volt a lélek!...
Később tudám meg: miért öleltenek?
Azt tapogatták, míg öleltek:
Hol van legfájóbb része e kebelnek?
Hogy gyilkukat majd oda döfjék...
És oda döfték!

A levél hangja, öntudatossága, az idézett verssorok azt bizonyítják, hogy Lechner Ödönnek már első ellenségei sem voltak válogatósak eszközeikben. Ez a korai levél nyilvánvalóvá teszi, hogy ellenségei – menyasszonya előtt – egy csapásra a férfit és a művészt is igyekeztek befeketíteni. Nem nehéz ennél fogva elképzelnünk, hogy apósa és felesége ellenkezése művészi szándékaival szemben nem volt független a korai ellenségek rosszakaratú cselszövéseitől. Ám Lechner már ifjúkorában sem

türt beavatkozást művészi nézeteibe. Művészeti felfogásának függetlenségét, a fiatal építész nyakasságát még „örangyala” sem törhette meg. Az alkotó ösztön szót kért, és Lechner inkább elhagyta családját, mintsem felhagyjon ideálja megvalósításáért folytatott küzdelmeivel. A válás ugyan csak rövid ideig tartott, és Lechner hamarosan visszatért családjához, de sebzett, csalódott lélekkel.

1873. augusztus 5-én Pestről a betegségére Ausztriában gyógyulást kereső feleségéhez írt megrendítő levele híven tükrözi egyre izgatottabb lelkiállapotát: „Mindég inkább és inkább látom, hogy nem e világra való vagyok, látom, hogy fáradozásaim hasztalanok, terveim nem sikerülnek, üldöz a sors. És ha tekintem miért? Mert mindenkinek akartam eleget tenni, és saját meggyőződésemet háttérbe szorítottam, most látom

csak leginkább, mennyire hibáztam, hogy nem cselekedtem, mint én véltem azt legjobbnak, mindég mások érdekeit, habár csak képzeltek és ezáltal nem jogosultak voltak, figyelembe kellett vennem. Szárnyaim szegve, nem szállni, csak repdesni valék kénytelen. Kik hivatva valának nemes céljaim elérésében legalább biztatni, hátráll[ta]tak, futásomban csak botlást érhettem el. Így a világgal, szennyes nézeteivel ellentétben, mindig becsületesen küzdöttem teljes erőmmel. Ki győzhet? Nem nehéz gyanítani ennek végét, – én készen vagyok.

Az ideál útjáról letérni tudni én soha nem fogok. Kerestem kísérőt, ki megértsen, csak egy valakim volna, ki velem jönne és én örömet küzdök, tűrök, e világon csak egy valakim egészen és én elfeledném a keserűséget, mit szívembe öntött a világ. Új életre volna kedvem érted, gyermekünkért, csak te értsél meg és én a legboldogabb férj leszek, a legboldogabb atya, csak te buzdítsál és én a legszerencsésebb ember leszek a világon. Vegyél engem, amint vagyok, és én boldoggá akarlak tenni. Szeretettel csókol Ödönöd.”

Fejlődő egyénisége mindig tudatosabban és határozottabban védekezik a külső befolyások ellen. Harcol képzeletének felszabadításáért. E védekezése más formában is megnyilatkozott. Egyik berlini levelében Irma amaz intésére, hogy mérsékelje leveleinek hangját, így felelt: „Hát jó, jövőben érzelmeimet az ész uralma alá helyezni megpróbálom, csak ne haragudjék.” Ugyanitt azonban keserűen panaszodik, hogy érzelmeinek korlátok közé való szorítása mellett sehogyan sem bírja magát kifejezni. Egyetlen megmaradt (1878 novemberében) Párizsból, közvetlenül végleges hazatelepedése előtt, anyósának írt csüggedt levelében is szomorúan köszöni meg apósának a helyesírási hibáira tett kifogásait, de tiltakozik is a kifogások ellen: „Szeretett jó anyósom, Irmuskám kedves soraiból, melyeket a jó nagypapa leveleivel együtt megkaptam, szomorításomul értesültem, hogy kegyed, kedves jó mamám, igen neheztel reám. Kétszeresen fáj nekem gyermekemtől e hír, mert épp nevenapja alkalmával gondoltam legjobban igaz szeretetemet kifejezni, midőn Irmám és Ödönkém sorából gyermeki ajkai által kívántam az ég áldását felejthetetlen boldogult feleségem és így magam legjobb anyjára; azt hittem, hogy így leggyengédebben fejezem ki magam, ha azokat, kikben a mi vérünk is feloldhatatlanná teszi rokonságunkat, választom közvetítőmül, de hiszem, ismert jó szíve meg fog bocsájtani nékem, boldogtalannak, midőn bevallom, hogy tán nem értek jobban hozzá, de meggyőződhetett, hogy szándékom a legjobb volt. Hogy mily rosszul értek hozzá, magamat megértethetni, jó apósom becses leveléből is látom, és az mennyire fáj nekem, alig mondhatom. Mindég és egyre arra gondolok, miként érjem azt el. Ismerem hibáimat, és nem tudok ellene. Úgy érzem magam, mint a zenélő, kinek nincs hallása, s mégis lehet, hogy más érzése jobban van kifejtve, mellyel hasznosan számolni is lehet. Nagy köszönettel tartozom jó apósomnak, hogy bűnlajstromomat helyesírás tekintetében elémbe tartja, és kérni fogom ezért máskor is; de ha meggondolom, hogy bár, mint tudom és tudtam, hogy péld. ide vesszöt, oda nagybetüt, ezt meg így és ezért így kell írni, aközben, míg írok, nem tudom észrevenni, sőt közvetlenül írás után, ha ismételve is átolvasom nehéz munkámat, (mert bevallom, az írás az nekem) csak ritkán tudom fellelni benne a hiányokat. E vakságom annyira kétségbeejt, hogy már írni is félek. Mindazáltal, ha be is kell látnom, hogy ez nagy hátrányomra van, nem szabad visszariadnom és hálás

köszönettel kell tartoznom mindazoknak, kik mint jó apósom, őszintén hibáimra figyelmeztetnek, hogy azokkal számolhassak. De bármint megadom magam ebben egyrészt, levélének más pontjában sajnálattal kell észrevennem, hogy múlt soraim sok helyen félreértésre találtak, és meg vagyok győződve, hogy kevesebb szigorúsággal elolvasva, törekvéseim tán más színben tűnnének fel. De mivel elég szerencsétlenül a tollal nem bírok úgy, hogy az itteni viszonyokat tekintetbe véve élenken helyzetembe gondolhassa magát valaki, legnagyobb kétségemben nőiesen érző szívéhez fordulok, jó anyám, legyen szószólóm, hogy iparkodásomban végre célt érjek, magam mint a hajótörést szenvedett, most a mentő part láttára egész erőmet akarom kifejezni, hogy megmeneküljek.

Egy pár nap óta nyílt meg előttem a rég várt kilátás, hogy végre valahára és mint legjobb szeretem, otthon kapjak dolgot. Azt hiszem, tán már három hét múltán innen, ha lesz annyi pénzem, hogy utazásomat fedezhetem, indulhatok. Egy nagyobb épület tervezése és néhány kisebb munka vár reám; fáradalmaim jutalmával reményilem ezután bonyolódott viszonyaimat végre is rendezhetni, miért kérem, csak most ne hagyjanak el. Egész láz foglal el, mióta a remény áll szemem előtt, szeretett enyéimet végre ismét keblemre szoríthatni. Édes atyámnak Kőbányára is fogok írni, mert szándékom dolgomat kint náluk, a nékem már oly nagyon szükséges nyugalomban, visszavonultan és háborítatlanul megkezdeni, egyedül most csak annak. Hiszem, hogy édes atyám be fog egyezni az egyetlen kérésembe, annyival is inkább, hogy az ő gyári érdekeivel iparkodásom, itteni tanulmányaim hasznosításával együtt jár, és tán végre is valamennyiünknek ujjaszületésére szolgálhat. Nem illuziókban ringatom magam, mint tán jó apósom ismét vélhetné, hanem való kilátások azok, melyek nagy erőfeszítéssel ugyan, de elérhetők. Csókolom ezerszer jószágos kezeit, egyúttal üdvözlöm sokszor a jó nagypapát, küldeményét, 318 frankot a

postán hiány nélkül felvettem, melyért szépen kérem neki mindig hálás köszönetemet jelteni. Gyermekeinket ezer meg ezerszer csókolom, ölelem és alig várhatom azon percet, midőn mindez ismét valóság. A kőbányaikat ezerszer üdvözlöm.

Isten önnel, jó mamám; ismételve kérésemet maradok örökké hálás és hűen szerető fia Ödön."

„Téma nélkül nincs művészet”, vallotta Herman Lipót tanúsága szerint Lechner. Ebben az értelemben az ő művészetének is volt főtémája: a nemzeti eszme alakjában. Fiatalkori levelei alapján élesen domborodik ki annak ténye, hogy milyen erők kényszerítették őt ez eszme szolgálatába, valamint feltárult a valóság, hogy Lechner művészetének csíráját finom szálak kapcsolják az abszolutizmusbeli és kiegyezéskori, valamint ezek közvetítése mellett, a század eleji magyarság lelkületéhez. E mély kapcsolat táplálta magyar érzését, mely az építészett múltjának oly sok hatását változtatta magyar értelművé.

(Nyugat, 1928)

Molnár Ferenc AZ ÉHES VÁROS (részlet a regényből)

[A regény főhőse házasság révén külföldön hatalmas vagyonhoz jut, amelyet hazatérése után mindenki megpróbál tőle megszerezni. A kormány munkanélküliek otthonát építtetné vele, emiatt jelentkeznek nála az építészek. Lénárt István figurájában az író Lechner Ödönt ábrázolja.]

Aztán egy egész klikk jelentkezett. Ezek az urak nem a maguk számára kérték a munkát, hanem azt kérték, hogy ne Lénárt Istvánnal építtessen. Ez a szegény Lénárt egymaga harcolt az ellen a nagy klikk ellen, amelyben országos nevek is voltak. Önálló szellem volt, s a klikk állandó szánalmas röhögése közepette minden erejéből kereste a magyar stílt. Minden pályázaton elbuktták, kevés volt a munkája, ellenben az összes fiatal építészek prófétájuk gyanánt tisztelték. Zseniális öreg ember volt [Lechner ekkor 56 éves!], de semmi érzéke nem volt a csalás és a politika iránt, hát nem boldogult. Ahol zsidók voltak a pályabírák, ott azt fogták rá, hogy véres antiszemita; ahol templomépítésről volt szó, ott öt perc alatt kimutatták róla, hogy izraelita; ahol nagy épületet kellett csinálni, ott azt híresztelték, hogy kislélegzetű villaépítő ember; ahol villa készült, ott azt tanácsolták a tulajdonosnak, hogy ne vele építtessen, mert monumentális ember és nem tud gyöngéd bájt kölcsönözni egy nyaralónak. És mindenek fölött, az áskálódások és hazugságok fölött mint éltető, erőt adó felhő terpeszkedett az ő magyar híre. Hogy félbolond, hogy beleőrült a magyar stílibe, ami nincs; hogy elront, elcsúfít mindent azzal a kalotaszegi varrottas-stíllel, amelyben épít. A jó öreg Lénárt pedig ezalatt ősz hajjal folyton tanult, búvárkodott, egy egész nemzedéket nevelt, s egymaga állandóan anyagot szolgáltatott hasábos szakcikkre, vitatkozó könyvekre. Azt mesélik, hogy az ellenklikk egy embere egy ízben olyannyira agitált ellene egy állami épület ügyében, hogy a saját maga munkájáról, a főváros egyik legéktelenebb köhalmazáról azt mondta, hogy az az övé.

– Nézze meg – mondta – a Bokor-féle házat a körúton. Ezt a rondaságot is ő építette ...

(1901)

Két kevésbé ismert, korai Lechner-mű, a két zombori iskola képei láthatók ezen és az előző oldalakon az 1880-as évek elejéről. Az eredeti lépcsőkorlát mindkét épületben tönkrement, a fenti képen azonban látható, hogy az vasbetét nélküli, előregyártott, kétrétegű szerkezet, amely feltehetően Lechner újítása volt. A szemközti oldalon: a kecskeméti városháza emeleti előcsarnoka. (Gerle János felvételei)

WLISSICS GYULA KULTUSZMINISZTER BESZÉDE (részlet)

Felhívtam az építészeti osztály vezetőjét és azt mondtam neki, hogy a szecessziós stílust nem szeretem és mivel igen gyakran a magyar stílus neve alatt a szecessziós stílussal találkozunk, az én ízlésemnek ezen szecessziós stílus nem felel meg, mert nekem is van jogom bizonyos ízléssel bírni. Én azonban soha semmiféle akadályt nem gördítettem az elé, hogy a magyar stílus tekintetében fellendülés legyen, sőt annyira megyek, hogy ha valamely, bár téves irányzat mutatkozik, ha az új, annak tért kell adni, mert hátha kifejlődik. Méltóztassék csak megnézni több épületünket, s meg fognak győződni, hogy a magyar stílusnak megengedtem az érvényesülést. Nagyon sokat tudnék még felhozni, de csak arra utalok, hogy az építészet terén a stílusnak két része van. Az egyik az architektonikus stílus, és ez a fő; a másik pedig a dekoráció. Ha pedig alkalmaz valaki dekorációul egy magyar kakast, ez még nem teszi a stílust magyar stílussá. Reám pedig sok építkezés azt a benyomást teszi, hogy akik magyar stílusban akarnak dolgozni, bizonyos tekintetben szecessziós stílusban dolgoznak; hogy tehát ilyen szecessziós irányú stílus a vezetésemre bízott tárca körében a jövőre ne igen legyen lehetséges, iparkodni fogok ezt megakadályozni, de az igazi magyar stílust ez alatt nem értem.

(Budapesti Közlöny, 1902. április 18.)

Lechner Ödön A MAGYAR ÉPÍTÉS

Hauszmann Alajos, a műegyetem ezévi rektora megnyitó beszédében, amelyet az egyetemi ifjúsághoz intézett, kárhoyztatta az építóművészet modern törekvéseit, próbálgatásait és csak az elfogadott történelmi stíleket mondotta követésre méltóknak. Bárha a modern törekvések kárhoyztatásában joggal érezhetem önmagamat is érintve, és bárha Hauszmann Alajos burkoltan említést is tett egy bizonyos „mesterről”, akinek szárnyaszegett kísérletei intő példái lehetnek az ifjúságnak, – mégis azt válszolom, hogy Hauszmann Alajos, mint a műegyetem rektora nem mondhatott mást az ifjúságnak, mint amit mondott. Annak az intézetnek, amelynek most élére került, az a földadata, hogy az építóművészet ábécéjére oktassa a hallgatókat. Az építóművészetnek pedig a történelmi építészet az ábécéje. A műegyetem nem az építóművészetet fejleszti az ifjúságban, hanem az építő tudományt tanítja. A tudomány pedig csak szilárd alapokon állhata. Új formákat keresni, ismeretlen területekre elkalandozni a művészet földadata lehet csak. A műegyetem rektorának tehát kénytelen kötelessége megóvni hallgatósága előtt a történelmi iskolák tekintélyét és elfordítani annak figyelmét az új törekvésekről.

Tehát a rektor szavait valóban rektori szavaknak vettem, és föltételezem, hogy azokat csak a maga tanuló ifjúsága számára mondotta el. Ámde minden fejlődik, új formákért küzd, forrong a művészetek birodalmában. Az építóművészetnek sem szabad tehát megállnia a fejlődésben. Csakhogy ezek a reformtörekvések sehoh a világon nem tartoznak – és nálunk sem szabad, hogy tartozzanak – a politechnikum keretébe. Külföldön a műegyetemekkel párhuzamosan, illetve azok folytatásaként építóművészeti akadémiák működnek. A műegyetem tanítja a mindig-egy, merev tudományt, az akadémia ellenben a szabad művészi szellemet fejleszti. Nálunk is így kellene ennek lennie, és akkor még sokkal érthetőbbek és – megbocsáthatóbbak lettek volna Hauszmann Alajos szavai.

A támadások között, amelyek irányomat, működésemet érték, ez a legártatlanabb és a legjobb hiszemű. Ez országban mindenki tapasztalhatta, hogy valahányszor a legkisebb úttörő kísérletet is teszi arra, hogy a maga mesterségét megszabadítsa a külföldi – főként osztrák – bélyegtől, konok falba ütközik, amely a legtekervényesebb utak végén is elébe bukkan. Összefogó, erős, ösrégi ellentállás ez, amely ráfekszik nemzeti életünk minden ágazatára és elfojtani iparkodik nemzeti önállóságunk elvétett törekvéseit. Mintha az az örök átok volna rajtunk, hogy iparban, östermelésben, művészetben egyaránt hűbéres szolgálj legyünk a külföldnek.

(Jövendő, 1903)

Lechner Ödön A MESTERISKOLÁRÓL

Szépnek tartanám, és régi vágyam teljesülne, ha Berzeviczy, aki művészlelkű és nagy tudású ember, és akit hivatottnak tartok arra, hogy nemzeti művészetünket érintő korszakot alkotó reformokat létesítsen, a magyar építóművészek mesteriskoláját megalkotná. És ha csekélységemet érné az a megtiszteltetés,

hogy a mesteriskola magyar stílt oktató tanszékének gondozása reám bíztnék, átadnám a fiatal építőművész generációnak harminc éves kutatásaim és tapasztalataim eredményét, hogy művésztudóaim birtokában legyenek mindazon elemeknek, melyekkel a magyar stílust fejleszthetik. Tölem telhetőleg megtanítanám őket arra a fonyelvre, amellyel építőművésztünkben megnyilvánuló magyar voltunk az idegen építőművészettől megkülönböztethető lenne.

Az európai kultúrállamokban különböző formákban már a középkor óta léteznek ilyen mesteriskolák, ahol építők, festők és szobrászok együtt dolgoznak. A stílusok egyöntetű fejlődése egy-egy nemzetnél erre vezetendő vissza.

Magyarországnak művészete az elmúlt századokban nem volt. Idegen virágokat igyekeztek ültetni a mi talajunkba, ahol ezek azonban gyökeret nem vertek. Idehívott francia szerzetesek csináltak román és gót épületeket. Vendégül hívott olasz művészek pedig reneszánsz emlékeket emeltek. Századokon keresztül Bécs hatása alatt állottunk. A Mária Terézia-korabeli bécsi művészek előzönlötték Magyarországot, és Pest városának régi házai, a Dunántúl főúri kastélyai idegen kézzől, német szellemről tesznek tanúságot. Elzártan és az európai kultúra befolyásától menten évszázadokon keresztül szűzi tisztaságban megmaradt a magyar nép formakincse, amelyhez hasonlót Európában nem találunk, és amellyel rokonvonásokat csak a szasszani-dák és az indusok alkotta építészeti emlékeken találunk. És ezen reánk maradt motívumokat kell modern építési törekvéseinkkel összeegyeztetni, feldolgozni.

Az építészet fejlődését megfigyelve azt látjuk, hogy minden következő stíl egy előbbire támaszkodik. A szerkezet fejlődésével a formák megváltozása karöltve járt, és jelesen ezt a formai kiképzést minden kultúrnép a maga sajátos bélyegével látta el. A szerkezetek megváltozásával – a vasnak, az üvegnek, a pirogránitának a felhasználásával – egy új építési stíl keletkezett, amely a térnek és a nyílásoknak a legkülönbözőbb formákat adhatja. Ezen új szerkezeteknek minden európai nemzet igyekszik más-más formát adni, tehát – ha ezen nagy akut művészi mozgalmat nem akarjuk tétlenül nézni, ha nem akarjuk azt, hogy ezen modern áramlat is épp úgy, mint a gót, a reneszánsz és a barokk nyomtalanul vonuljon el szemünk előtt, akkor együtt kell, hogy dolgozzunk a többi kultúrnépkel. De igyekezzünk ezen építési törekvéseknek, amelyeknek a műtörténet még nevet nem adhatott, magyaros jelleget adni, és a magyar népművészetet a monumentális művészetbe átültetni.

A történelmi stílek között elsősorban az indusok architektúrájával foglalkozunk. A magyar népies motívumoknak analógiáját a keleten kell keresnünk és ezt én a hinduknál találtam meg. Azok, akik az arabok díszítő motívumaival hozzák összefüggésbe a magyar díszítőformákat, tévednek. De hogy félre ne értsenek, hangsúlyoznom kell, hogy nem szabad India architektúráját másolnunk, hanem annak szellemét kell megértenünk, és azt európai szemmel önállóan feldolgoznunk. A hindu architektúra csak irányként szolgál, mert az indusoknál található a magyar formákkal rokon motívumok alkalmazása a monumentális művészetben. (Az Újság, 1903. december 25.)

Kós Károly

TÍZ ESZTENDŐ ERDÉLY MŰVÉSZETI ÉLETÉBŐL

(1919-1929)

AZ IMPÉRIUMVÁLTOZÁS ELŐTT

Ha erről mondani akarok valamit, amit meg is lehessen érteni, akkor mondanivalómatazzal kell kezdenem, hogy számot adjak az impériumváltozás előtti Erdély képzőművészeti életének állapotáról. És ha az, amit erről el kell mondanom, talán sokaknak rosszul is fog esni, arról én nem tehetek. Mert meg kell állapítanom; hogy az impériumváltozás előtti Erdélyben nemhogy nem volt művészi élet, de szerves, építőművészi életmunkáról itt akkor szó sem lehetett. Sem művésze, sem közönsége nem volt, sem művésze, sem közönsége nem lehetett. Ennek oka az 1868 óta magyar kormányzati principiummá kitűzött és végrehajtott centralizáció, mely nemcsak a politikai közigazgatásban, nemcsak gazdasági és pénzügyi téren, de az állami és nemzeti életmunka minden megnyilvánulásában sem tűrte el a regionálizmust. A szellemi életmunka terén sem. A régi, 1868 előtti Erdélyben, ha szegényesen is, de minden intézmény ki volt építve vagy meg volt alapozva, melyre az önálló, erdélyi szellemi élet-akarák a maga épületét kiépíthette volna. Erdélynek megvolt a maga Nemzeti Múzeuma, Nemzeti Színháza, megvoltak a könyvtárai, megvoltak gyűjteményeinek csirái. Josika Miklós, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál a bizonyítékok, hogy voltak és lehettek írói. Városi és vidéki kastélyok a bizonyítékok, hogy volt architektúrája, Barabás Miklós a bizonyítéka, hogy lehettek képzőművészei, akik innen indultak ki, alaptudásukat itt szerezhették meg, munkát itt találhattak...

De ez 1868 előtt volt lehetséges csupán. Azóta Budapestre koncentrálódott minden, ami szellemi munka és az erdélyi szellemi munkás is csupán Budapesten keresztül tudott érvényesülni, az Erdélyből induló szellemi munkaakarák csak budapesti márkával tudott az erdélyi közönséghez is utat kapni. Nem akarok túlságosan kiterjeszkedni annak az illusztrálására, hogy ennek a centralizációnak milyen súlyos következményei voltak reánk, csupán a szellemi életmunka irodalmi és zenei részéről kell megállapítanom, hogy itt a centralizáció következményei nem voltak olyan katasztrófálisak, mint a képzőművészetinél. Ha erdélyi író vagy zenész kénytelen volt is Budapestre menni és ott ragadni, ha érvényesülni akart, de legalább az erdélyi közönség itthon is kaphatott irodalmi és zenei műveltséget. És talán éppen azért, mert nem élt túlközel az irodalmi és zenei termelés forrásához, talán mert anyagi helyzete sem engedte meg annyira, de nyilvános könyvtárak, meg egyéb ingyen olvasási lehetőségek sem állottak olyan bőven rendelkezésére, Erdély közönségének, kivált irodalmi műveltsége, ha nem volt is olyan sokoldalú és gazdag, viszont mélyebben inegalapozott volt, mint a budapesti, illetőleg Budapesthez közelebb élő magyar közönség irodalmi műveltsége.

Viszont képzőművészeti műveltséget Erdély közönsége nem kapott, mert nem kaphatott. Ifjúságunk két generációja nőtt fel úgy, hogy semmi körülmények között, semmiféle iskola, vagy más intézmény útján itt benn képzőművészetről nem is hallhatott. Egyetlen képzőművészeti gyűjteményünk, egyetlen kiállítási helyiségünk, egyetlen művészeti iskolánk nem volt. Építőipari szakiskolánk egy volt, Kolozsváron, azt is beszüntették a háború előtt. Még két alsófokú kőfaragóiskoláról és két vagy három faipari iskoláról tudok az impériumváltozás előtti Erdélyben.

Építőművésznünk Erdélyben meg nem élhetett, mert nagyobb szabású állami vagy közigazgatási épületet budapesti építészekkel terveztetett az állani, de saját egyházaink is, valamint magánépítetőkünk is csupán abban a művészen bíztak, akit Budapestről ajánlottak nekik. És amilyen volt a helyzet az architektúrában, ugyanolyan volt a szobrászatban és piktúrában is, nem is szólva az alkalmazott művészetekről. Ez alól a szabály alól az erdélyi szászok voltak a kivétel csupán, akiknek mindig megvolt a maguk művészeti élete, akik Erdélyben élő szász művészeket foglalkoztattak fejlett művészi életük minden területén. Viszont nem voltak kivételek Erdély románjai, akiknek az impériumváltozás előtti legnagyobb szabású építkezését, a szebeni gör. keleti metropolitatemplot a budapesti műegyetem professzora, néhai Nagy Virgil építésztanár tervezte.

Irodalmi, zenei kultúra van, – képzőművészeti nincs. Így kapott minket, Erdélyt, az impériumváltozás. És ha eddig nem is láttuk a szükségét, de Romániához való csatoltatásunk első pillanatában már bizonyosan tudtuk, hogy az ideszakadt magyarság életlehetőségének egyetlen feltétele, ha kultúráját megtartja, fejleszti és teljessé teszi.

Hogy az iskolázás, népműveltségterjesztés, társadalmi kultúrszervezkedés és irodalom terén mit épített úgyszólván a semmiből a magáramaradt, eredetileg is szegény, de az agrárreform rossz és egyoldalú végrehajtása, valamint az országos gazdasági állapotok állandó leromlása következtében teljesen leszegényedett magyarság tíz esztendő óta, azon néha – őszintén szólva – magunk is elcsodálkozunk. De bátran merjük állítani, hogy nyelvi és irodalmi részében, sőt zenei részében kultúránk épülete úgy meg van alapozva, hogy nyugodt lélekkel építhet rajta tovább Erdély magyarsága.

Viszont képzőművészeti részében kultúránk fundamentumait még nem taadtuk lerakni, sőt még az alapfalak számára szükséges alapozási árkok sincsenek nagyobbbrészt kiásva. Pedig itt sem késlekedtünk, sokat és sokszor próbáltunk, sokszor elbuktunk, sokszor újrakezdtünk. És tudatában vagyunk annak, hogy kultúránk képzőművészet nélkül csonka kultúra, életképtelen valami.

De sorba veszem a történéseket

Már 1919-ben megpróbálta egyik, mai napig is legagiliasabb újságírónk (és íróművésznünk), Szentimrei Jenő, hogy Erdély képzőművészeit közös kiállítás keretében összegyűjtse. Célja ennek az volt, hogy egyrészt számbavehessük hányan vannak, mit dolgoznak és milyen értékűek professzionista képzőművészeink, másrészt a közönségnek és sajtónak nyissa ki a szemét: lám, vannak, dolgoznak, akarnak itt Erdélyben is, tehát álljatok melléjük és a művészi szükségleteket velük, az ő munkájukkal elégtételt ki.

A kiállítás megvolt Kolozsváron, sőt látszólag sikerült is. De későbbi eredményes következménye nem lett. Az a reménység, hogy a művészek és a művészetet értők, illetve becslők valamely formát kaptak volna arra, hogy valamilyen szervezetben, egyesületben tömörültek volna, nem történt meg. Sőt az sem történt meg, hogy a következő esztendőben tárlatot lehetett volna rendezni... 1921-ben újabb kísérlet történt. Ekkor egy művelt ókirályságbeli román katonatiszt Bacalogla ezredes ösztönzésére ugyancsak Kolozsváron néhány lelkes magyar és román kultúremlő megpróbálta egy kiállítás kapcsán összehozni Erdély képzőművészeit. A kiállításnak ezt a címet adták: Collegium Artificum Transilvanicorum, amit magyarra így fordítottak le: Erdélyi Képzőművészeti Szalon. Magyar, román és szász művészek háromszázon felül való képeit, szobrait, grafikáit, architektúráit és iparművészeti terveit mutatta be az az érdekes tárlat, mely a művészeti kultúrának minden politikán felül való erejét és ebben az erdélyi három nemzet egymásközötti békességes összedolgozását dokumentálta. De talán éppen ezért nem lett folytatása sem, mert az akkori bukaresti politika a mindenáron és minden téren való centralizációban látta a maga főprincípiumát és azzal sem törődött, ha ezáltal az erdélyi románság életerejét is gyöngítette Erdély földjén.

Azóta Erdélyben általános képzőművészeti tárlat nem volt. Csak egyes művészek rendeztek évről-évre igen primitív, inkább vásárjellegű kiállításokat, évről-évre kisebb erkölcsi és anyagi sikerrel.

Ennek következménye, hogy közönségünknek még a magyar impérium idejéből való nagyon kicsiny képzőművészeti műveltsége úgyszólván megsemmisült, sőt a kontárművészek és amatőrök felburjánzásával meghamisítódott. Lapjainknak komoly képzőművészeti kritikája nincsen, mert képzőművészethez értő, meg nem téveszthető, illetőleg nem befolyásolható kritikusunk sincsen. És sajnos, hiányzik társadalmunkból az a néhány anyagilag független, gazdag gyűjtő-, amatőr és szervezőtehetség, aki a komoly és igazi művészethez egyúttal legalább egyetlen képzőművészeti szervezetet tudott vagy akart volna megteremteni.

ANALFABÉTÁK, KONTÁROK ÉS KÖZÖMBÖSEK

Csírájában pedig megvolna egy természetes és életképes művészeti élet lehetősége. A nagybányi művésztelepet és mesteriskolát a román államhatalom nem oszlatta fel, de mérsékelten bár, támogatja, privilégiumait nem bántotta. Kolozsváron rajztanárképzőt és mintarajziskolát állított, melynek igazgatója Papp Sándor festőművész, a budapesti

Iparművészeti Iskola tanára volt. Azonban Nagybányán megállott az idő – ezelőtt húsz esztendővel már, ott még ma is hivatalosan az ősi impresszionizmus – haldoklik. A kolozsvári művészeti iskolával pedig az a baj, hogy sok az ellensége Bukarestben és így mai napig sincsen biztosított költségvetése, rendes épülete sincsen, máról holnapra tengődik a legteljesebb bizonytalanságban, ami fejlődését benítja és hatását lerontja.

Ezek a körülmények természetesen elkedvetlenítették Erdélyben élő és dolgozó képzőművészeinknek éppen azt a kis hányadát, amely komoly művészi értéket jelent a magyarságnak. Igen sok komoly művésznünk itthagytta Erdélyt, mert nemhogy fejlődéséhez való lehetőségeket nem tudott itt magának biztosítani, de létminimumát sem tudta megkeresni.

Most két éve statisztikát állítottunk össze az erdélyi, illetve a Magyarországtól elcsatolt területen élő és idevaló képzőművészekről. Elég nagy nehézséggel (hiszen művészeink elég nagy területen élnek és dolgoznak szerteszórva) sikerült megállapítanunk, hogy majdnem száz (100) professzionátus művész él Erdélyben, kik közül 50-60-at komoly művésznak kell elkönyvelnünk. Ezeknek több mint felerésze magyar, 25-30 százaléka román és 15-20 százaléka szász. Viszont amíg a szász művészek existenciáját művelt és századok óta szervezett társadalmuk, a románokét pedig az állam, illetve az államilag támogatott közigazgatási, gazdasági és kulturális közületek és szervezetek biztosítják, addig a magyar művészek életexistenciája ma teljesen bizonytalan. Ezt a bizonytalanságot pedig nem a nemtörődömség és az áldozatkészség, vagy a művészi kultúra semmi-bevevése okozza, hanem az a lehetetlen helyzet, hogy művészetiileg analfabéta társadalmunk jóhiszeműségét és áldozatosságát a beteg viszonyaink között természetesen felburjánzott kontár és amatőrművészek lelkiismeretlenül és szemérmetlenül kihasználják, amiben őket a tudatlan, vagy helytelenül jószívű, de sokszor éppen ezirányban befolyásolt, sőt terrorizált napisajtókritika is támogatja.

Egy másik súlyos sérelme a komoly professzionista művészeknek az, hogy a magánemberekből álló műpártoló társadalmon kívüli legfontosabb lehető munkarendelő, az autonóm magyar egyházak egyáltalában nincsenek berendezve még ma sem arra, hogy a maguk kultúrhivatását a művészet terén is szolgálhassák. Az egyházak építkezéseinél, berendezéseknél, díszítő és abszolút művészi munkáinál csak véletlenül veszik igénybe művészeinket. A templomok, iskolák, papilakok, képek, szobrok és berendezések művészek igénybevétele nélkül, a legbarbárbab módon készülnek általában. Még jó, ha külföldi ún. egyházművészeti gyárakból hoztják el a kész holmit az egyházak, vagy külföldi mintakönyvekből való tervek után vidéki, tudatlan mesteremberekkel építtetnek és készíttetnek egyetmást. De ennek oka sem a rosszakarat, vagy a művészet és művészeink lenézése, csupán az egyházi központokban is uralkodó tudatlanság és az abból folyó nemtörődömség. Jellemző, hogy a protestáns teológiákon a művészettörténetnek és művészeti esztétikának nincsen tanszéke, de a katolikus papnevelőkben sincsen tudtommal megfelelő művészeti képzés.

MŰVÉSSZSZERVEZKEDÉS, PRÓBÁLKOZÁSOK

Ezeket konstatálva, egyetlen orvosságát láttuk minden bajunknak a magunk között való szervezkedést.

Megpróbáltuk először a nemzeti különbség nélkül, erdélyi alapon való szervezkedést és ez most már nem az államhatalom gyanakodása miatt nem sikerült. Sőt, amióta a nemzeti parasztpárt van uralmon, egyenesen biztatást kaptunk arra, hogy kimondottan erdélyi alapon, együtt románok, magyarok és szászok alkossuk meg az Erdélyi Képzőművészek Egyesületét. Tavaly alakulógyűlést is tartottunk, az alapszabályokat előre elfogadta az ezügyben Kolozsvárra jött művészeti államtitkár. És a dolog mégis elaludt, ma sem tudom, mi okból. Mindenesetre kiderült, hogy olyan művészeti egyesületet, mely az összes erdélyi művészeket egyesítené, ma, vagy helyesebben ma még összehozni nem lehet.

Igy merült fel az a gondolat, éppen a legprogresszívebb művészi irányokat képviselő néhány magyar művészen, hogy egyelőre, kezdetnek, egy szűkebbkörű szabad munkaközösségben társuljanak, mely minden nehezebb forma nélkül, pusztán a legszükségesebb célkitűzésekkel a múlt év végén ideiglenesen meg is alakult. Röviden összefoglalt célkitűzései talán a legjobban jellemzik az erdélyi állapotoknak fentebb vázolt helyzetét. A »Barabás Miklós-céh« az erdélyi magyar képzőművészek szabad munkaközössége. A munkaközösség célja: a professzionátus és igazi művészek tömörülése által a mai anarchikus művészi állapotoknak megszüntetése. A fenti cél elérésére szolgáló eszközök megteremtése: Egyelőre legalább évente egy közös kiállítás rendezése. Sajtóban és a közélet minden lehető fórumán propaganda folytatása egy Erdélyben, lehetőleg Kolozsváron felépítendő modern műcsarnok érdekében.

A Barabás Miklós-céh az alábbi művészeket tartja nyilván mint tagjait Jándi Dávid, Mund Hugó (Nagybánya), Nagy Imre (Csíkszögöd), Podlipny Gyula (Temesvár), Szolnay Sándor (Kolozsvár), Udvardy Ignác (Nagyvárad), Varga Albert (Póris) festőművészeket, Gallas Nándor (Temesvár), Kara Mihály (Belgrád) szobrászművészeket és Kós Károly (Sztána) építésszt.

Első tárlatára most készül ez a kis társaság Kolozsváron. Őszre Bukarestben készül kiállítani és ha sikerülne, úgy Budapesten is. Ha ugyan addig ez a szervezet is fel nem bomlik...

NAGYBÁNYÁTÓL – A VÍZSZABÁLYOZÁSIG

Ezek lennének a mi tízesztendős művészeti életünknek mozgalmi állomásai. Most még talán érdekes volna (már amennyire persze ezt minden pontos statisztika nélkül megtehetem) számba venni azt, kik azok a művészek, akiket számon kell tartanunk, hol élnek, mit dolgoznak, kiket tartunk számon Erdélyben mint műgyűjtöket, miféle gyűjteményeink vannak?

Nagybányán, a Romániához csatolt régi, ismert (és egyetlen) magyar művészeti munkaközpontban él és dolgozik még ma is, vagy legalább is megfordult és dolgozott mai erdélyi piktoraink legnagyobb része. Ennek a szabad festőiskolának lelke és vezetője a tekintélyes, ősz mester:

Thorina János. Tavaly az ő leghívebb tanítványa: Mikola András vette át a tényleges igazgatást és mellette talán még Bórtők képviseli a régi, orthodox nagybányai impresszionizmust. A tanítványok tehetségesebbjei természetesen kinöttek ebből a ma már anakronizmus-számba menő művészi irányból és legtöbbjük – még az idősebbek is – már csak külső elnevezésükben »nagybányaiak«. Az ott élő idősebb generációból Ziffer Sándor már egészen modern és még inkább az, sőt a maga nemében egészen egyéni stílusú művész Ferenczy Noémi, aki főképpen a textil mestere. A fiatalabbak közül (ezek sem gyerekek ám) talán Mund Hugó és Jándi Dávid azok, akiket Nagybánya érdekesebb és súlyosabb művészegyéniségei közé kell sorolnunk.

Nagyvárad és Temesvár, mint amely városok közelebb estek Budapesthez és amellettt mozgékony, a kultúra iránt fogékony és jómódú kereskedő és iparos polgárságuk is volt, már az impériumváltozás előtt is eltartottak és foglalkoztattak néhány művészt. Máig meg tudott ragadni egypáruk Váradon, de a változott gazdasági és kulturális viszonyokat példázza, hogy talán legtehetségesebbjük, a szobrász és grafikus Kara Mihály a múlt őszön Belgrádba vándorolt ki: ott kapott munkát és megélhetést. Temesvár még tartja Podligny Gyulát és Litteczky Endrét, a két piktor és Gallas Nándort, a fényes tehetségű, alapos tudású fiatal szobrászt.

A Királyhágón belüli Erdélyben a múltban is, most is nagyobb a baj. Kolozsvárnak van ugyan néhány magyar piktor, de az európai mértéket talán csak a fiatal, még a maga igazi útját kereső expresszionista Szolnay Sándor üti. Désen a már középkorú, alapos rajztudású, de túlságos akadémikusságába belecsontosodott Szopos Sándor festőművész éldegél (egykori Hegedüs László-tanítvány): A csíki hegyek között, kis falujában él és dolgozik Nagy Imre, a tipikusan-székely művész: piktor, szobrász és kiválóan karakterisztikus grafikus, rézkarcos és fametsző. Marosvásárhelyen Jeddy Sándor, az Iparművészeti Iskola egykori tehetséges növendéke él és néhány évvel ezelőtt igen szép sikereket aratott bútoraival, berendezéseivel, de egy idő óta nem tudunk róla semmit. Ugyanott dolgozik szinte teljesen elfelejtve egy másik derék iparművésznünk: Bedőházy Katinka.

Es ha már nőkről van szó, meg kell említenem két szorgalmas grafikusunkat soraikból: Litteczky festőművész feleségét és Pálffy Erzsébetet (Temesvár). Építőművészeink, akik dolgoznak, ma nincsenek. Egyik, legtehetségesebbjük az impériumváltozás után jött haza Budapestről és szülővárosában, Kolozsváron próbált megélni. Négy esztendeig bírta, végül Bábolnay József kivándorolt innen- Amerikába. Én magamnak – ha már magamról is beszélnem kell – jórésben az írásművészetre kellett áttérnem és ma csak mellékesen tervezek épületet, mert abból ma itt magyar művész meg nem élhet.

Az erdélyi románok idősebb generációja közül a Székely Bertalan egykori tanítványa: Papp Aurél (Szatmár) a legerősebb ma. Kítünő rajztudásával, a monumentálist nagyszerűen megérző és megtaláló komponáló erejével, fantáziájával ma talán Romániában a monumentális piktorát ő képviseli legméltóbban; de megélni ő sem tud a művészetéből és jelenleg az Ecsedi lóp-szabályozó társulat igazgatója. A fiatal erdélyi románok közül a kolozsvári Demian Tany és Ciuppe Aurél a legtöbbet ígérő komoly tehetségek.

AZ EGYETLEN MAGYAR MŰGYŰJTŐ

Magyar műgyűjtő magánembert, a szó komoly értelmében valót, alig ismerek. Egyetlen rendszeres gyűjtőről tudok – hallomásból; ez az aranyosgyéresi Sodronyipar Rt. vezérigazgatója: Diamant Izsó, akinek állítólag érdekes és értékes grafikai gyűjteménye van. Most épült kolozsvári házát azonban bécsi építőművésszel (állítólag Hoffmann-nal) tervezette. Az állam ritkán vásárol erdélyi, még ritkábban magyar műtárgyat és megbízásait is román származású művészeknek adja; társadalmi és kulturális közületeinknek a képzőművészetre pénzük és rendeltetésük sincsen.

Beszámolóm száraz, egyhangú és nem is elég alapos. Nehéz, sőt szinte lehetetlen ma Erdély 10 esztendő művészeti életsorsáról pontos és teljesen kimerítő képet adni.

A kép, amit tökéletlenül adhattam: szürke és szomorú. De ha ez is a jelennek színe és hangulata, ez nem jelent reménytelenséget és a jövőről való lemondást. Szükségünk van magyar kultúránk teljességének kiépítésére, ma inkább, mint a múltban volt, tehát ki fog épülni művészeti kultúránk épülete is!

Akarjuk, mert – élni akarunk!

(Műgyűjtő, 1930)

VADÁSZ GYÖRGY SÉNYEI KÁPOLNÁJÁHOZ

Az OCTOGON idei harmadik számában láttam meg az Isten kemencéje kápolna fényképét (Bachmann Zoltán méltató szavai kíséretében). Hogy mennyire mélyen megérintett, azt most jól mutatja az Országépítő e számának kiemelt publikációja (Szél Ágnes építész és fényképész ihletett képeivel), de számomra nem afféle „hónap szépe” ez az épület, hanem minden egyszerűsége, primitívsége ellenére, pontosabban éppen azáltal korszakos műalkotás, a legjelentősebbek közé való. S itt most, minél előbb, előre bocsánatot kell kérnem az építészről, csak szélsőségesen személyes tudok lenni érzéseim leírásában; s még ha bántónak is tűnhet egy-egy megfogalmazás, tudnia kell, milyen szeretettel írom. Mert bizony nekem az idén hetven éves, új, reprezentatív albumában harminc év nem mindennapi munkáit bemutató Vadász Györgynek ez a legkedvesebb (mondhatom-e, hogy legjobb?) háza. Emlékműveinek (Mohács, Gábor Áron, Muhi) egy része ugyanezt az elemi erejű építészeti gesztust tartalmazza, amelyben az alkotó szinte nincs is jelen; személyisége, amelyre szükség volt a bátorsághoz, hogy merjen ennyire személytelen művet létrehozni, a háttérben marad a nézőt az időtlen, a lélek mélyrétegeiben ismerős hullámokat verő alkotással szembesítve. Ha valaki tudja, mit jelent egy boglyakupola (sajnos elkerülhetetlen dicsekedve előtérbe tolnakodnom), én azok között vagyok, hosszú évek óta foglalkozva e forma rejtélyeivel, szimbolikus tartalmával, eredetével. Tele van a fejem mindenféle ezzel kapcsolatos ismerettel, de amikor megláttam a képet, a szívem felől öntött el a melegség. Ezért nem bántás, hogy tudomásul kellett vennem, az építész egyáltalán nem érdekli, amit a boglyakupola múltjáról tudni lehet. Nem érdekli a boglyaforma statikai tökéletességének tudománya, és a zseniális ősi technológia, az álboltozat, amely legalább négyezer éve, kisázsiai kerek piramisok, egyiptomi lakóházak, szardiniai pásztorkunyhók formájában folyamatosan létezik a primitív, pontosabban építész nélküli építészetben, és a mai napig így rakják a tyúkóákat a bácskai tanyákon. Vadász a maga szélsőségesen dilettáns módján egy betonhéjat (persze építész, és tudja, hogy a kereszt alakú nyílás csak így vágható bele a

héjba) bélel téglával és burkol kövel (a délolasz trullók is három rétegűek), hogy olyan legyen, amilyennek lennie kell, mert ezt nagyon is jól tudja, persze. És ezzel a könnyedséggel van bátorsága megépíteni baráti felkérésre (mert a történet nélkülözhetetlen szereplője a Sényén élő barát, Szilágyi István, aki valamikor a nyolcvanas évek közepén nyitotta meg legendás vendégházát, a falusi turizmus afféle prototípusát, amely nem a turizmusban, hanem a hagyományos vendégbarátságban találta meg forrását) egy katolikus kápolnát a legősibb, kereszténység előtti magyar szentély formájában, amely forma azonban harmonikusan nőtt bele a kereszténységbe, sőt egyik fontos eleme az ősi hit és a kereszténység közötti természetes, mert a természeti lét lényegéből fakadó folyamatosságnak. A középkori kerektemplomok kozmikus segédlettel elevenítették meg a szentek alakjaiba rögzített elemi ismereteket, mikor a hívek szeme előtt mutattak rá a fénypázmák a közöttük lévő kapcsolatokra és az összefüggésekben rejlő folyamatokra. Vadász tudva-tudatlanul ugyanezt ismétli meg fénykeresztjével, amely vészabónoémiának az elemi kettősséget, Napot és Holdat, meleget és hideget, nappalt és éjszakát, életet és halált ábrázoló falképein vándorol naponta újra, a halál után minden nap az életet felragyogtatva. Bachmann Zoltán gondolataiban sem véletlenül támad fel az ókeresztény sírkamrák világa, ugyanarról van szó akkor is, ha az Isten kemencéje a keleti nagykulturák késői követe, a magyar népi kultúrában megnevesedett gyümölcsének (a búboskemencében égő tűz a család, az élet középpontja, megtartója, a boglyaforma földalatti hombárban tartja meg életképességét a gabona, az élet) örököse, a századforduló nemzeti törekvéseinek (Lajta, Lechner, Wigand, Árkay, Borsos, Dobovszky és a többiek kupoláinak és íveinek) folytatója.

Áll a zalai tájban egy hófehér boglya, a belőle áradó nyugalom a statikai tökéletességé és azé a könnyedségé, amellyel a természet betakarításakor a szénaboglyát évezredek óta felhánnyák. Milyen stílusú egy szénaboglya? Értelmetlen kérdés, a szénaboglya nem lehet másmilyen. Most felmerül a kérdés, lehet-e egy kápolna másmilyen?
Gerle János

A HETEDIK AJTÓ

– levélváltás Paks ürügyén –

A PAKSI SZFINX ELŐTT

Karátson Gábor, író, festőművész
Magyar Nemzet, április 30., részletek

... 1986-ban, az évnek ugyanebben a szakában, április 26-án robbant fel a csernobili erőmű 4-es blokkja. A Véletlen Rendező a dátumbeli párhuzamot is pontosan beállította: akkor május 1-jét nem illett volna elrontani a rossz hírrel, most a népszavazás oly örömtelinek hirdetett napját. Nem árt megjegyeznünk, hogy a kormány értelmében vett európaiság ezzel a súlyos elhallgatással vette kezdetét. A „nem” szavazatok egy része, öntudatlanul, az európaiságnak e végtelenül silány értelmezésére vonatkozhatott.

1986-ban azon a napon el kellett mennem valahová, déltájban, a Gellérthegyre: sűrű felhők sötétlettek az égen, mire a hegyi járatról leszálltam, az eső felhőszakadássá változott. A Gellérthegyen gyermekeskedtem, autók sem igen voltak még, oly jó volt ilyenkor mezítláb menni a gőzölgő úttesten, bőrig ázni. Hadd ázzak meg végre egyszer újra! Mire célhoz értem, facsarni lehetett a ruhámból a vizet. Ez volt a hírhedt csernobili eső. Nehezteltem is aztán az egészségügyi miniszter asszonyra, aki most újra egészségügyi miniszter: miért nem közölte velünk a dolgot? Azóta már nem szeretek megázni, később még egy esernyőt is szereztem magamnak! Mintha a természet iránti bizalmamat vesztettem volna el; pedig nem a természet az, amiben nem bízom, hanem e világ hatalmasai, akik újabban már az esőkbe is bele tudják keverni szubsztanciájukat. Így áll elő a teljes bizalmatlanság világa; kormányokban sohasem bíztam, de az a jövő, amely felé most haladunk, végtelenül lehangoló.

Lehangoló és félelmetes. Heves ingerültség fogott el, midőn a rádióban egy fiatalember (a kormányzóvivő) úgy nyilatkozott – akkor már kipattant a dolog, kezdett duzzadni, púposodni –, „pánikra és pánikkeltésre semmi ok”. Mintha nem azok hallgatták volna el Csernobilt is, akiknek ő most szóvivőjük! Vidékről hazatérve egyszer hallgattam a híreket. Akkor ment fel a Vészizé hármaskörre; ezt bemondták a rövidhírekben, aztán rátértek az athéni EU-csúcs mézes-mázos, üres magasztalására, ki tudja, már hányadik napja ment ez, gügyögtek az előkelőségek, vagy negyedóra múlva jött csak részletezve Paks – szidalmaztam a zuhany alól szegény táskarádiót.

Akivel csak beszélek, egy szavukat sem hiszi senki. Rémületes hírekkel volt tele napokig a város. A felszínen lusta csend, a szóbeszédben félelmetes feltevések. Sokan a legrosszabbtól tartanak ma is, de ebből a nyilvános beszédbe alig jut el valami. Aminek következménye a mondatok és szavak teljes elkocsonyosodása, „semmi se számít”. Nyelvi szempontból most már mindegy is, mi az igazság: elpusztul Magyarország, vagy volt csak valami gikszer, e kettő közt a közbeszédben semmi különbség.

... Kétsoros vers, újságcikkcímből, talált anyag: Pakson nincs elég / védőfelszerelés.

Paks nyelvi kérdés. Egy vízvezeték-szerelő még visszاسze-rezheti esetleg nagyrabecsülésemet, ha az újabb hibára (miért csöpög már megint a csap), akár a saját hibájára is, őszintén rávilágít; az atomerőmű vezetősége, per definitionem, soha: éppen azért nem, mert nem értünk a dologhoz, mert az atomerőmű bensejében lejátszódó folyamatok nekünk áttekinthetetlenek. A bizalomvesztés, akár egy orvos esetében, csak végérvényes lehet. A felelősök szokásos fölényeskedése, a gorbombakioztatások csak rontanak a helyzeten: nem nekünk kell vizsgáznunk fizikából, ők buktak meg a vizsgán. Az általános elbizalmatlanodás azonban zavaros is. Megrendült-e a választópolgároknak a kormányba vetett bizalma is? Nyilvánvalóan meg kellett volna rendülnie. Vagy talán még mindig nem rendült meg annyira? S ha nem, akkor miért nem? ... Az ilyesminek csupán valami halálszagú, hányaveti cinizmus lehet a vége – hát ez már meg is van. Ezért mondtam, ezért is, hogy Paks nyelvi kérdés. Már megint ott tartunk, annak a határán, ahol 1957-ben, 58-ban voltunk: hogy magyarul többé nem lehet igazat mondani.

(Külön siralom és nevetség, hogy az a kormány, amely idehaza ennyire nem tud rendet tartani, „békefenntartó”, vagyis rendfenntartó csapatokat akar küldeni egy idegen országba, amelyhez semmi közünk, Irakba, egy harmadik ország, az Amerikai Egyesült Államok kérésére, amelynek ilyen megbízást kiadni amúgy nincs joga. A hazai viszonyok kezdenek az abszolút mélypontra beállni.)

... 100-150 éve magunk előtt tolt problémák mostanára úgy feltornyosultak, óriás szemét, hogy az eddigi módszerek egyenes vonalú meghosszabbításával már nem tudjuk átvágni rajtuk magunkat. Ha nem akarunk hunyt szemmel a megsemmisülés felé robogni, ideje végiggondolnunk néhány kérdést, többek közt az energiához való viszonyunkat. Ez jelenleg egyetlen politikai és gazdasági erőnek sem érdeke, de ettől még a kérdés itt van az orrunk előtt.

Az atomenergia arra a területre tartozik, amelyet valaki egyszer (a természetfölöttivel való ellentétében) természetelatinak nevezett. A fizikusok kiszámolják, de számolni nem tudnak vele; aprólékosan leírják, de lényege szerint okkult, rejtve marad. ... Képtelenek vagyunk az atomenergiához ártatlanul viszonyulni, mert Mefisztófelész keze is benne van a dologban. Goethe a Faust II. részében, több mint száz évvel ezelőtt, hogy a természettudósok gyanútlanul betévedtek volna az „üres körbe”, bámulatra méltó precizitással leírta már a dolgot: a mindaddig holtnak hitt közet mélyén fakadó csodaforrást, amely elképzelhetetlen adományokkal kecsegtet, de aztán lángra gyújtja a Természetet és a Birodalmat. Az iszonyú tűzvészt a költőnél végül mégis eloltja Valaki, talán az Isten, olyasféleképp, mint az öreg Heidegger mondta, „rajtunk már csak egy isten segíthet”. Paksot viszont előbb-utóbb be kell zárni. A magyar környezetvédő mozgalmak hosszú időkre való jelentéktelenségekre kárhoztatják magukat, ha csak széttárt karokkal, vállvonogatva állnak a Paksi Szfinx előtt.

AZ ATOMFIZIKUSOK RÉMURALMA

Karátson Gábor
Magyar Nemzet, június 26.

Nem vagyok a Greenpeace aktivistája, nem voltam ott Pakson, amikor odaláncolták magukat az atomerőmű kerítéséhez, a rádióból és a televízióból értesültem a dologról én is (igazából, először, a zöldséges nénitől, aki azt mondta, már megint valami balhé van Pakson, amitől kezdett volna égne az állni a hajam, megkönnyebbüléssel hallottam aztán, hogy valami tüntetők), de tisztelettel vegyes öröm fogott el demonstrációjuk hallatán. Helyettünk tették, amit tettek, helyettünk, magyarok helyett, és kiváltképp helyettünk magyar zöldek helyett és polgári körök helyett, akik a sok fontolgtásban, egyensúlyozgató téma-csiszolásban (mi legyen egyáltalán a jelszó, a cél) képtelenek voltunk összehozni egy tüntetést az „üzemzavar” óta eltelt hónapokban (a hivatalok nem szeretik hallani a „katasztrófa” szót – adja isten, hogy végül is ne olyasmi legyen belőle; a kár, sokféle értelemben, így is lélegzetelállító). A folytatás aztán olyan volt, mint amihez az állítólag megboldogult, valójában második gyermekkorát élő, szenilisen agresszív szocializmusban már szokva lehetünk: rendőrhoam (derék rendőreink bátorsága a védekezni nem kívánókkal szemben megnövekszik), statáriális gyorsaságú ítélkezés, mintha bizony ezek a kritikus szellemű fiatalok veszélyeztetnék Magyarország (és az egész Kárpát-medence) élővilágát, embervilágát, és nem a paksi atomerőmű, úgy, ahogy van, vezetőstül, mindenestül.

Nem szeretnék az ügyészi és bírói karral az ítélet jogossága felől vitába bonyolódni; laikusként, civilként Szókratészre hivatkozom, aki a bírák kérdésére, milyen ítéletet tartana méltányosnak ügyében, azt válaszolta, „Hívjon meg a város díszlakomára”. Mindenesetre köszönetemet fejezem ki ezeknek a lányoknak és ifjaknak, akik, hosszú idő után először, a gondolat szépségét fejezték ki újra, ebben a boldogtalan országban.

Könnyen lehet, hogy a Greenpeace aktivistái valóban megszegtek valamely törvényt vagy szabályt, ennek vizsgálata azonban maradjon védőügyvédjükre és a fellebbviteli bíróságra (attól tartok, a be nem jelentett tüntetések jogi helyzetét még mindig nem tisztázta a parlamenti ellenzék, amelynek ez, magyar körülmények között, feladata volna). A magyarországi hatalom (bizvást kezdetünk újra „hatalomról” beszélni, mint a régi szép időkben) már kinyilvánította (lásd a tervezett Duna-parti rakpart-szélesítés ügyét), hogy számára a konszenzuskeresés idegen, a környezetvédőkkel tárgyalni sem kíván, s egy olyan törvényt akar előkészíteni, amelyben minden szófecsérlés nélkül meghozhatja a maga döntéseit és kész. Legyünk hát újra kicsinyek és alattvalók, sőt – alávalók? Úgy lehet, azon a ponton vagyunk megint, midőn a becsületes embernek – mint Thoreau írta egykor – összeütközésbe kell kerülnie a törvénnyel.

A külügyminiszter szerint „a rendőrség nem használt kényszerítő eszközöket”, érdekes kérdés volna: a tévében látott képsorokat értelmezni akkor hogyan kell? Jól dokumentálható velük mindenesetre az Amnesty International előtt is, mily fényesen érvényesülnek Magyarországon az emberi jogok. William Blake írta: a nemes felháborodás szava az Isten hangja, de én felháborodást érezni már nem tudok, annyira előírás szerint játszódnak folyton a dolgok: dühöt és kétségbeesést azonban még érzek; dühödten és nyomorult helyzetünkön kétségbeesve kuncogok. Úgy tűnt nekem az elmúlt hónapokban, a paksi atomerőmű

vezetősége számtalan elővigyázatossági szabályt megszegett, lelkiismeretlenül veszélyeztetve mindannyiunk életét: ebben azonban a magyar jogrend – vagy mi az: jogrend, jogalkalmazók – semmi kivétlivalót nem talált. Azokra sújtott le a törvény önmagában tetszelgő szigorával, akiket ez megrémített, akik, lelkiismeretük szavától ösztökélve – amely szintén Isten szava – tenni próbáltak volna valamit a fenyegető veszedelem ellen.

Gondolati szempontból persze mostani dilemmámat a liberális jogértelmezők már évekkel ezelőtt megoldották, midőn – nem nagyon értettem őket, de mindegy – éles határvonalat húztak a jog és az igazság közé, az „igazságszolgáltatás” szót ezzel megtagadva. Lehet, hogy jogilag rendben volt minden, amit a magyar hatóságok tettek – nem hiszem, de mindegy ez is –, az igazságot azonban megölték; jogi értelemben az igazság Magyarországon ma halott.

Nem elvont valami az igazság, hanem az élet érvényesülésének egyik módja; az élet szempontjából Magyarországon ma az az igazság, hogy az atomfizikusok és az államhatalom szentségtelen, de megbonthatatlan látszó szövetségben összefonódva, örökös kiskorúságra akarnak ítélni minket.

Edmund Husserl Az európai tudományok krízise és a transzcendentális fenomenológia című művében a Galilei óta kialakult természettudománytól – gyakorlatilag az egész modern természettudománytól – elvitatja a tudomány nevezetét, a tudósokat pusztá technikusoknak nevezi. Nem mintha az általuk nyert, matematizált adatok helytálló voltát kétségbe vonná, hanem mert elmulasztják, kezdetől fogva elmulasztották adataikat, e matematizált álvilágot (amelynek a maga helyén való részigazságát Husserl nemcsak hogy elismeri, hanem igen nagyra is tartja) az egyetlen valóságra, a Lebensweltre, az életvilágra visszavonatkoztatni. Gépkocsiszereplőkhöz hasonlíttja őket, akik az autómata talán ki tudják javítani, de azt, hogy szükségem van-e egyáltalán autóra, s ha volna is, hová utazzak vele, meg nem mondhatják. „A tudomány világában létrejött módszerek öröklődnek ugyan, de jelentésük nem öröklődik minden további nélkül a módszerekkel együtt. A tudós, aki a maga egyre végtelenebb szakterülete felett már csak egy minden értelmétől megfosztott technikai gondolkodás és cselekvés segítségével tud uralkodni, igazi természetmegértésre csak akkor juthatna, ha kifejlesztette magában azt a képességet, amellyel visszakérdezhetne módszerei eredeti értelmére, egykori alapításuk történelmi jelentésére. A matematikus, a természettudós azonban a legjobb esetben is csak e módszer zseniális technikus, s ilyen megértő elmélkedésre többnyire cseppet sem képes. Kutat és felfedez, de sejtelve sincsen arról, hogy kutatásai és felfedezései maguk is tisztázó gondolkodásra szorulnak, kivált, ha valóban meg akarjuk ismerni magát a világot, magát a természetet.”

Hogy Husserl megfontolásai a mai magyar közgondolkodásból teljességgel kimaradtak, magában véve is ijesztő, a tudományos szféra résztvevőinek emberi, filozófiai és érzelmi éretlenségére (műveletlenségére) vall; az a tény azonban, hogy e szféra roppant intézményi hatalommal rendelkező résztvevői magukat hovatovább bármire feljogosítva érzik, a halál diktatúrája felé vezet. Régi jelszavuk, a tudás hatalom, sajnos szó szerint veendőnek bizonyult: arról a kérdéssel, szükségünk van-e egyáltalán atomerőművekre, az atomfizikusok szerint csupán az atomfizika ismerői dönthetnének; mi többiek, laikusok, szerintük jogosan vagyunk kizárva a döntéshozatal folyamatából; szégyenletes és nevetséges, ha azzal kapcsolatban egyáltalán

megnyilatkozunk. Még egy lépés, némely biológus körök is vérszemét kapnak, s a biodiktatúra poklából semmi sem ment meg – ami, hiába a nemzeti szocialista képlet ijesztő közelsége, a magyar baloldalt (amely már régóta nem a hagyományos európai baloldaliság normái szerint gondolkodik és cselekszik) ugyanúgy nem fogja zavarni, mint ma a paksi események. Hatalom híján persze az atomfizikusok képtelenek volnának nagyralátó terveiket véghezvinni – pedig az őket támogató politikai érdekcsoportok ugyanannyira nem értenek az atomfizikához, mint az atomenergia úgymond békés (valójában állandó háborús hangulatot sugárzó) felhasználásának ellenzői.

Az atomfizikusok igazi és rettenetes vétkét azonban nem a hatalommal való gátlástalan cimborálásukban látom (elnézést kérek a tiszteletre méltó kivételektől, ha vannak, de sem a paksi üzemzavar kezdete óta, sem most, a Greenpeace aktivistáinak bántalmazása után nem hallottam semmiféle hírt, hogy közülük valaki az élet biztonságának és a gondolkodás szabadságának védelmében különvéleményt jelentett volna be: a szakma mint valami új egyiptomi papi kaszt, kifelé hézagmentesen zárt, saját hatalmi törekvéseivel szolidáris), hanem abban a tragikus fenomenológiai hanyagságban, amellyel ama titokzatos nukleáris energiát, a természetlattiit (mutatis mutandis ide sorolható a génmanipuláció is), egyszerűen természetnek tekintik – mintha bizony egy rózsatő, egy szarvastehén, egy hajnali felhő vagy az ember fia-lánya a valóságnak ugyanabba a rendjébe tartozna, mint az atomerőmű vagy az atombomba. „A matematika és a matematikai természettudomány gondolatszövedéke, a szimbolikus-matematikai teóriák köntöse magába foglalja mindazt, ami ma a tudósok és műveltek szemében mint »objektív valóság« az életvilágot helyettesíti és eltakarja; valódi létnek tekintik azt, ami igazából csupán módszer.” – mondja Husserl.

Természetlattiinak nevezve a valóságnak ama nagy és félelmetes tartományát (amelynek valódi mibenlétéről az atomfizikusnak ugyanannyira nincsen sejtelve, mint a legnaivabb hagymatermelőnek), azt távolról sem kívánom megbélyegezni (elégé neveltségessé tehetném magamat ezzel); arra szeretném csupán felhívni a figyelmet, hogy a földi természet, a földi élet, amelyet ilymód nem haboznék (ha tetszik, metaforikus értelemben – egyre megy) Isten művének tekinteni, a maga részletező és finom kidolgozottságában, átlagos, de az átlagoston belül egyetemes méretezésében figyelemreméltó összehangoltságot és kedvességet mutat. Nem szándékom a teremtés dicséretébe fogni – mindenki tudja, miről beszélek. Ez az, amit a regényíró Tolkien Middle-Earthnek, Közép-Földének nevez. Attól félek, nemigen tudja senki, mi történt Pakson igazából, mi fog történni még – legyen hozzánk irgalmas a Boldogasszony. Megismerő útján lefelé haladva az emberiség valóban átlépett bizonyos határt, mélyen behatolva az ismeretlen tartományba (vagy még csak az elején járunk annak?), amiről személy szerint senki sem tehet (a szabad kutatást, úgymond, nem lehet betiltani), tudományosságunk szerkezete azonban igen: az a módszer, amely úgy véli, hogy etikai, esztétikai, ontológiai és ökológiai szempontokra nem lehet tekintettel, holott az igazi valóságban, az életvilágban ezek mind benne vannak. Mint Napóleon, mint Hitler egykor, Oroszországnak nekivágva, mi is azt hisszük még (már aki azt hiszi), hogy hódítunk, miközben már egy kísérteties ellenség bástyái bukkannak fel itt is, ott is országainkban: ezek egyike a paksi erőmű. Nem a „természetlatti” a félelmetes, hanem az a módszer, amellyel közelíteni próbálunk

hozzá, amellyel le akarjuk igazni: ez hozza létre a háborús helyzetet, varázsolja oda a verekedő rendőröket is az egykor annyira békés magyar tájba.

A világrombolók fő érve persze ma is az energiaéhség, az Óriási Mammon. Érdekes olvasmány lehetne e tárgyban William Dufty Cukor blues című, magyarul is megjelent könyve, a bevetés: ahogy a köztudomásúan egészségtelen cukorfogyasztásra, úgy szoktatták rá az emberiséget megrontásszerűen a néhány évtizede még szinte ismeretlen energiaéhségre is. Az a szervezetünket, ez a környezetünket marja szét. Ki tudunk-e még szabadulni a halálos szorításból? Carl Friedrich von Weizsäcker már évtizedekkel ezelőtt egy askzétikus világkultúra fontosságáról írt. De azelőtt már, hogy az emberiség megértené talán (hiú remény?) ennek az egyedül lehetséges útnak a parancsoló szükségességét, a környezetvédő mozgalmaknak el kellene kezdeniük az alternatív energiaforrások kutatását; és ebbe az irányba kellene fordulnia minden olyan politikai mozgalomnak, pártnak, akárminek is, amelynek kedves még az emberi szabadság ügye.

KINEK A RÉMURALMÁRÓL BESZÉL VITAPARTNEREM?

Lovas Rezső magfizikus, az MTA Atommagkutató
Intézetének igazgatója
Magyar Nemzet, 2003. július 10. részletek

... kezdjük azzal, ami közös kiindulópontul szolgálhat: a természet, a teremtés valóban harmóniát mutat. A Föld attól oly otthonos, hogy az áldott Nap melegíti. A Nap nukleáris energiát termel, és azt a Földre sugározza. Az energiát az a magfolyamat termeli, amely a hidrogénbombaé is. A Föld meghitt lakályossága – a Nap éltető melege mellett – a Föld változatos felszíni viszonyainak köszönhető. A földi domborzatot is nagyrészt nukleáris energia alakította ki. A Föld belsejét ugyanis a benne található radioaktív anyag sugárzása hevíti, s ez hozta létre a domborzatot. Nemcsak a magenergia-termelés, hanem maga a nukleáris reaktor is létezett a természetben: Kelet-Afrikában találtak egy helyet, ahol az uránium természetes feldúsulása sok ezer évig energiatermelő láncreakciót tartott fenn. Az atommagfolyamatoknak a teremtésben nagyobb rész is jutott: azok állították, állítják elő mindazokat a kémiai elemeket, amelyek az élőlényeket alkotják.

A magenergia tehát a természet harmóniájába nemcsak beleilleszkedik, de annak nélkülözhetetlen része. Így elutasításának ontológiai indokolása hamis előfeltételezéseken nyugszik. Az elutasítást mások a leggyakrabban azzal indokolják, hogy tönkreteszi a környezetet. Az igazság ezzel szemben az, hogy mivel nincsenek üvegházhatást okozó termékei, éppenséggel kíméli a környezetet. Még sugárzó anyagból is jóval kevesebbet zúdít ránk, mint a szénerőművek. Egy további érv lehet ellene az, hogy kockázatos. A paksi üzemzavar okozta kárt tízmilliárdokban mérik, de a sugárzóanyag-kibocsátás – legalábbis eddig – a természetes háttérsugárzáshoz képest csekély volt. Globális méretekben még a csernobili katasztrófa is elhanyagolható volt; az általa itt okozott sugárveszély nagyságrendekkel kisebb, mint a 60-as évek közepéig tartó légtéri atombomba-kísérletek hatása, ami valóban számottevő volt.

... Az ember már csak olyan, hogy ha lát egy ajtót, azon benyit, az ajtók pedig olyanok, hogy ha egyszer kinyitották,

akkor többé nem lehet becsukni őket. Viszont ha a nyitott ajtón kellemetlen huzat árad be, akkor egy újabb ajtó megnyitásával a kellemetlenség enyhíthető. Az emberiség fejlődése újabb és újabb ajtók megnyitásából áll.

... Ha a mértékadó szakértők nem fecsegték Paks ügyében, annak nem feltétlenül az az oka, hogy a lelkiüket eladták a hatalomnak. Környezetem – magamat is beleértve – azért nem szólalt meg, mert nem tudhattuk, mi történt, konkrét ismeretek híján viszont felelőtlenség lett volna bármit is nyilatkozni. Ugyanakkor tudtuk: Csernobilhoz fogható katasztrófától nem kell tartanunk, s így a veszély tudata bennünk nem váltott ki pánikreakciót.

... Karátson Gábor végkövetkeztetése az, hogy a környezetvédő mozgalmaknak el kellene kezdeniük az alternatív energiaforrások kutatását. Annak tükrében, hogy a természettudományokat Galileivel kezdődően megveti, ez bizony félelmetesen hangzik. ... Ha valaminek a rémuralma fenyeget, az a tudatlanságé.

... Lehet, hogy nem sikerül megfelelő alternatív energiaforrást találni, de ha sikerül, az csakis a nehézfém tudományos kutatóknak lesz köszönhető. ... A nukleáris energia egyetlen valóban nagy hátránya a hosszú ideig sugárzó anyagok termelődése. Lehet, hogy az emberiség energiagondjait a nukleáris energiatermelés olyan formái oldják meg, amelyek e hátránytól kevésbé szenvednek. Az egyik lehetőség a Nap energiatermelésének szabályozott földi megvalósítása volna (a fúziós reaktor). Egy másik lehetőség a jelenleg is használt hasadási láncreakció olyan változatának kifejlesztése, amely megtoldható a végtermék magreakciókkal való ártalmatlanításával (transzmutáció).

... Akárhogyan lesz is, a meglévő nukleáris létesítményeket kollektív öngyilkosság volna sorsukra hagyni vagy alkímisták gondjára bízni. Amíg működnek atomerőművek, addig szükség van hozzáértő működtetőkre, és utána is szükség lesz a hulladék-tárolók szakértőire. Ha azonban nem csitul az erőszakos antinukleáris propaganda, hamarosan nem lesz utánpótlás. És a magtudomány értői nélkül nincs például nukleáris gyógyászat sem. ...

Az ember küzdjön a világ erkölcsi megújulásáért, de bízzék a tudományban is. Akár sikerül erkölcsileg megújulnunk, akár nem, a tudományra mindenképp szükség lesz az emberiség megmaradásához.

TUDOMÁNY, ERKÖLCS, FELELŐSSÉG: PAKS

Karátson Dávid egyetemi docens, ELTE
Magyar Nemzet, július 22. részletek

... Igen reménykeltőnek tartom, hogy – talán az utolsó percben – egyfajta párbeszéd kezd kialakulni az értelmiség két része, a rendszerint teljesen más nyelvet beszélő reál és humán szféra között. ... ugyanakkor Lovas számos megállapítása ... még mindig azokat a technokrata sablonokat vonultatja fel, ami „zöld” szemmel (az idézőjelet ő használja) megítélésem szerint joggal kifogásolható. Kritikájának alapgondolata, hogy a nukleáris energia termelése és felhasználása a természet rendjébe teljesen beleilleszkedő folyamat. ... Mi több, az atommagfolyamatoknak – állapítja meg – a teremtésben is múlhatatlan szerep jut, így a következtetés, a magenergia elutasítása „hamis előfeltevéseken nyugszik”. ... Kozmikus értelemben valamely égitest domborzatát egyrészt a külső hatások (meteorbecsapódások), másrészt

a belső hő és gravitáció táplálta folyamatok (lemeztektonika, lejtős tömegmozgások), harmadrészt a más égitestek vonzásából adódó (tehát tisztán gravitációs eredetű) árapályjelenségek alakítják. A Földön az első tényező az atmoszféra sajátosságainak – más szóval: az élet kialakulásának – köszönhetően már nem játszik szerepet (a meteoritok az oxigéndús légkörbe jutva zömmel elégnék), a felszint pusztító úgynevezett külső erők pedig a víz jelenléte miatt részben igen egyedi formában (folyóvízi erózió, hullámverés) jelentkeznek. A domborzat lakályossága, szabálytalansága (azaz szépsége, érdekessége) mögött pedig végső soron a világegyetem kezdete óta létező aszimmetria áll. Fentiekkel is összefüggésben még problémásabb a teremtés, azaz az élővilág felemlítése. Ki vitatná, hogy a kémiai elemeket a magenergia hozza (hozta) létre? Ugyanakkor az életnek, az élő szervezet kialakulásának kérdése nyilvánvalóan olyan távol esik a magfizikai folyamatoktól, hogy az aligha tartozik a témához.

... A fő kérdés esetünkben amúgy sem az, hogy milyen szerep jut az atomenergiának a természetben, hanem hogy az emberiség a jövő nemzedékek sorsával is számot vetve ismeri-e, felelősen ismeri-e mindazokat a körülményeket, amelyek valamely energiaforrás ember általi felhasználásával, manipulálásával kapcsolatosak. ... Lovas Rezső cikkéből a kockázati tényezők elemzése teljességgel elmarad. Noha később említi, hogy mindenkinek meg kellene ismernie az előnyöket, hátrányokat, alternatívákat, a fenti bevezetés után mégis úgy foglal állást, hogy mivel az atomenergiának nincsenek üvegházhatást okozó termékei, „éppenséggel kíméli a környezetet”, sőt „még sugárzó anyagból is jóval kevesebbet zúdít ránk, mint a szén-erőművek”. De ami még meghökkentőbb, Lovas odáig jut, hogy „globális méretekben még a csernobili katasztrófa is elhanyagolható volt”.

Nagyon remélem, hogy Lovas Rezső megérti: ez az a pont, ahol a környezetvédő nagyon elkeseredik. Az emberiség okozta egyre katasztrófálisabb környezetpusztítás, a kontinensnyi területeken tapasztalható klímaváltozás, a sokmillió tonnás olajszennyezések, Csernobil közvetlen és közvetett hatása, ha úgy vesszük, valóban mind lokálisak. Még reménykedhetünk, hogy a földi rendszerek védekezőképessége elbír ezekkel a katasztrófális behatásokkal – ám ez a remény egyre fogy. Én, és még nagyon sokan mások, semmiképpen sem szeretnénk megvárni, amíg globális kártétel történik, és e tekintetben nagyon szüklátókorúnak, sőt felelőtlennek tartom a Csernobil-típusú katasztrófák esetén, patikamérlegen való méricskélését, végeredményben bagatellizálását.

... Ismeri-e vajon Lovas Rezső a szintén atomfizikus, Nobel-díjas Werner Heisenberg csaknem ötven éve írt sorait? „A veszély annál nagyobb lesz, minél erősebb a haladásba vetett hit optimizmusa”, ugyanakkor „amilyen mértékben világossá válnak a haladásba vetett hit korlátai, oly mértékben szolgálnak támaszul arra, hogy új irányokat keressünk”.

... Végezetül, erősen bízom benne, hogy Lovas Rezső, amikor a tudatlanság rémuralmáról beszél a kritizált cikk kapcsán, a vádat valójában nem a környezetükért, az általa is oly nagyra becsült természetért aggódóknak címezi. El kellene fogadnia, hogy a magfizikai folyamatokat kevésbé ismerőknek is joguk van félelmet, aggodalmat érezniük. Higgye el: ez nem félelemkeltés, hanem felelősségérzet a Földért, Magyarorszáért, mindannyiunk közös örökségéért.

TUDOMÁNY ÉS FELELŐSSÉG ATOMENERGIA-ÜGYBEN

Lovas Rezső

(Magyar Nemzet, július 29.)

A vita egyetlen fontos kérdésben valóságos, és ezt most ki kell fejtenem. Engem K. Dávid a Csernobil-tagadás rémtettével vádol, mert azt merészelt írni, hogy ért már bennünket Csernobilnál nagyobb, globális méretű csapás is (a légköri atomrobbantások). Én viszont úgy látom, mintha ő lenne az, aki alábecsüli a bajt. Ugyanis az emberiség jelenleg egy újabb globális csapást mér a saját fejére, és úgy tesz, mintha nem venné észre.

A Föld légkörének az üvegházhatás okozta felmelegítésére gondolok. Ne áltassuk magunkat: a széndioxid feldúsulásával esett kár máris globális méretű, és magától nem csökken. A csernobili csapadék hatása mára Magyarországon észrevehetően, de a sokkal erősebb szennyezést okozó korábbi légköri atomrobbantásokról is hasonló mondható el. A világ nukleáris iparától származó állandó csekély sugárzás pedig a természetes háttérbe belesimul. Mindez azért van, mert a sugárzó anyag lebomlik. A széndioxid ezzel szemben tartósan széndioxid marad. A széndioxid-koncentráció nemhogy nem csökken, hanem mindaddig növekszik, amíg az egész emberiség egyetértésre nem jut, és történelmi korokat átfogó összehangolt erőfeszítést nem tesz csökkentéséért. Az emberiséget azonban ehelyett országainak, vállalatainak egymás elleni versenye foglalja el, s ennek fő terepe a termelés. A több termelés pedig több fogyasztással, főként energiafogyasztással jár. Eközben az energiaprobléma kutatói versenyt futnak a fogyasztással, és az egyes energia-típusok kutatói egymással is. Egyelőre nincs olyan megújuló energiaforrás, amely megoldást jelentene, jöllehet az alternatív energiaforrások némely elkötelezettjei azzal áztatják magukat, hogy itt a megoldás: csak meg kell valósítani.

... A baj az, hogy egyelőre, ki tudja, meddig, a technikailag hozzáférhető legjobb alternatív energiaforrás a földgáz. A földgáz nagyszerű dolog: nagy a fűtőértéke, kényelmes a használata, és nem piszkol, nem sugároz. Ha már széndioxidot kell kibocsátanunk, akkor lehetőleg földgázt égessünk, hisz az oly tiszta! Sokan gondolkoznak így Nyugat-Európában is. Egyre jobban felismerik annak hatalmas előnyét is, hogy nagy tömegben, viszonylag olcsón lehet venni az oroszoktól. A kormányok örülnek, mert a zöld választópolgároknak sincs semmi kifogásuk ellene. Csakhogy a földgázzal is van egy kis bökkenő. A földgáz legnagyobb részét metánból áll, a metán pedig ötvenszer annyira fokozza az üvegházhatást, mint az égésekor keletkező széndioxid. Becslések szerint a Szibériában kitermelt földgáz 5-30 százaléka elszökik, s a magaslégtérbe jutva az üvegházhatást többszörte hatásosabban fokozza, mint az elégetett tüzelőanyag. A kitermelőket ez nyilván nem nagyon izgatja, hiszen ha van táj, amely nyerhet a globális felmelegedésből, az éppen Szibéria. De ne higgyük, hogy az üvegházhatás Szibériában marad, hiszen a gázok villámgyorsan szétterülnek az északi féltekén.

Az energiefelhasználás veszedelmes dolog. A közlekedési eszközök termelte mechanikai energia évente százezerszámra öli a balesetet szenvedő embereket. Az erőművi energiatermelésben a közlekedési eszközök termelte energiának sokezereszerese szabadul fel kis térfogatban. Így természetes, hogy erős mellékhatások, veszedelmes melléktermékek is keletkeznek. A magenergia-termelés kiégett fűtőelemei különösen veszé-

lyesek. Tárolásuk emberi időléptékben egyszerű, de a végleges tárolási módokról még kiderülhet, hogy mégsem véglegesek. Elvben a fűtőelemek magfizikai ártalmatlanítása is könnyű, de nagy technikai nehézségekkel jár, és megvalósítása óriási pénz és szellemi erőbefektetést kíván.

Amíg nincs ártalmatlanítás, csak azt mondhatjuk: a kiégett nukleáris fűtőelemeket körülbelül ötszáz évig lezártan kell őrizni mélyen a föld alatt, mert addig tart, amíg a sugárzásuk kellően lecsökken. Ezzel szemben a földből származó tüzelők égésterméké nemhogy nem tűnik el a légkörből, de mindaddig szaporodik, amíg a jelenleg vésszerűen zsugorodó földi növénytakaró majdani dúsulása – aminek bekövetkeztére ma nincs remény – nem lesz képes ellensúlyozni az égéstermék szaporulatát. Tessék választani!

Tisztában kell tehát lennünk azzal, hogy energiaforrások tekintetében jelenleg csak rossz lehetőségek között választhatunk. Vagy vállaljuk a nukleáris energiatermelés nem elhanyagolható, de elháríthatónak látszó kockázatát, vagy nagyobb sebességgel haladunk Földünk egészének lakhatatlanná tétele felé. Legyünk tudatában, hogy aki jelenleg kategorikusan elutasítja a magenergia felhasználását, az egyúttal a légkör tönkretételére szavaz.

A korlátlan technikai haladás mítosza a társadalmi haladás felfuvalkodott ideológusainak tévképzete. A mítosz hosszú egyeduralmához vezető társadalmi öngerjesztésbe sajnos sok tudós is besegített. A fejlődés nem korlátlan, és ha nem ismer korlátot, akkor hamarosan beleütközik. Az emberiség józanul gondolkodó kisebbsége fél évszázada tisztában van ezzel, de az uralkodó közfelfogással szemben csak olyan tekintélyek merték ezt hangosan kimondani, mint Heisenberg.

Tudjuk, hogy az atomenergetika kialakulása a második világháborúval esett egybe, és ez felszabadította mind a tudósok, mind az emberiség gátlásait. Most nem vagyunk ilyen helyzetben, s így meggondoltabban élhetünk a tudományos és a technikai fejlődés adta lehetőségekkel, és mondhatunk le bizonyos lehetőségekről. A zöldek és a tudomány képviselői akkor tudnak majd együtt dolgozni, ha legalábbis ebben egyetértenek. Féljünk, de okosan.

ARÁNYTÉVESZTÉS, PAKS

Karátson Gábor

Magyar Nemzet, augusztus 11. részletek

... a magam laikus módján én is kétkedem abban, hogy a Nap energiáját ugyanaz a magfolyamat termelné – mint Lovas Rezső írja –, amely a hidrogénbombáét is; de még ha így volna is, ha ketten csinálják ugyanazt, nem ugyanaz. Midőn odatartom arcomat, behunyt szememet a napnak, a méz édességét és az anyai szeretet hevét érzem, ami egy hidrogénbomba robbanásakor aligha sikerülne.

... Elvitakozgatunk erről-arról, a paksi pörkölt pedig rotyog magában, és még mindig nem tudja senki, mi lesz vele. Válatlanul nem látok okot arra, hogy az illetékesek nyilatkozatait elhiggyem vagy ne higgyem el; soha senki számára nem lehetett világos, e nyilatkozatok egymásra következését figyelve, nemcsak Csernobil idején nem, hanem a paksi, remélhetőleg csakugyan jóval enyhébb üzemzavar esetében sem (mi az, hogy üzemzavar?), az igazsággal úgy egyáltalában milyen vi-

szonyban vannak, (mit kell megmondani a lakosságnak): ennek vizsgálata egy új, fizikai-pszichológiai-politológiai tudományág tárgya lehetne, amelyet bizvást oktatni lehetne az egyetemeken. A lakosság tájékoztatásának fogalma egyelőre semmit sem jelent, és félok, hogy ez még évszázadokig így is fog maradni. Jobb félni, mint megijedni stb.: csak hogy a paksi ijedelem mégiscsak megtanított félni minket. Lovas Rezső bizonyos elégtétellel írja, hogy belőle és környezetéből a paksi esemény nem váltott ki pánikreakciót. A pánik emlegetése – nem Lovas Rezső az egyedüli ebben – maga is bizonyos demagógia, hiszen – egyetlen, kissé kétesnek tetsző esettől eltekintve – az országban nem tört ki semmiféle pánik; pánikba én sem estem. Azonban más a pánik és más az iszonyú félelem. A pszichológus Feldmár András szerint a félelemhez bizonyos bátorság kell; az emberek nagy része fél félni. Az elmúlt száz év történelméből, sajnos, számos esetet ismerünk, amikor emberek, nemegyszer egész embertömegek, bizva az államban, elmulasztották félni. A vágóhidakra szállított bárányok, lovak persze hiába rettegnek, nem segít az rajtuk; de mi, emberek, talán fordíthatnánk még sorsunkon (adná Isten, hogy a lovakén, bárányokén is). Én bizony félttem, s félek változatlanul, mert – mint már első paksi tárgyú cikkemben is írtam (A Paksi Szfinx előtt. Megint ott tartunk, hogy magyarul többé nem lehet igazat mondani, MN, 2003. április 30.), ha az ember fenyegetve érzi övét, hazáját, tágabb környezetét az országhatárokon túl is, akkor – ily kényelmetlen úr a lelkiismeret – meg kell szólalnia.

Lovas Rezső az ilyen megszólalást fecsegésnek tartja. Nyilván fegyelmezett csendben kellene várunk, mi lesz, némán vennünk tudomásul a megesett (elképesztő) botrányt is. Ha a mértékadó szakértők nem fecsegtek Paks ügyében – írja –, annak nem feltétlenül az az oka, hogy lelküket eladták a hatalomnak. (Valóban, nem feltétlenül.) „Környezetem – magamat is beleértve – azért nem szólalt meg, mert nem tudhattuk, mi történt, konkrét ismeretek híján viszont felelőtlenség lett volna bármit is nyilatkozni.” Lovas Rezső és munkatársai, ezek szerint, most már tudják, mi történt. S ha tudják valóban, miért nem azzal a hajmeresztő felelőtlenségsorozattal foglalkoznak az én cikkeim helyett, amelyek a hatalomnak úgyis csak olyanok, mint szünyogcsipés a rinocérosznak?

Ha már a természettudományos gondolkodásnál tartunk: Lovas Rezső szavai furcsa ellentétben vannak az általa egy bekezdéssel korábban mondottakkal: az atomerőművek szükségességét illetően „csak maga a társadalom dönthet, a demokrácia intézményein keresztül. Felelős döntéseket azonban csak a tények ismeretében (...) lehet hozni.” De hát hogyan juthatna el a társadalomnak nevezett valami a tények ismeretére, ha egy hirtelen előálló vészhelyzet (üzemzavar stb.) esetében még az MTA Atommagkutató Intézetének igazgatója és munkatársai sem tudják, mi történik? Ha Lovas Rezső és munkatársai, láthatólag, valamely nagyobb baj bekövetkeztét sem tartották lehetetlenségnek? Lovas Rezső szavai csupán azt igazolják, amit magam is mondtam: hogy az atomenergia békés felhasználása eleve antidemokratikus tevékenység: a demokráciát, néhány villámgyorsan végrehajtott sakklépéssel illuzórikus szómágiává fokozza le, bennünket pedig, ceterum censeo, örökös kiskorúságra ítél. Ez nem valami félelmetes jövő, ez az a helyzet, amelyben már mélyen benne vagyunk. (A magenergia igába fogása – muris eszme, lásd a perzsa dzsinnek történeteit vagy Goethe bűvészinasát – természetesen csak az egyik, igaz, kirívó példája

annak a világtendenciának, amely a demokrácia gondolatát swifti módon nevetségessé teszi.)

Meg kell tanulnunk kicsinyeknek lenni, halljuk újra meg újra a politikai színpad némely szereplőjétől (akikkel Lovas Rezsőt eszem ágában sincs azonosítani), s ezen bosszankodunk. Az azonban igaz, hogy nem csupán ez a mostani, lekicsinyített és lekicsinyelt ország, hanem az egész Kárpát-medence is kicsiny azokhoz a megalomán kísérletekhez képest, amelyeket az ő pártjuk ránk hagyott (lásd a dunai erőműrendszert is, amelynek legalább befejezését sikerült megakadályoznunk). Nem akarok visszaélni Lovas Rezső cikkének azzal a mondatával (Globális méretekben még a csernobili katasztrófa is elhanyagolható volt), amelyen már Karátson Dávid is megütközött, amely talán csak szerencsétlen elírásnak tekinthető (Ukrajnában tán „elég pusztta tér van?”), de Magyarországnak egy hasonló katasztrófa a végét jelentené.

Ez a halálosan veszedelmes energiaforrás az, ami Lovas Rezső szerint még mindig jobb a többinél – bár sorait mélységes aggodalom járja át. Érvétele a szleng melyik ujjamat harapjam alternatívájára emlékeztet; Mefisztófelész, Goethe Faustjában, ugyanezt szigorúbban mondja: „Bármit csináltok, vesznetek kell; / mi összeesküdtünk az elemekkel. / S fajtáddal pusztulásra jutsz.” Én másról beszéltem, mint Lovas Rezső; az én mondani-valóm az, hogy a megtérést megspórolni most már nem lehet. Ha Lovas Rezső arról ír, hogy én (Husserlt idézve) a természettudományokat Galileivel kezdődően megvetem, ennek a megtérésnek a helyét jelöli ki, csak éppen úgy, hogy belőle aztán már végképp semmit sem érteni. ... A nagyszerű természettudósoknak természetesen se szeri, se száma; könnyen belátható azonban, hogy a struktúrával valami baj van. Mivel magyarazzuk különben azt a tagadhatatlan tény, hogy a természettudomány diadalmas fejlődése és az élővilág pusztulása szinte már kart karba fonva járnak? Hamis és lapos az a magyarázat, amely szerint az volna a baj, hogy az emberiség erkölcsi fejlődése a tudománnyal nem tud lépést tartani. Éppen ellenkezőleg: amidőn például az állatkísérleteket végző tudós, nem véve tekintetbe a lét etikai szubsztanciáját, úgy véli, hogy kinzókamrai módszereivel az állat megértéséhez közelebb jutott (az állat szó egykor szubsztanciát jelentett; „az Isten lelki állat, és az kik ötlet imádják, szükség hogy léleekben és igazságban imádják” fordítja még Károli Gáspár), akkor valóban megtud valamit, de egy mengelei világkép az, amit elnyer, katasztrófális távolságra az állati életerőtől. Nem a földi valóságot ismeri meg.

Lovas Rezső ajtókról beszél. „Az ember már csak olyan, hogy ha lát egy ajtót, azon benyit.” Nem tudom, tudatában volt-e Lovas Rezső, midőn e mondatot leírta, hogy az emberi nem közös mondai és mesekincsének tán legfontosabb toposzát érintette meg: azt az ajtót, amelyen nem lett volna szabad benyitni. Tudjuk, hogy a tudomány (mindig az a kérdés, kiké) már belépett ezen az ajtón; de én nem kevesebb tudományt kívánok, hanem mélyebbet, amidőn azt óhajtom, bár próbálnák e tudósok megérteni tudományuk szimbolikus formarendjét, hát ha kikeveredhetnénk még valahogy ebből a halálos zürzavarból. Ami viszont az energiaéhséget illeti, csupán a Szent Szegénység lehetne útítársunk, amint arról már Gautama Buddha és Jézus Krisztus és Assisi Szent Ferenc prédikáltak, mert a Tobzódókat ki fogja okádni a Föld. Ezt ma már mindenki tudja; csak hát, mint a Zen buddhizmus mondja: „Minden ember meg van már világosodva, de a legtöbbben azt szeretnék, ha nem volnának.”

HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK

Az alábbi visszaemlékezés Arthur Polzer-Hoditz gróf, az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó császára, IV. Károly kabinetfőnökének emlékiratából való (Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinetschefs. Amalthea Verlag, 1928). Ebben olvashatunk arról, hogyan fogadták az osztrák és német vezetés legmagasabb köreiből Rudolf Steiner 1917-es Memorandumának gondolatait az akkori világhelyzetről és a társadalmi élet egészséges fejlődése által igényelt hármastagozásról, a Dreigliederungról. A Memorandumot Arthur Polzer-Hoditznak a bátyja, Ludwig adta át, aki személyes kapcsolatban állt Rudolf Steinerrel (Steiner Memoranduma megjelent az Országépítő 1996/2,4 számban, Ludwig Polzer-Hoditz 1930-as Politikai Memoranduma pedig az 1997/1 számban).

Tanulságos ez a visszaemlékezés. Láthatjuk belőle, hogy a vezető konzervatív politikusok, sőt maga a császár is meg tudták érteni a háború utáni helyzetben a társadalmi hármastagozás égető szükségességét Közép-Európa számára, a politikai amerikanizmus és az általa életbepénzelt bolsevizmus fenyegető szorításában. De tanulságos azért is, mert szembesülünk Közép-Európa történelmi mulasztásával, a hármastagozás széleskörű kezdeményezésének elmaradását illetően. Ma már nem fenyeget a bolsevizmus, ma inkább úgy vélik, hogy a kapitalizmusnál jobbat még nem találtak ki. Holott itt van az új eszme, amely végre a valóságból fakad, s nem a nagytőke érdekei által diktált absztrakt ideológiákból. A könyv itt közölt részletét dr. Karl Buchleitner: Die verhinderte Dreigliederung (A megakadályozott hármastagozás) című, hatrészes tanulmányának első részéből vettük át (Die Kommenden, 1988/7, 8, 9, 10 és 1989/2, 7).

Z. Tóth Csaba

Arthur Polzer-Hoditz
KÁROLY CSÁSZÁR
(részlet)

Eleinte visszafogottan és kételkedve viselkedtem, de Rudolf Steiner egyik idevágó memoranduma, amelyet átadtak nekem, rábírt, hogy alaposan tanulmányozzam. Meg akartam vizsgálni a gondolatokat, a forrástól kezdve, ahonnan származtak, amely távol állt tőlem, nem csupán objektív értékük miatt, hanem keresztülvihetőség és alkalmazhatóság tekintetében is. Az volt a benyomásom, hogy olyan javaslatról van szó, amely – oly sok más javaslattól eltérően – teljes mértékben számol az eljövendő idők gyakorlati követelményeivel... Felismerni véltem, hogy a rendszer alapját alkotó gondolat alapján véve helyes, és így arra következtettem, hogy objektíve megvalósíthatónak kell lennie – bármilyen nehéz is lehet valóra váltani. Szükség lenne azonban arra, hogy a népek meggyőződéssel működjenek közre ebben. Mindenekelőtt arra lenne tehát szükség, hogy a gondolat helyes voltáról meggyőzzék az emberiség nagy részét. Nem elegendő egy önmagában véve helyes gondolatot megfogalmazni, valóra váltásához meg kell nyerni a széles tömegeket is, és így kell az ideák világából áttelepíteni a valóság szilárd

talajára. Kezdetől fogva úgy éreztem azonban, hogy csaknem általánosan elutasítanak a hármastagoltság eszméjét, éppen azért, mert a szellemi világból hozták elő, és a régről hagyományozott állapotokról, fogalmakról és gondolkodásbeli szokásokról való lemondást jelentette, nevezetesen olyan időszakban, amikor úgy vélték – 1917-ben ez volt még a helyzet –, hogy nem kellene túlságosan messze eltávolodni a megszokottól. Még ma (1928) sem szerezhették volna benyomást arról, hogy belátható időn belül érvényesíthető-e a hármastagoltság rendszere, pedig ma már bőven volt alkalma az emberiségnek felismernie, hogy egyenesen elemi erővel roppannak össze a régi dolgok. A gondolat meggyőződéses hívei 1917-ben, amikor megismerkedtem a gondolattal, abból a véleményükből indultak ki, hogy Közép-Európa népei nem gördítenek majd akadályokat annak az embernek (ti. Steinernek) a programja elé, aki felfedi a Nyugat világháborút lángra gyújtó, titokban működő erőit, amelyeket még készenlétben is tartott, aki békejavaslatként egy emberiséget felszabadító programot hozott a Kelet népei számára, hogy a béke kérdését megoldja vele (Wilson, amerikai elnökről van szó – Z. T. Cs.). Önmagukban véve ezeket a gondolatokat is helyesnek tartottam. A meggyőződésem már régóta az volt, hogy a minket megsemmisíteni kívánó erőket szellemi offenzívával hatástalaníthatjuk csupán, és hogy a nemzeti és nemzetiségi problémáink megoldását magunknak kellene kézbe vennünk egy nagyvonalú program összeállítására révén, megakadályozandó, hogy ellenfeleink „oldják meg” azokat, éppenséggel járattan és ellenséges módon. Mégsem tudtam igazán hinni benne, hogy ellentmondás nélkül fogadták volna el a hármastagoltság programjának meghirdetését, még akkor sem, ha mértékadó helyről történt volna, sőt inkább – ahogy mondani szokás – azt a véleményt voltam hajlamos elfogadni, hogy az önmagában véve is nehezen fölfogható gondolatot, amelynek valóra váltása is nehezen képzelhető el, szinte általánosan elutasítják majd, és ennek következtében nem érte volna el azt a hatást, amelyet a program meggyőződéses hívei elvártak tőle. Bár jómagam, megértve a gondolat jelentős voltát, személyes véleményemet a dolog megvalósíthatóságáról szívesen alárendelném azok bizonyára jobb áttekintő képességének, akiktől a gondolat származott, és a véleményem ténylegesen az volt, hogy az eszme mértékadó helyről történő közzététele nagy sikereket érhetett volna el – mégsem voltam képes véleményemet meggyőződéssé tömöríteni.

Ezért tehát mindaddig nem tudtam rászanni magamat az ügygel kapcsolatos határozott állásfoglalásra, amíg olyan hivatalt viseltem, amelyet nem volt szabad meggyőződéssé nem vált vélemények kinyilvánítására felhasználnom. (...)

Egy emlékiratot írtam, és 1918. február 17-én „Felsőleg legmagasabb kezeihez és felbontásra” címmel, lepecsételt borítékban küldtem el. Este meglátogattam Seidlert (a miniszterelnököt), aki eleinte meglepettnek látszott, mert valójában azt hitte, hogy a személyem miatt jöttem sürgetni. Azzal nyugtattam meg, hogy a Felsőleg idevágó megjegyzéseit közöltem vele, a továbbiakban pedig tudomására hoztam, hogy a közeli

napokban kap majd egy írást a császártól, amelyet én írtam, és annak tartalmáról kívánom most röviden tájékoztatni. Még 1917 novemberében, közvetlenül a lemondásomat követően egy több órás audiencián kifejtettem a Felsőnek a szóban forgó eszmét, és Ő most visszatért rá. Magához hívatott és ezekkel a szavakkal fogadott: „Bocsásson meg, hogy most csupán egészen rövid időre fogadhatom, de rengeteg dolgom van. Csupán röviden szeretném kikérni a véleményét egy politikai dologban. Czernin grófnak szüksége van most nemzeti függetlenségre. Annak idején, amikor Ön ezért síkraszállt, ez büntett volt még, most egyszerre szükség van rá és sürgős. A lemondása után nekem tett javaslatára gondolkodom. Sajnos a rövid összefoglalása nincs már a kezem ügyében. . .” Lemondásom után, szabadságom alatt foglalkoztam a társadalom élő szervezete hármastagoltságának gondolatával, és végiggondoltam, milyen módon valósítható meg. Olyan helyzetben voltam tehát, hogy a miniszterelnöknek ezúttal nagyon konkrét javaslatokat tehettem. Seidler igen figyelmesen meghallgatott, és a dolgot nagyon behatóan megbeszélte velem. Igazán nem tudtam hinni benne, hogy lesz valami az ügyből, hiszen végső soron még azok számára is kétesnek tűnhetett, hogy kormányprogram tárgyává teygenek-e egy ennyire új gondolatot, melynek felvételére a világ még semmilyen módon nincs felkészítve, akik teljes mértékben meg voltak győződve arról, hogy az államélet formáit alaposan meg kell reformálni. Elmondták nekem, hogy a gondolatot Kühlmant (német külügyi államtitkár) is megismertették, és érdeklődött iránta a későbbi német birodalmi kancellár, Max von Baden herceg is, aki erről dr. Steinerrel személyesen is tárgyalt. De nem lépett fel ezzel egyikük sem. Ezt meg is tudom érteni. A személyes véleményem az volt, hogy az idő éppen akkor volt alkalmas nagy gondolatok és csak nagy gondolatok felvételére, és nem származott volna hátrány belőle, ha bevetettek volna a világba, még ha hirtelen is, egy ilyen gondolatot. Talán rávetették volna magukat és darabokra szedték volna. . . De ott lett volna. A világnak foglalkoznia kellett volna vele, és ha jó volt, végül is helyállt volna. Megérdemelt volna egy kísérletet. De jómagam is csak akkor tanácsolhatnék ilyen kísérletet, ha teljesen biztos lennék benne, hogy az eddigi út romlásba visz minket, és menekvést ebből csak egy tökéletes változás nyújthat csupán. A „népek önrendelkezése és felszabadítása” tisztességtelen (wilsoni) programjával szemben, amelyet forradalmat kelte Nyugatról dobtak bele a világba, és amelynek vetései már ki is keltek Oroszországban, egy ugyanolyan nagy lendülettel rendelkező szellemi offenzívát kellett volna szembeállítani. Csak ez tartóztathatta volna fel a nem csupán minket, hanem egész Európát is elöntéssel fenyegető, láthatóan közeledő katasztrófát. A Seidlerrel folytatott beszélgetés óta nem hallottam többé az ügyről.

(Fordította: Göröntsér Márton)

Z. Tóth Csaba

HÁRMAS TAGOZÓDÁS: ÚT, IGAZSÁG, ÉLET

– egy modern, krisztoszociális társadalmi rend felé –

„A szellemi világ a XIX. század utolsó harmada óta teljes hatalmában akar megnyilatkozni az embernek. Az emberek azonban lassan elérkeztek fejlődésük ama pontjához, amikor bárminek

a felvételéhez csak fizikai testüket akarják eszközként használni. A materialista felfogás hozzászoktatta őket ahhoz, hogy még elméletileg is azt az álláspontot képviseljék, amely szerint a gondolkodásnak, sőt az érzésnek és akaratnak is az agy az eszköze. Elhittették magukkal, hogy minden szellemi életnek a fizikai test az eszköze. Ezt nem ok nélkül hitték el magukkal, hanem okuk volt rá: a fejlődés folyamán lassanként már csak fizikai testüket tudták szellemi tevékenységre felhasználni, valóban fokozatosan bekövetkezett az az állapot, amikor már csak a fizikai test az alkalmas eszköz a szellemi tevékenységre. És most az emberi fejlődés végtelenül fontos pontján állunk: egyik oldalról fergetegként közeledik a szellemi világ, hogy megnyilatkozhassek, a másik oldalon pedig az embernek kell erőt szereznie ahhoz, hogy fáradtságos munkája árán a legmélyebb anyaghoz kötöttségből a szellemi megnyilatkozásokhoz emelkedjék, és azokat újra magába fogadja. Az emberiségnek ma a legerősebb próbát kell kiállania: saját erejéből, szabadon kell a szellemhez emelkednie. Annak az ideje már lejárt, hogy a szellem tudatalatti, öntudalan folyamatokban nyilatkozhassek meg az emberben. Elérkezett az idő, amikor szabad benső tetteket kell ahhoz végrehajtanunk, hogy a szellemi fényt befogadhassuk. És a mai élet minden zürzavarának és bizonytalanságának az az oka, hogy az embernek be kell fogadnia valamit, amit tulajdonképpen nem akar befogadni: a világ egészen újszerű megértését. . . Amit a társadalom szervezetének hármastagozódásáról (Über die Dreigliederung des sozialen Organismus) című könyvemben elmondtam, az ma a kereszténység. Erre van ma szüksége az embernek. Az egyedüli reális alapot és lehetőséget ez adhatja csak meg az annyira szükséges újratanuláshoz és a gondolkodás átalakításához. A gondolkodás átalakításához azonban jóakarát kell, és a jóakarát csak akkor fejlődhet ki, ha állandóan gyakoroljuk, mégpedig úgy, hogy a szellemi világgal, az antropológiai szellemtudománnyal foglalkozunk.” (Rudolf Steiner: Der innere Aspekt des sozialen Rätsels. A szociális rejtély benső szemlélete. 1919. június 12.)

Rudolf Steiner a XX. század küszöbén mindenekelőtt egy megismerésbeli törekvést tartott szükségesnek Európa és az emberi lélek, az emberi társadalom megmentése érdekében. A fejlődés jelen szakaszában az ember önállóságra törekszik, és ezt a születő önállóságot Steiner fenyegetve látta mind a konzervatívizmustól, mind az Európa számára a színtalpak mögött háborút és békét diktáló anglo-amerikanizmustól, valamint az ugyan-csak e körök által elterjesztett bolsevizmustól, mely politikai ideológiák egyaránt az ember feletti gyámkodásra törekedtek. Nem értjük meg ennek a veszélynek a mai időkben nem kevésbé érzékelhető – legfeljebb más hangsúlyú – komolyságát, és nem tudjuk megragadni a kimenekvés erőit anélkül, hogy mindenekelőtt tisztába jönnénk az értékei ellenére talán leginkább „töviskoronás” XX. századi eszmearamlattal, a Steiner által megteremtett Gesamtkunst, az antropológia megismerési útjának jelentőségével, az újkor alapeszméje, a kereszténység felekezeti-tisztától mentes igazságával, ami lényegében az emberi szabadság és az akadálytalan belső fejlődés kérdésére, valamint a társadalmi élet lehetséges megújítására vonatkozik. Nem juthatunk el az ember vagy a társadalmi élet valódi törvényszerűségeihez, és szükséges megújulásához, ha megmaradunk az elkoptatott és egymást erősítő, de a társadalmi életet felőrő konzervatív-liberális, idealista-materialista, jobb-bal, végső soron luciferi-arimáni dialektikánál és szembenállásoknál.

Steiner szavai szerint Kelet és Nyugat találkozása – vagy ha úgy tetszik, a jobb és baloldal értékeinek szintézise, negatívumaik legyőzése –, amelynek minőségétől a világ sorsa is függ, nem képzelhető el Közép-Európa önálló individualitásának közvetítése nélkül. A következők tudatosításában rejlik az a feladat, amelynek véghezvitele az újkorban Közép-Európára vár, és amelyet a közép-európai népek valamennyien hordoznak a lelkükben – mindmáig voltaképpen ismeretlenül, hol a kelet, hol a nyugat erőinek kiszolgáltatva:

„A keletről elterjedő hangulat az embert meg akarja tartani régebbi idők olyan érzésmódjában, amelyek még ösztönszerűen emelkednek egy bizonyos szellemiség felé, az embert nem akarja annyira leengedni a földre, hogy teljesen kapcsolódni tudjon az itteni, földi szituációkhoz. Nyugaton viszont az az áramlat jut érvényre, amely nem akarja, hogy az ember azt, ami itt a földön van, úgy szemlélje, hogy észlelje benne a minden létben mindig továbbhaladó szellemiséget, azt akarja, hogy az ember álljon meg annál, amivé lett... Konzerválni az emberiség jelenlegi állapotát a maga materialista érzületével, cselekvésével – ezt akarják nyugatról. Ne jusson el az ember ahhoz, ami őt összehozza a föld materiális viszonyaival, visszatartani őt attól, hogy a jelent teljesen felvegye magába – ezt akarják keletről. Mind a két oldalon tulajdonképpen azt akarják elérni, hogy az ember ne jusson el a jelen teljes megragadásához... ”

Közép-Európában készült elő a magasabb szintézis, a két túlzás (keleti misztika, nyugati materializmus) összhangja, magasabb harmóniája, és az emberiség előrehaladása csakis ebből az összhangból, harmóniából származhat... Alapjában véve itt, Közép-Európában vannak azok az emberek, akik valóban egyrészt fel akarnak emelkedni a szellemiséghez, másrészt van érzékük ahhoz, hogy a külső természeti jelenségek világát a maga egész terjedelmében felfogják. Ez az, ami ma szükséges... Ezért a megismerés területén ugyanúgy szükséges, hogy az emberek elmélyedjenek abban, amit a természeti szemlélet nyújtani tud, mint ahogy szükséges, hogy elmélyedjenek abban is, amit a szellemtudomány nyújthat. Sem az egyik, sem a másik nem tartalmazza a teljes igazságot, csakis a kettő összhangja az emberi lélekben. És ugyanígy van ez a praktikus területen is. Sem az egyoldalú vallási gyakorlat, amely menekülni akar a világtól, vagy legalábbis úgy akarja átélni a világot, amilyen, és abban a lehetséges vallásos emelkedettségben akar élni, amely a világtól idegen – tehát sem ez a vallásos praxis, sem pedig a nyilvános életünkben uralkodó külső rutin nem vihet előre. Csak az juthat előre a praktikus életben is, aki szeretettel fogja össze a kettőt, az egyik oldalon azt, amit praktikus intézkedéseként a külvilág megkövetel tőlünk, a másik oldalon pedig hajlamos arra, hogy azt, amit a külvilág követel, összekapcsolja azzal, amit az ember szellemtudományos neveléssel elsajátíthat – úgy, hogy a szellemtudományos nevelés ügyessé teszi, és ez az ügyesség nem pusztán külső trenírozás, hanem a belső szellemiség által megvilágított cselekvési mód, amely ugyanakkor a lelki beállítottságban gyökerezik. Csak így juthatunk el ahhoz a feladathoz, amelyet a jelenkor elénk állít. Ez az, amit különösen be kell látnunk... ”

Ami ma fenyegeti az embert, az az, hogy a helytelen misztikával, a régi hitvallások tovább konzerválásával beleesik a belső hazugságba (nem értett tartalmakban akar hinni), és a pusztá materialitásba merüléssel pedig beleesik a külső hazudozásba (rutin, frázisok)... Ha nem történnek egész jelentős erőfeszíté-

sek, akkor a föld keleti és nyugati része Közép-Európán át összekapcsolódik, először valószínűleg szörnyű ellenségeskedésben, de azután az ellenségeskedést félretéve egy olyan áramlatban, amelyet tulajdonképpen Közép-Európa nem akarhat, olyan áramlatban, amely világkultúrává, világcivilizációvá akar továbbfejlődni... (az „új világrend”).

A mi jelenkori életünk egész felépítéséből – ami a szellemtől megfosztott természettudományból és a fizikaiságtól megfosztott hitvallásokból áll – származik az, ami mindig újra és újra, a legabszurdabb módon ellenségesen viselkedik a természeti tudás átszellemítésének akarata ellen... És a lélek életben tartásához nincs más eszköz, mint szakítani a pusztán fizikai-természeti megfigyeléssel és megalapítani a természeti tényekre is vonatkozó valóságos szellemtudományt, kimutatni, hogy minden fizikailag megfigyelendőben szellemiség él... Csak előre lehet menni. De ez az előrehaladás ahhoz van kötve, hogy az ember aktívan részt vegyen a kor egyre rosszabb formát öltő diskusszióiban. Ha mindenütt leplezetlenül, fenntartás nélkül jellemezzük a szellemtudománnyal szembeni ellenségeskedést, akkor lehet reményünk arra, hogy továbblépjünk.”

(A kelet-nyugat probléma lelki-szellemi háttere.
Előadás 1921. kézirat fordítás).

A megismerési feladat egyik legfontosabb része, hogy megértjük az ember és a társadalom élő szervezetének Steiner által felismert hármastagozódását, amelyet nem valamely párt- vagy egyéb egoizmus, hanem maga az emberi lény újabb kori belső fejlődése tesz sürgetővé: „Amiképpen az embernek, mint megismerő lénynak meg kell értenie, hogy gondolkodása, érzése és akarata ma bizonyos értelemben szétválik, és azokat magasabb értelemben (tudatosan) kell összetartania, ugyanígy kell az újabb emberiség számára érthetővé tenni azt, hogy egymástól külön kell válnia a szellemi életnek, a jogi vagy állami életnek és a gazdasági életnek, és összetartásuk magasabb kötelékét kell megalkotni, mint amilyen az eddigi állam volt. Nem valamiféle programok, eszmék vagy ideológiák vihetnek rá arra, hogy a társadalom organizmusa hármastagolódásának szükségességét elismerjék, hanem az emberiség továbbfejlődésének mély megismerése az, ami megmutatja, hogy ez a fejlődés küszöbterülethez érkezik el. És a küszöbön komoly Őr áll, aki az egyes embertől, aki előrehalad a magasabb megismerésekhez, ugyanúgy igényli, hogy viselje el a képzetalkotásba, az érzésbe, az akaratba való szétválást, ahogy az emberiségtől igényli, a következő szavakkal jellemezhetően: Tagoljátok szét azt, ami máig egy kaotikus egységben volt összekeveredve a bálványállamban, válasszátok szét egy szellemi, egy jogi-állami és egy gazdasági területre... Szét kell repedjen a régi államforma, ha az ember nem vezeti azt át egy tagolódásba. S ha szétrepedne, akkor önmagából spontán kifejlesztene egy szellemi életet az egyik oldalon – de ez igen kaotikus lenne –, és a másik oldalon egy gazdasági területet, s mindkét terület az államképződmény foszlányait vonszolná maga után. Keleten inkább luciferi-arimáni ideológiai államok fejlődnének ki, Nyugaton inkább arimániluciferi gazdasági államok, amennyiben az ember nem fogja fel lényének átkrisztusítása által, hogyan képes ezt elkerülni, hogyan tudja megismeréséből és akaratából kezdeményezni annak hármastagolódását, ami szét akar menni.” (Híd a szellemi világra és az ember között. Az új Ízisz, az isteni Szófia keresése. 1920.)

Rudolf Steiner 1894-ben kiadott művében, A szabadság filozófiájában ismeretelméletileg megalapozta későbbi munkásságát, melynek középpontjában a szabad, felelős, megismerő emberi individuum áll, akit belülről etikai individualizmus vezérel, és ez adja meg helyét a világban: „Minden erkölcsiség forrása és a földi élet középpontja az emberi individuum. Az állam, a társadalom csak azért van, mert az egyéni élet szükség-szerű következményeként adódnak. . . A szabadságból származó cselekedet nem zárja ki, hanem magában foglalja az erkölcsi törvényeket, csak épp magasabbrendűnek bizonyul az erkölcsi törvények által diktált cselekedeteknél. Miért szolgálna kevésbé a szeretetből végrehajtott cselekedetem a közjót, mint ha csak azért teszem meg, mert kötelességemnek érzem a közjó szolgálatát? . . . Azok a morális ösztönök, amelyek a szociális ösztönök átörökléséből vannak meg az emberben, azáltal válnak etikaivá, hogy felveszi őket saját intuíciói közé. Az individuális etikai intuíciókból és ezeknek az emberi közösségekbe való felvételéből származik az emberiség minden erkölcsi tevékenysége.”

Ez a belső szabadság, mint feltétel és mint olyasmi, ami kiteljesíthető, azért lehetséges, mert az ember tudatos lelki-szellemi lényével valójában nincs kötve atavisztikusan a testi organizmusához: „A mindennapi tapasztalat számára a gondolkodás az organizmusban és az organizmus által jelenik meg. Megjelenése oly módon érvényesül, hogy ennek valódi jelentőségét csak az látja be, aki felismerte, hogy a gondolkodás élő mivoltában ennek az organizációnak semmilyen szerepe nincs. Ekkor azonban már nem kerülheti el a figyelmét, hogy milyen sajátos viszonyban áll az emberi organizáció és a gondolkodás. Az organizáció ugyanis semmiképpen sem befolyásolja a gondolkodás élő mivoltát, ellenkezőleg, ha a gondolkodási tevékenység megindul, az organizmus visszahúzódik, saját tevékenységét fölfüggeszti, s így bizonyos területeket szabadabbá tesz; azt a területet, ahol azután a gondolkodás fellép (. . .) Ha puha talajon járunk, lábnyomunk megmarad a talajban. De sohasem fogjuk azt mondani, hogy a lábnyomokat alulról a talaj erői nyomták fel. (. . .) Aki a gondolkodás folyamatát elfogulatlanul figyeli meg, épp ilyen kevéssé fogja azt hinni, hogy a testi organizmusban lévő nyomok részt vesznek magában a gondolkodásban. Ezek csak azáltal keletkeznek, hogy a gondolkodás előkészíti a testben a maga megjelenését.”

Az emberiség lefelé gravitáló átalakulását, „földre szállását” mintegy megszentelte, megerősítette egy igazi égi eredetű impulzus, amit sajnos a szellem semelyik „hivatalosa” sem akar azóta sem észrevenni, persze ez kitartó és önzetlen kutatás nélkül nem is lehetséges. Pedig ebben rejlik korunk szabadság-vallásának misztériuma, a szabadság észlelésének forrása: amennyire alászállt az emberi civilizáció külsőleg, ugyanannyira föl is emelkedett szellemileg, csak észre kellene ezt vennie, hogy a felemelkedés erőit ne alsóbb természetének tulajdonítsa, ne sajátítsa ki ezt az alsóbb természete, és az erre makacsul apelláló véleményformálók, Darwin, Marx és Freud óta. A szabadságnak tehát sokkal inkább érzékfeletti alapjai, nem pedig történelmi materialista vagy szociáldarwinista alapjai vannak, csak észre kell vennünk végre. Ma már a mindennapi életünk tapasztalatai is szolgáltatják az erre vonatkozó élményeket, akár ébrenlétünkben, akár álmunkban, megérzéseinkben, persze sokszor még csak töredékesen. Mint ahogy egy nyári alkonyatkor egyszercsak itt-ott észrevesszük a kigyúló csillagokat, amelyek napközben is a helyükön voltak, csak nem láttuk őket,

úgy észlelhetjük ma már ismét a magasabb világok jeladásait az életünkben. (Gyerekeink sokszor túl korainak tűnő érettsége is talán azt jelzi, hogy ennek folytán hamarabb is józanodnak majd ki a materializmus betegségből. Természetesen ehhez tudatos szülői együttműködésre is szükség van, amit leginkább a Waldorf-pedagógia alapján dolgozhatunk ki.)

Steiner a XIX. század vége felé kezdte megfogalmazni későbbi társadalomtudományi nézeteit, összhangban szellemtudományos kutatásaival. Kifejtette az ún. szociológiai alaptörvényt: „A kultúrállapotok kezdetén az emberiség szociális kötelekek létrejöttére törekszik. Eleinte ezen szövetségek érdekében az egyén a saját érdekeit is feláldozza. A további fejlődés az individuumnak a közösség érdekeiből való felszabadulásához, az egyes ember erőinek és szükségleteinek szabad kibontakozásához vezet. (Gesammelte Aufsätze zur Kultur- und Zeitgeschichte. 1887-1901.) Ehhez az alaptörvényhez fűzte 1905-ben a szociális alaptörvényt, mely az ember mai fejlődési fokán válik egyre inkább érvényessé: „Együttműködő emberek összességének üdvé annál nagyobb, minél kevesebbet igényel az egyes ember saját teljesítménye hozamából a maga számára, azaz minél többet ad le ebből a hozamból a munkatársainak, és a saját szükségleteit minél inkább a mások – és nem a maga – teljesítményéből elégíti ki.” (Geisteswissenschaft und soziale Frage.). Ez az állapot logikusan következik az önellátás lehetetlenségéből, ami a munkamegosztás létrejöttéhez vezetett: „Ugyanúgy nem dolgozhat az ember önmagának, ahogy nem eheti meg magát” – írja Steiner, s hozzáteszi, hogy ez az, ami lényegében kizárja a gazdasági egoizmust.

A szociális alaptörvény által jellemzett állapot akkor fogja teljesszűren jellemezni a munka és a jövedelemelosztás viszonyait, ha megértjük, hogy az ember több, mint pusztán természeti lény, több mint a szociális és antiszociális törekvések hordozója, lényegében mindkét lehetőséget és ezek magasabb kontrolljának lehetőségét is magában hordozza. Ma még mindig igaz azonban, amit Steiner 1921-ben mondott: „A közgazdaságtanban tulajdonképpen az ember birtokában lévő magántulajdont tekintik 'individualitásnak', nem magát az embert. És nyugaton alapjában véve nem az egész emberi lényből kiáradó szabadságról beszélnek, hanem – belső meggyőződéssel – csak a gazdasági szabadságról. . . De nem beszélnek arról, ami a szabadság jellegével árad ki az ember saját benső világából.” (A keletnyugat probléma lelki-szellemi háttere). Vagy 1908-ban: „A pénzügyekben (korábban) a személyiségé volt a főszerep. Ma a bankvilág már személytelen, a bankok részvénytársasággá alakultak, a tőkét már nem egyvalaki kezeli. A tőke pedig önállósul, maga kezeli önmagát. Teljesen objektív, a tőkén belül érvényesülő erőket figyelhetünk meg, sőt már a terület belső erői is megjelennek, amelyek tetszésük szerint hajlítják a személyiség akarát, úgy hogy az teljesen magatehetetlenné válik. . . A személyiség azonban megmenetheti magát, felemelkedhet. Megmenekülhet, ha például belső lelki erőinek kibontakoztatásával megtanulja, hogyan legyen ismét önálló, hogyan legyen független az objektív tőkehatalomtól. Ha az emberiség egy tekintélyes hányada megérti, mi volt a Krisztus-esemény, hogyan teheti a Krisztus-impulzust eleven hatóerővé a maga belső lényében, hogyan hathat ezzel az erővel a külvilágra és tulajdon létére, akkor az emberiség útja felfelé vezet” (A János Apokalipszis). Meg kell értenünk az önzetlenség létjogosultságát, mint az egészséges társadalmi élet alapját.

Szellemtudományos kutatásai nyomán Steiner 1917-ben beszélt először az ember organikus hármasságáról. A lélek rejtélyeiről (Von Seelenrätseln) c. előadásaiban, majd 1917 júliusi Memorandumában, melyet Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia vezetőihez címzett, a társadalom hármasságának szükségességéről, igyekezvén helyreállítani mindazt a félreértést és zavart, ami a francia forradalom óta a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméivel kapcsolatban kialakult. Egy szerves hasonlaltal világgossá tette, hogy társadalmi életünk azért tagolódik ösztönösen is három területre, gazdasági, jogi-politikai és szellemi területre, mert az emberi lény fő életfunkciói maguk is jól látható hármasság szerint tagolódnak, és a társadalom szerveződése lényegében ebből indul ki, ennek a belső hármasságnak az eleven analógiája, jöllehet – mint Steiner kiemeli – csak hasonlat, ami segíthet a szociális élet eredeti törvényszerűségeinek megértésében. E három fő életműködési terület: a fejrendszer (agyi-érzékszervi-idegrendszeri folyamatok, gondolkodás – megfelelője a szellemi-kulturális élet), a ritmikus rendszer (légzési, vérkeringési folyamatok, érzés – megfelelője a jogi-politikai élet), és az anyagcsere-mozgásrendszer (akarat – külső megfelelője a gazdaság), melyek jól elkülöníthetően, de egymással kölcsönhatásban működnek, egészséges esetben egyiknek a másik fölötti bármiféle dominanciája nélkül. „A szociális organizmus az emberihez hasonlóan tagozódik; s ahogyan ez utóbbi a gondolkodást a fej segítségével s nem a tüdővel végzi, éppen úgy szükség van a szociális organizmus olyan rendszerekre tagolására, melyeknek egyike sem veheti át a másik feladatát, de önállóságát megőrizve együtt kell működnie a többiekkel.” – írta Steiner nagyvonalú, előrelátó és bölcs könyvében, A szociális élet kérdéseiben (Die Kernpunkte der sozialen Frage. 1919, magyarul: 1990). „Egyesek talán – folytatja – hiányosságokat lelnek majd az itt leírtakban; ez lehetséges. Ám egy valóságú gondolkodásmódnál nem az a fontos, hogy egyszer s mindenkorra tökéletes 'programot' adjon; hanem az, hogy megjelölje azt az irányt, amelyben a gyakorlatban dolgoznunk kell.”

A steineri hármasság eszméje és gyakorlati kialakítása azonban „nem a jelenlegi állapotok további rombolásával akarunk jobb jövőt hozni, hanem megvalósításuk a fönnállóra épül, s a továbbépítés során előidéz az egészségtelen elem leépülését.” (A szociális élet kérdései). Ahogy szerves életfolyamataink hármasság egymás mellettiségének, úgy a XX. század történelmének a tanulsága, szinte végső konzekvenciája az, hogy a központosító államhatalom elorsvasztja a szellemi életet és a gazdaságot, ha e két területet is irányítani akarja (bolsevizmus, fasizmus), illetve, hogy súlyos problémákhoz vezet, ha a gazdaság diktál a jogi-politikai életnek és a kultúra létrehozóinak, és ezen keresztül egész országoknak (jelenlegi liberalizmus). Mindez igazából könnyen belátható, ha az embert és a társadalmi életet a maga teljességében, nem részérdekek szerint szemléljük, és a belátás meghozhatja az erőt a helyes cselekvéshez is. „Mindezekelőtt azonban arra lenne szükség, hogy azok, akik az itt közölt, vagy ezekhez hasonló szociális eszmék helyességéről meggyőződtek, gondoskodjanak terjesztésükről.” (u.o.).

Egyre több embernek kellene megismernie a társadalmi élet e valóságos mozgatórugóit, mint Európa és a világ továbbfejlődésének igazi alternatíváját. Meg kell ma már érteni, hogy a politika szélsőségesen elvesztette általános népképviselési jellegét, a választás cirkusszá, koncert folyó marakodássá, az ígéretek megszegésének notórius gyakorlatává fajult. Meg kell

értenünk a pénz valódi helyét, szerepét, a fogyasztó, „öregedő”, nem kamatozó pénzt, amely ilyen formájában mindig a gazdaságot élénkítő mozgásban van. A pénz- és bankrendszer gyökeres átalakítására volna szükség, valamint a korlátlan magántulajdon és állami tulajdon formái, korszaka után el kell érkeznünk a (természetesen nem kizárólagosan „bevezetendő”) használati tulajdon eredendően társadalom-élvű gyakorlatához, úgy, ahogyan például Liska Tibor leírta és csapatával még az „új mechanizmus” idején sikerrel kipróbálta a licitációs rendszert, amelyben mindig az a rátermelt cég, magánszemély működtetheti egy meghatározott ideig az adott tulajdont, amely leginkább a közösség érdekeinek megfelelően teszi ezt, beleértve a környezeti-egészségi szempontokat. Ki kell dolgozni továbbá a teljesen szabad, önmagára állított szellemi-kulturális-oktatási élet és az egészségügy új támogatási formáit, az adóknak közvetlenül a szükségletek kielégítésére fordítása, és nem a privatizálás, vagy a Világbank egyéb alaptételei révén, melyeket maguk a korábbi világbanki elnökök is kritizálnak. A XX. században újjáindult alternatív mozgalmakkal együtt haladva meg kell tehát értetnünk, hogy amiként a normális emberi élet is bizonyos önkorlátozást igényel annak érdekében, hogy harmónia jöjjön létre az embertársak között, az államnak is, ha valóban a polgárokat szolgáló szociális jogállam akar lenni, és nem a polgárok helyett, a polgárok kárára regnáló, idegen célokat kiszolgáló hatalmi állam, akkor bizonyos tevékenységi körökre kell korlátoznia önmagát. Ezek: belügy, külügy, igazságügy, munkaügy, honvédelem, infrastruktúra, távközlési rendszerek biztosítása, tehát a hármastagozódás nem jelent még szélsőségesebb liberalizmust, mint első pillantásra talán néhányan gondolják. (ld. Kálmán István írásait az Országépítő és a Szabad Gondolat folyóiratokban, valamint Liska Tibor és Síklaky István ide vonatkozó munkásságát). A jogállamról mindaddig csak szavalnak, amíg a jogállami-politikai terület fittyet hány a polgári öngazgatás lehetőségeinek megteremtésére, és ki akar terjeszkedni mind a gazdaság, mind a szellemi élet irányítására, vagy menedzselésére, ahelyett, hogy pusztán az ezen területek önállóságának és a társadalom egészének kedvező törvényeket alkotná meg.

Az érett nemzeti közösségek egymás mellett élésének útjáról, a határokon átívelő kapcsolatokról a XX. század elején talán egyedül Rudolf Steiner fogalmazott meg a valóságból merített, átfogó, életszerű eszméket. A jobb- és baloldaliak, liberálisok és konzervatívok, népiék és szocialisták közötti, azóta egyre természetlenebbül továbbgörgött történelmi patthelyzetek, megalkuvások és a belőlük fakadó tragédiák azóta is számos ponton Steiner felismeréseinek helyességéről tanúskodnak, a társadalmi élet hármasságán alapuló igazi reform immár egyre elodázhatalanabb szükségességéről.

„Csak annak lehet valamilyen jelentősége, ami a széles körű dolgot ragadja meg, ami mindarra, ami az ember, mondhatni szétküldi a sugarait. Semmit sem árt, ha az ilyen nagyban elképzelt dolog nem sikerül, mert az ösztönzés majd megmarad és az a fontos. Az impulzus a fontos.” (Rudolf Steiner, 1918. december. 22)

A társadalmi hármasság tagozódásra vonatkozó könyvek és cikkek bibliográfiáját, „Dreigliederung des sozialen Organismus. Eine Bibliographie.” címmel 1993-ban kiadta a stuttgarti Sozialwissenschaftliche Forschungsgesellschaft e.V. (Megrendelhető Erwin Haas, D-70188 Stuttgart Hausmannstrasse 106. címén.)

MÉG EGYSZER A FORRÁSKÚTRÓL

Az Országépítő előző számában megjelent nyílt levelemet az Octogon 2003/3. száma is közölte. Ott mindjárt megjelent levelem címzettjének válasza is. Kötelességemnek tartom, hogy ezt a választ olvasóinkkal is megismertessem. Visszaélnék helyzetemmel, ha az írást elemezni vagy kommentálni kezdeném, csupán egy általános megjegyzést szeretnék hozzáfűzni. Mélyen megrendített, s nem költői fordulatként használom ezeket a szavakat, hogy egy tájékozott, a környezete értékelésével foglalkozó fiatalember, akit én személyesen ugyan nem ismerem, de írása alapján saját korosztálya és kulturális értelemben vett csoportja jellemző tagjának kell tartanom, ilyen kevés érzékenységet mutat korunk meghatározó folyamatai iránt. Hogy a technológia mindenhatóságába vetett hit és a globális környezeti és szociális problémák között számára – de itt elsősorban az a megrendítő, ha igaz az, hogy korosztálya számára – egyetlen összefüggés létezik: hogy a rohamosan fejlődő technika segítségével majd mindezek a problémákon úrrá leszünk. Én ezt az összefüggést, természetesen, éppen fordítva látom: hogy a válságból, amelyet a materializmusba való belemerülésünk idézett elő, a kivezető keskeny ösvényre, ha egyáltalán létezik ilyen, csak a tévesen fejlődésnek tekintett technológiai forradalomba vetett vak bizalom rabságából történő szabadulás árán léphetünk rá. Ezt a nézetkülönbséget, inkább ellentétet, a paksi „üzemzavar” kapcsán folytatott, e számunkban közölt sajtóvita a fenti mondatoknál sokkal pontosabban érzékelteti. G. J.

ZÁPTOJÁS, AVAGY „ÚJ ZRÍNYIÁSZ”?

Válasz Gerle János A rátóti csikótojás másik oldala (sic!) című nyílt levelére.

Tisztelt Gerle János!

Nyílt levelét olvasva tulajdonképpen először is zavarba jöttem. Zavarba, mert írásának szövegvilága, érvelésének rendszere egy másik, távoli univerzumból jött üzenetre emlékeztetett. Egy olyan planetéről érkezett kiáltványra, ahonnan talán nem pontosan látszik, hogy ez a bizonyos Föld nevű bolygó jelen pillanatban, vagyis a harmadik évezred első éveiben milyen is valójában. Hogy itt éppenséggel a tudásalapú társadalom, a globális kommunikáció, a nemzetek határán átívelő párbeszéd és együttműködés, a szabad gondolatok és vélemények, nyitottság, tolerancia és érték-pluralizmus korát éljük. Hogy manapság mifelénk az olyan huszonkilenc éves fiatalok, mint amilyen én is vagyok, Ley-vonalak és élettengelyek helyett – valamilyen furcsa indíttatásból – az Internetet használják. Ha a földlakók repülni akarnak szupersonikus transzkontinentális repülőjáratokra váltanak jegyet, és turulmadárról, táltos paripákról legfeljebb ha csodálatos legendákban, eredetmítoszok, verses regék szépirodalmi feldolgozásaiban olvasnak. Kozmogramok tanulmányozása, naprakész használata helyett a többség más kultúrák, más kultúrájú emberek megértése okán nyelveket tanul. Ha a szkítákról, sumérokról, szarmatákról, vogulokról, bantukról, pastukról akar többet megtudni, könyvtárba, múzeumba megy, egyetemre jár, régészeti feltárásokat, néprajzi

kiállításokat keres fel, de ha menedéket keres, rossz napja van, akkor Goethét, Puskit, Kantot, Dosztojevszkijt, Shakespeart vagy éppen Arany Jánost, Kosztolányit, Pilinszkyt olvas ahelyett, hogy táltoshoz fordulna az ártó szellemek kiűzése végett. Autón, buszon, villamoson közlekedik. A metrót, földalattit, mint ahogyan azt száz évvel ezelőtti, konflisozó ősei is tették, a legkorszerűbb közlekedési csodának, kortárs mérnök-építészeti konstrukciónak, high-tech kommmikációs csatornának fogja fel. Maroktelefonon érdeklődik édesanyja hogyléte felől a geomantia segítségével. Itt mi az AIDS és rák nevű betegségek gyógymódját keressük Attila sírja helyett. Olyan globális, az emberiség egészét érintő etikai, morális kihívásokra keressük a választ, mint amilyen a klónozás, a környezetszennyezés, a globális felmelegedés, éhínség, szegénység, tudatlanság és babonaság. Itt mi a történelmet, a „múlt időt” tanulásra használjuk. Meg szeretnénk belőle érteni, hogy a rasszizmus, vallási türelmetlenség, a meg nem értés, intolerancia vagy éppen a nacionalizmus miért is okozta annyi ártatlan földlakó vesztét az elmúlt évszázadok sarán.

Mindazonáltal, visszatérve az ön levelének „érdemi” részére, tisztelt Gerle János, azt fel nem foghatom, hogy ha Ön az én ízlésszempontjaimtól eltérő előjelű kritikai elemzést fogalmaz meg, miért is kell engem reflexből, mindenfajta tárgyilagos érv nélkül, csúsztatással, butasággal, ostobasággal vádolnia. Miért fél attól, hogy csak úgy, függetlenül tőlem foglaljon állást? Pusztán azért, mert fontosnak tart valamit elmondani egy épületről, egy építészeti világlátásról? Miért kell ellenfél, ellenség Önnek az íráshoz, véleménynyilvánításhoz? Miért keres összeesküvéket, pártkatonákat, nemzetvesztő érdek-összefonódásokat egy esztétizáló kritika mögött? Ha nincsenek abszolút igazságok a kultúrában, hanem csak egymással versengő interpretációk, paradigmák, vélemények megközelítési módusok vannak, akkor miért nem bizza, botránykeltés helyett, a bölcs olvasó belátására annak eldöntését, hogy melyik kritikai szöveg is áll értékrendjéhez közelebb? Ön talán nem hisz a hasonló elven mfikodó, demokrácia nevű „találmányban”? Ha Dévényi Sándor elképzeléseiről, szakmai színvonaláról az épülete beszélhet, akkor engedtesse meg, hogy rólam meg az újságban leközölt szöveg tegye ugyanezt, az Ön hitelrontó kommentárja nélkül. Miért állít be engem az organikus (szerves) építészeti stílus és Dévényi ellenségének, amikor, felteszem, olvasta írásomat a Népszabadságban Siklósi-Turf herendi épületről, illetve Dévényi Bagolyvár étterméről az OCTOGON Tégláépítészeti guide-jában? Miért sugalmazza mindenfajta szövegszerű bizonyíték nélkül, hogy én le akarom bontatni Dévényi épületét, amikor én semmi ilyet nem írtam, nem gondoltam, nem indítványoztam? Miért vádol engem, huszonkilenc éves, a függetlenségéből élő építész-kritikust pártkötődésekkel akkor, amikor az elmúlt évek történései egy sor bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy éppen az építész-társadalom az, ami ezer szituációban kompromittálódott a politika által. Miért nem hajlandó sanszot sem adni az Önétől eltérő véleményeknek? Miért vádol, párbeszéd helyett? Hová vezet ez? Martinkó József

CSETE GYÖRGY VÁLTOZATOK EGY HÄNDEL-TÉMÄRÄ

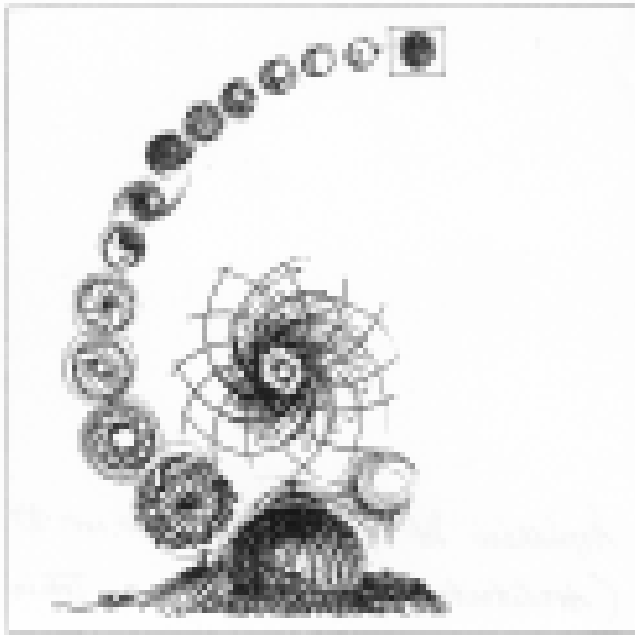
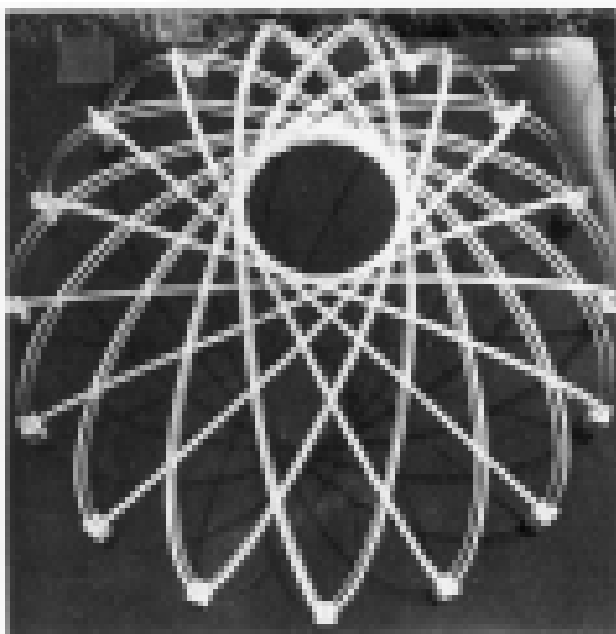
A Gellért-szálló teraszán beszélgetünk Dulánszky Jenővel (1936-2000), aki a világhírűvé lett orfűi Forrásházától a debreceni toronytemplomig volt emberöltőnyi időre barátom, kollégám, alkotótársam egyszerre. Vitákról, építészettörténeti hamisságokról hallott, tisztázandó ügyekről, s tért haza. Másik világból érkezett, elmúlt szupernóváról, spirálgalaxisból és mivel magam is afféle galaktikus tûrára készülök, jó lesz az eszmecsere, hajt a kíváncsiság: merre, s melyik járattal induljak?

Tőlünk nem messze egy nagyon ismerős világmodell (?) áll, kíváncsian nézzük mi is az érdeklődöket, tetszik a tömeg. Bár korábban is lettek volna!

Még az Apolló-program időszakában voltunk, amikor erdőben, rejtve építettük az Ég és a Föld tengelyére, a vízre, fényre forrásházunkat (Lásd Charles Jencks: What is Post-Modernism, Academy Editions, London, 1956-1996; Evolutionary Tree of

Post-Modern Architecture, 1960-1990), úrhajónk azonban mocsanatlan maradt. Jeffrey Cook professzor (Seeking Structure from Nature, Birkhäuser Verlag, Basel-Berlin-Boston, 1996) Pécsről kivitette magát a néma házhoz, szótlanul megállt, körüljárta, visszaült a taxiba, aztán hazarepült Kaliforniába. Meghalni. Itthon hallgatás övezte forrásházunkat, akárcsak későbbi úrszerkezetünket: a huszonöt éve szentelt Árpádházi Szent Erzsébet-templomunkat. Együtt építette papja a Vörös Csepel munkásával. A megszállók adták a villámhárítót pálinkáért.

Mi lesz ez, Atya, csillagvizsgáló? – kérdezte egy járókelő Szenderffy Ferenc plébános úrtól, aki fenn dolgozott a kupola tetején. Igen, csillagvizsgáló – hangzott a válasz. Megszenvetdük akkoriban azzal, az 1975-ös „tulipánvita” után. Akkor is kopogtunk, amikor kimentünk a szobából. Az Egyházügyi Hivatalnak semmi sem volt elég kevés. A félgömbnél aztán nem tudtunk tovább hátrálni, „egyszerűsödni”. Így került végül a halászelki téglapillérekre, „sasokra” aza a megálmodott, de meghiúsított

faszerkezet, amely Dulánszkytól eredetileg Kistelegdi István ravatalozójára készült. A halásztelki templomot hozzá nem értő kezek rontják azóta is, betört koponyám a tanúm, de nem baj: az istenháza szép modellje most itt áll előttünk, kőből, csak míg ott Csepel szigetén, a királyi ménes hajdani legelőjén (Anonymus) húszméteres átmérővel, itt, a Gellért téren szobányi méretben. Amott templom, de itt is szent hely: csodált „forrásház” de nem mint a magyar organikus építészeti mozgalom emblemikus épülete, eredete. E történelmi helyen így találkozhatott Szent Gellért püspök Árpád házi Szent Erzsébet kegyes alakjával, meráni Gertrúd és a jámbor Endre király lányával. Csoda? Igen, csoda, rózsacsoda, ha felnézel a forrásházban az égre, látod a forgórózsát vagy DNS-spirált netán távoli galaxist, ahová igyekszünk.

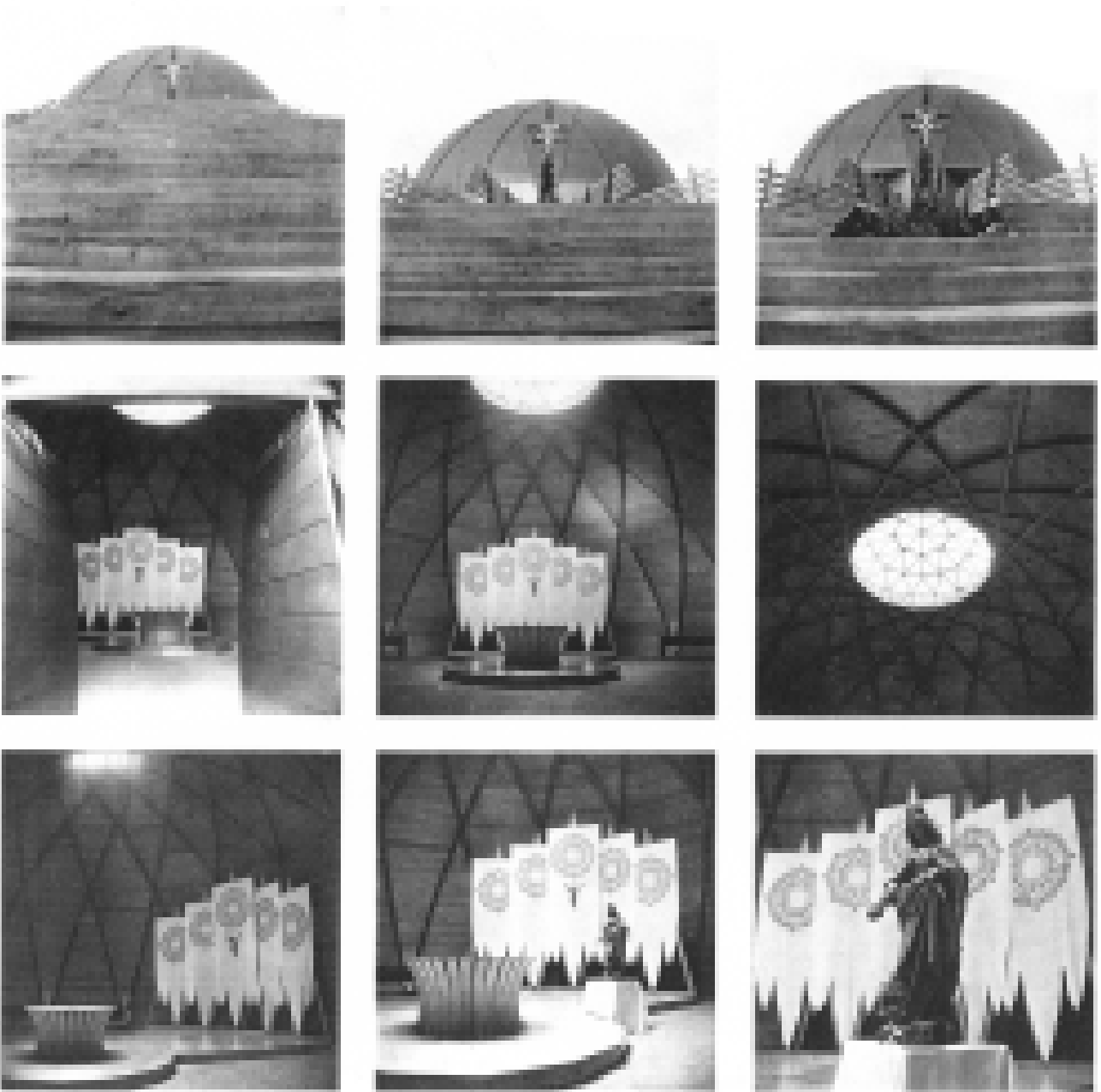
Duli, Jenő, mennünk kell! Indulunk: ... 5, 4, 3, 2, 1. Start! Isten velünk! Isten velünk.

2003. július

Váratlan öröm volt felfedezni a Bartók Béla út tengelyében, a Duna partján fehérítő templomunkat, amelyet érdeklődéssel fedeznek föl az emberek, jó volt olvasni a dicsérő szavakat, még úgy is, hogy közvetlenül nem nekünk szóltak. Dévényi Sándor, Ekler Dezső, Gerle János, ezt köszönjük, mindössze annyit kérünk, hogy a múltat is látva most már vessék köbe annak a háromnak a nevét is, akik eddig kimaradtak az ünnepségből: Csete György, Dulánszky Jenő, Kistelegdi István.

Az építészettörténet így lesz igazán hiteles. Azt hiszem, érthető, miért nem adok én anyagot a készülő „Magyar organikus építészeti kalauzhoz”. Jó nekem a másik is.

Csete György kérésének, hogy levelét kiegészítésképpen közöljem, szívesen teszek eleget. Ezzel az építészeti gondolkodásban összefüggő folyamat részeként áll elő több jelentős építészeti alkotás, még akkor is, ha nem értek egyet a nyilvánvaló analógia mellett sem a faszerkezet és a kőkupola ilyen azonosításával. Az analógia léte azonban e sok keserűséggel megterhelt korban minden érintett számára büszkén vállalható. G. J.

KÓS KÁROLY EMLÉKNAPOK BÁNFFYHUNYADON

A hunyadi Kós Károly Kulturális Egyesület idén augusztus 28. és 31. között rendezte meg az emléknapokat Kalotaszeg központjában, a tízezres kisvárosban. Az egyesület tagságát és vezetését helybéli magyar fiatalok adják. Lelkesedésük, kezdeményező- és szervezőkészségük révén a program igen gazdagra sikeredett: délelőttként gondolatébresztő előadásokon, délutánonként emlékezetes kirándulásokon vehettünk részt.

Dr. Vámosy Ferenc tanár úr az építész Kós Károlyról beszélt, egyéniségét Gaudiéhoz és Ghandiéhoz hasonlítva. Egyed Ákos professzor, az Erdélyi Múzeum Egyesület elnöke a politikus Kós Károlyról mondott el kevésbé ismert történeti tényeket, megrajzolva transzszilvanizmusának, magyarságának és egyetemességének jellemző vonásait. Heim Károly erdélyi képzőművész pedig művész elődje művészeti munkásságáról szólt. Kuszto Tibor hunyadi református lelkész a Kalotaszeg című folyóirat regényes múltjáról és mai újjászületéséről beszélt. A folyóiratot 1890-ben Kalotaszeg nagyasszonya, Gyarmathy Zsigáné indította útjára; 1911-12-ben Kós Károly szerkesztette és adta ki; 1990-től pedig Vasas Samu kalotaszegi néprajzkutató keltette új életre.

A délutáni kirándulásokon láthattuk a bikali és a ketesdi ref. templomokat, a felújított sztánai Varjúvárat, a 800 esztendő magyarvalkói templomot. Eljutottunk a bővizű, húsz öl magasságú havasrekettyei vízeséshez, utána a bélesi víztározóhoz. A Meleg-Szamos duzzasztott vize Vasvári Pál sírját rejti. Láttuk Havasnyafalut is, a mócok tanyásfaluját, a csak a havasokra jellemző különleges településforma példáját.

A Kós Károly Egyesülés vándorépítései közül hatan vettek részt az emléknapokon. Bemutató előadásukban az Egyesülés indíttatásáról, céljairól, múltjáról szóltak; ismertették szervezetét, tevékenységét és a Vándoriskola működését.

A rendezvények résztvevői többségükben erdélyi magyarok, negyedrészt magyarországi vendégek voltak; összesen vagy hatvanan-százan. Vasárnap délelőtt református istentiszteleten vettünk részt a Bánffyhunyad főterén álló kazettás mennyezetes, négytornyos, zsendelyes sisakú, XVI. századi

A sztánai, a bánffyhunyadi és a kalotaszegi kirándulásokon készített képek Mészáros-Ujj Krisztina felvételei

templomban. A falon Széchenyi Istvántól vett idézet: „Senki emberfia ne akarja elvenni egy nemzet nyelvét”. Kuszto Tibor tiszteletes úr újra és újra beleszötte igehirdetésébe Kós Károly életének példáját. Kós Károly 30 éven át volt a kalotaszegi református egyházkerület főgondnoka, mennyi lélekből végzett munka emléke maradt meg máig az emlékezetben! A tágas templom megtelt hívekkel, érdeklődőkkel, néhány leány régi viseletben, pártával a fején ült a padokban.

Ebéd után még egy parádés néptánc-bemutató különböző korosztályok előadásában, azután interjú a kolozsvári TV magyar adásának és indulás haza.

Kalotaszeg népe őrzi a Varjúvár építőjének szellemi hagyatékát. Az őrsegen ma Szrága Zoltán és társai állnak, a Kulturális Egyesület irányítói.

Az idei a második ilyen rendezvény volt, élményeink jegyében várjuk már a jövő évi találkozózt.

Makhult Mihály építész

LÁTOGATÁS

Idén augusztus végén meghívást kaptunk a bánffyhungyadi Kós Károly Kulturális Egyesülettől Kalotaszegre, egy rendezvénysorozat alkalmából, melynek elsődleges célja a részükről az ismerkedés volt a – főleg magyarországi – Kós Károly nevét viselő szervezetekkel, köztük Egyesülésünkkel.

Szervezetük nem előd nélkül való, a hajdani Vasas Samu által alapított, pedagógusokból és néprajzkutatókból álló kör immár harmadik nemzedékével büszkélkedhet, most húszas éveikben járó aktív és elszánt fiataloknak a kalotaszegiekre jellemző páratlan vendégszeretét élvezhették, akik üde frissességük mellett is igen komolyan veszik vállalásukat.

Csütörtökön este érkezünk Bánffyhungyadra. Péntektől vasárnap estig a program megszakítás nélkül folyt. Az egyesület székhelye, a központtól nem messze eső Ravasz László emlékház. Pénteken és szombat délelőtt ott előadásokat hallhattunk mások mellett Vámosy Ferentől, Egyed Ákostól, a hitközösség lelkészétől, helybeli professzoroktól és néprajzkutatóktól, kik Kós Károly életművének építészeti, grafikusai, kultúrszervezői, politikusi rétegeit boncolgatták, s a kalotaszegi hagyományokat és népviseletet mutatták be. Délutánonként helyismereti körúton vettünk részt Kós építészetének nyomait követve, ezek során útba ejtettük Sztánát, Magyarbikalt, Ketesdet, Kalotaszentkirályt; Kalotaszeg természeti javaiból is merítvén kóstolót, a Bélesi tavat, s egy szép zuhatagot. Az esték a zene és a tánc jegyében teltek.

AZ ÉGI ÉS FÖLDI VÁROSRÓL címmel rendezi meg 2003. második félévi népfőiskolai előadássorozatát a százhalombattai Hamvas Béla városi könyvtár. A magas színvonalú szellemtörténeti kurzusairól ismert intézmény ezúttal az alábbi programot kínálja az érdeklődőknek:

- 09. 18. Vidor Ferenc: A város-gondolat teljességéről
- 10. 02. Gerle János: Új Atlantisz felé
- 10. 16. Miklóssy Endre: A középponttól a központig
- 10. 30. Meggyesi Tamás: A szakrális tér
- 11. 13. Kolundzsija Gábor: A város mágiája
- 11. 27. Hankovszky Béla J.OP: A biblia és a város

Az előadások 18 órakor kezdődnek, a szervező Baka Györgyi a 20/9152178 telefonszámon érhető el.

Vendéglátásunk a kényeztetés határait súrolta, a közös – pálinkás – ebédeket egy helyi fogadóban költöttük el vidám eszmecserek közepette.

Vasárnap ökumenikus istentiszteleten vettünk részt, ezt a Kós Károly emléktábla megkoszorúzása, s egy gálaműsor követte. Bánffyhungyadi és környékbeli táncsoportok mutatták be tudásukat biznysággal, hogy a tánc a kalotaszegieknek nem reprezentáció, hanem életük eleven része, melyet a legkisebb kortól bámulatra méltóan művelnek.

A magyar kultúra ügyének ápolása nem könnyű mesterség, s még kevésbé az Erdélyben, hol magyarnak lenni is nagyon nehéz. Kalotaszeg magyar kultúrájának ápolását közel 70 egyesületi taggal, s a támogatók csendes-lelkes táborával a Kós Károly Kulturális Egyesület végzi talán a legintenzívebben. Zavarba ejtő volt látni elszántságukat és életkedvüket, sokat tanultunk ezalatt a három nap alatt. További közös programokat tervezzük, melyek talán már az idén télen kezdetüket veszik...

Török Ádám vándorépítész

AZ ÉV FŐÉPÍTÉSZE DÍJJAL idén Bodonyi Csabát, Tokaj város főépítészt és Körmeny Jánost, Győr-Moson-Sopron megye nyugalmazott főépítészt tüntették ki szeptember 11-én, Érden, a VIII. Országos Főépítészeti Konferencián.

A KÓS KÁROLY ALAPÍTVÁNY köszönetet mond mindazoknak, akik személyi jövedelemadójuk egy százalékával támogatták. A 2002-ben ebből a forrásból befolyt 218.774.-forintot a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája határainkon túlról érkezett hallgatóinak ösztöndíjára fordítottuk, s a 2003-ban várható összegnek is ez lesz a sorsa. Kérjük, hogy 2004-ben is támogassák idej adójukból Alapítványunk célkitűzéseit. Adószámunk: 19193580-2-42.

KRIZSÁN ANDRÁS KIÁLLÍTÁSA

Bodonyi Csaba megnyitó beszéde

Elhangzott Révfülöpön 2003. június 21-én

KRIZSÁN ANDRÁS építész első önálló kiállítását szülőföldjén mutatja be. Azt hiszem, kissé elfogódott. 10 napja hasonló eseményen estem át magam is, ezért jól érzem a helyzet súlyát, az elfogódottság okát. Szülőföldön kiállítani, az nem egyszerű beavatás egy szellemi műhelybe, hanem az alkotó köszönete és elszámolása is.

Köszönet az indítáért a szülőknek, tanároknak, a szülőföld egészének. És elszámolás: építész lettem, aki a világhoz való viszonyát, személyiségét, hasznosságát, emberségét, magyarságát építészeti alkotásokkal fejezi ki; itt vannak eddig felépült munkáim, amelyekben – vegyétek észre – benne van indítatósságom, neveltetésem, a szülőföld iránti szeretetem és tiszteletem, s munkáimon keresztül igyekszem használni és olyan lenni, hogy a szülőföld is számon tartson engem.

Krizsán Andrásnak még két személyes oka lehet az elfogódottságra: az egyik, hogy abban a teremben van a kiállítása, ahová elemi iskolába járt, s ahol édesanyja is tanította; s a másik, hogy édesapja geológiai gyűjteményének a szomszédos helytörténeti múzeumban van állandó kiállítása, s az édesapa, Krizsán Pál geológus már örökre beírta nevét Révfülöp történetébe. Így e kiállítás egyben tisztelgés az ő emléke és teljesítménye előtt.

Ennyit a helyzet sajátos ünnepélyességéről, a gyökerekről és az alapozásról.

Nézzük, milyen pilléreket épített az alapokra az építész Krizsán András.

Első pillér: az egyetem után a mester és szellemi műhely megválasztása. Krizsán András az organikus iskolához tartozónak vallja magát. A műegyetemi öt év után elvégezte a Kós Károly Egyesülés hároméves vándoriskoláját, két évig dolgozik Makovecz Imre, majd Sáros László műtermében. Három hónapon át részt vesz a sevillai vilákiállítás magyar pavilonjának kivitelezésében. Most a Kör Építészeti Stúdió a munkahelye, melynek ügyvezetője is.

Krizsán András a modern organikus, helyhez kötődő, környezetbe illő építészeti művelője. Nem epigon, önálló egyéniség.

Művei bizonyítják azt az alaptézist, hogy az organikus építészet nem stílus, hanem gondolkodás, magatartás, s a világhoz való sajátos viszony, s azt, hogy az organikus építészeti modern építészet egyik ága, mely születésében (1800-as évek vége) megelőzte a Bauhaus-iskolát, melyet sokan tévesen a modern építészeti mozgalom egyedüli képviselőjeként látnak és láttatnak.

Az organikus építészeti – mely hangsúlyozom, nem stílus – a modern építészetnek az az ága, mely az embert, az ember biológiai, pszichológiai és kozmikus igényeit, a természettel való kapcsolatának megőrzését, a hely szellemét, s a konkrét társadalmi közeget, hagyományait, építészeti és egyéb sajátosságait helyezi középpontba. Mondhatnám magát az életet.

S hogy a különbségeket hangsúlyozzam: nem az élettől független, teoretikus gondolkodást, nem a sematikus lakókörnyezetet létrehozó technológiát, nem az eldobható építészeti teremtő profitot és pénzt, nem az internacionalista építészeti, nem a nemzetközi standardet, nem a globális átlagosodást, nem a misztikusra növekvő bürokráciát és jogszabályosítást, nem a legutolsó nyugati építészeti divathoz és annak szellemi viszonteladóihoz való tartozást, nem a képzőművészetre jellemző önmegvalósítást és az egyéniség mindenekfeletti hangsúlyozását, s nem a prekoncepciókkal szerkesztett szakmai folyóiratok által biztosított szakmai nyilvánosságot, hanem magának az életnek és az embernek a szolgálatát. A jó organikus építész, – mint Krizsán András is – tehetségét alázattal párosítja. Mindig felfedező, és nem kitaláló.

A hely szellemét – melyet Krizsán András is oly fontosnak tart – legszebben Fernando Gonzales Cortázar mexikói építész fogalmazta meg, aki (általam némileg továbbfejlesztve) a következőket mondja: Az épületnek, mint tárgyi-térbeli újszülöttnak van apja és anyja. Az apja az építész, az anyja pedig az a szűken vett hely, a telek, ahol az épület áll, illetve a tágabban vett hely: a település és az ország. Ebből a viszonyból – ha úgy tetszik szerelemből – fejlődik ki az az épület, amely csak ott

lehet, és sehol másutt. Tehát Cortazar véleménye szerint is csak a regionális építészet lehet magasrendű és a jó építész mindig regionálisan gondolkodik, mert a világ építészeti panorámáját csak úgy tudjuk szaporítani és gazdagítani, ha mindenki a saját regionális építészetét hozza létre, ahol szükség és lehetőség.

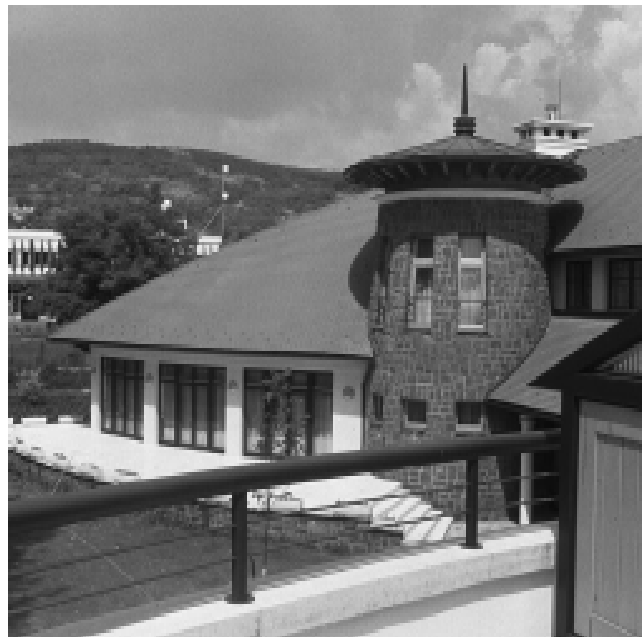
Krizsán András e szerint az értékrend szerint elkötelezett, jó és regionális szemléletű építész. Ezt bizonyítják révfülöpi munkái, épületeinek a hely szellemét követő tömegformálása, emberi léptéke, tájbaillő anyaghasználata. Ilyen a révfülöpi strand, ahol ezeket a sorokat is papírra vettem, melynél meghittebb, nemesebb, az általános bővítől függetlenebb strand aligha van a Balaton-parton. De a hely szellemét látom nehéz, kúpos kőtornyain, melyek a Kunkovács László fotóiról ismert magyar ősepményeket idézik, könnyed, széles karimájú fedésükkel pedig nehézségük ellenére kedvesek és barátságosak. Ezt a szellemet hordozza az Evangélikus Oktatási Központ, az építész egykori iskolájának rekonstrukciója és bővítése, az evangélikus templom tornya, és további iskolabővítései.

Tevékenysége jó példa a hely szelleméhez és az épített környezethez való alkalmazkodás kreatív változatára. A modern organikus építész törekvése nem az utánzás, az építészeti idézet vagy átvétel, hanem az, hogy a hely szellemét úgy öntse formába, hogy az a szellem helyévé legyen, ahol a hely és a kor szelleme szervesen kapcsolódnak össze. Vélhetőleg ez a szellem hatja át a Krizsán és munkatársai által készített révfülöpi részletes rendezési tervet is, amely így a legjobb kezekbe került.

A második pillér az evangélikus hitbéli kötődés. Ennek építészeti eredménye a már említett templom és oktatási központ. De ezen hitbéli érzékenységhez kötöm Krizsán András szakrális telítettségű ravatalozóit is. A végső búcsú Magyarországon 1945 és 1990 között felépült méltatlan tákolmányokba kényszerült, s kényszerül részben még ma is. A halottkultusz két követendő példája fűződik a nevéhez, melyek egy angol szakkönyvben is megjelentek, amelyben az ő épületein kívül csak Makovecz Imre ravatalozója képviseli Magyarországot.

Az evangélikus egyházban vállalt hivatalán keresztül az Országos Evangélikus Építészbizottság tagjaként szakmai ismereteivel az egyház egészét is segíti. E pillérhez kötődik bennem az a mély baráti, emberi és szakmai áldozatkészség, amellyel közös barátunk, Kund Ferenc építész mellett állt annak súlyos betegsége, majd halála idején.

A harmadik pillér a főépítész munka, amelyet 1994 óta lát el Pula községben. A főépítészség is misszió, alkalmas a régen

A szemközti oldalon: Révfülöp, strand; ezen az oldalon, fent: Révfülöp, Evangélikus Oktatási Központ; lent: Budapest, Liszt Ferenc Zeneiskola új épületszárnya; a szentendrei evangélikus templom modellje

a társadalom egészét átható, ma már alig észlelhető építészeti kultúra személyes képviselőjére, és újbóli felépítésére. Lehetőséget ad a tehetséges építésznek arra, hogy tudását, nézeteit település-szinten érvényesítse, s szellemével hason azokra az építészeti történésekre, melyekre személyesen mint tervezőnek fizikailag már nincs kapacitása. Ez is alkotó tevékenység, melynek eredményessége csak évtizedekben mérhető, s vélhetően meglátszik majd Pula építészeti, települési arculatán és identitásán.

Krizsán Andrásnak a fenti pillérek nyugvó munkássága máris jelentős, de a tetőzet még hátra van. Kívánom, hogy szülőföldje továbbra is számíton rá, mert alkotó ember legméltóbb jutalma a bizalom, s annak lehetősége, hogy használhasson. Németh László véleményét osztom: a jó munkát munkatérrel kell jutalmazni. Biztos vagyok benne, hogy Révfülöp Ki kicsoda listájában Krizsán András neve is szerepelni fog édesapjáé mellett. Ebben a tudatban nyitom meg a kiállítást, és kérem Önöket, nyissák meg önmagukat, szívüket és szemüket Krizsán András építész munkái előtt.

A VÉDEGYLET DOKUMENTUMAIBÓL

VESZÉLYBEN A KÖZSZOLGÁLTATÁSOK

A Védegylet sajtóközleménye, 2003. július 10.

2003. június 30-án az Általános Szolgáltatáskereskedelmi Egyezményről (GATS) Veszélyben a közszolgáltatások címmel tartott sajtótájékoztatónkra a Külügyminisztérium még aznap válaszolt egy sajtóközleményben. Örömmel tölt el bennünket a kormányzati válasz gyorsasága, azonban lesújtó, hogy a szaktárca konkrétumok helyett csúsztatásokkal és félígazságokkal próbálja megnyugtatni az aggódó állampolgárokat.

Először is visszautasítjuk a minisztérium vádját, mely szerint a „Védegylet megfelelő előzetes tájékozódás nélkül közöl a nyilvánossággal alaptalan, téves vélelmeket.” A tárca a rágalmas helyett megnyugtatóan informálhatná a közvéleményt e stratégiai jelentőségű, ugyanakkor a háttérben folyó tárgyalásokról. A minisztérium azon állításának, mi szerint a GATS-tárgyalásoknak nem témája a közszolgáltatások piacosítása, ellentmond a hazánk által GATS/SC/40 jelöléssel, 1994. április 15-én benyújtott WTO dokumentum, mely a vasúti és közúti közlekedés, az egészségügyi szolgáltatások és az oktatási szolgáltatások (az általános iskolától a felnőtt képzésig) területén tartalmaz hazánk által tett liberalizációs vállalásokat.¹

Szintén a közszolgáltatások GATS-hatáskörbe való tartozását bizonyítják azok a titkos dokumentumok, melyek egy kanadai civil szervezet jóvoltából kerültek nyilvánosságra, és meglehetősen nagy port kavartak világszerte. A 2002. júliusában készített dokumentumok arról tanúskodnak, hogy az Európai Unió piacnyitási követeléseket fogalmazott meg számos, túlnyomórészt fejlődő országgal szemben, többek között az energiaszektor és a vízközművek területén is.² A nemzetközi kereskedelempolitikában alapvető kölcsönösségi elv alapján félok, hogy előbb-utóbb az EU maga is kénytelen lesz ezen szektorainak piacosítására. Ennek fényében nem értjük azon érveket, melyek a közszolgáltatások GATS alóli kivételére vonatkoznak.

A minisztérium azzal is érvel, hogy a GATS-egyezmény alkalmazásának kilenc éve alatt nem történt olyan eset, mely csorbitotta volna az állampolgári vagy önkormányzati jogok érvényesülését. Ez csak hazánkra igaz, számos nemzetközi példa van egyrészt a közszolgáltatások piacosításának hiányosságaira, mint a brit vasútprivatizáció, az amerikai egészségügyi privatizáció, a bolíviai vízprivatizáció. Továbbá ismertek a WTO vitarendezési eljárásai és a szociális illetve környezetvédelmi

egyezmények közötti ütközések esetei is, gondoljunk az EU által hormonkezelt hússokra vonatkozó moratóriumra, melyet a WTO vitarendezési testülete kereskedelemellenesnek minősített, vagy arra az esetre, amikor a WTO az Egyesült Államok által a tengeri teknősök védelmére hozott intézkedést minősítette kereskedelemellenesnek.

A GATS-egyezmény kapcsán az alapvető jogok csorbulásának veszélyére hívja fel a figyelmet az ENSZ emberi jogi főbiztosa a Liberalization of trade in services and human rights (Szolgáltatások kereskedelmének liberalizációja és az emberi jogok) című jelentésében. A kérdés jelentőségét támasztja alá továbbá az ENSZ emberi jogi főbizottságának emberi jogi albizottsága által hozott 2001/4-es határozata a szolgáltatások kereskedelméről. Határozatában az albizottság hangot ad azon félelmének, hogy a GATS-tárgyalások hátrányosan érinthetik az alapvető szolgáltatásokhoz (kiemelten az egészségügy és az oktatás terén) való hozzáférés jogát. A határozat hangsúlyozza, hogy az emberi jogok megvalósulásának biztosítása az állam kötelezettsége. Az ENSZ felszólítja a WTO-t és tagállamait, hogy a tárgyalások eredményeképpen az emberi jogok nem sérülhetnek, és ennek megfelelően járjanak el, megfontolva a közszolgáltatások terén tett piacosítási vállalásokat.³

Az önkormányzatok jogainak csorbulására hívja fel a figyelmet a brit önkormányzati szövetség, az LGA állásfoglalásában.⁴ Kifejtik, aggodalmakra ad okot az egyezmény az önkormányzati jogok érvényesülésével kapcsolatban, és az ügyben az illetékes minisztériumhoz fordulnak.

A Helyi Önkormányzatok Európai Chartája⁵ kimondja, hogy „lehetőség szerint a tervezési és döntéshozatali eljárás során, megfelelő időben és formában, ki kell kérni minden olyan ügyben a helyi önkormányzat véleményét, amely őket közvetlenül érinti.” (4. Cikk, 6. bek.) Ezt a kitélt egyértelműen megsértették a felek a GATS-tárgyalások során, hiszen számos szolgáltatási szektor, leginkább az olyan közszolgáltatások, mint az oktatás vagy egészségügy szabályozása, sőt működtetése közvetlen vagy közvetett módon önkormányzati kompetenciába tartozik.

A fentiek alapján attól tartunk, hogy a GATS-folyamat leépíti a jogegyenlőséget szavatoló állampolgári jogokat, az önkormányzati autonómia biztosítékait.

Hosszú távon továbbá az Egyezmény nem csak a jelenleg hatályos jogszabályokkal ütközik, hanem teljesen ellentmond az 1992-ben Rio de Janeiroban elfogadott célnak, miszerint a világban egy ökológiailag és szociálisan fenntartható társadalmi-gazdasági berendezkedést kell kialakítanunk a jelenlegi helyett. E cél ugyanis meggyőződésünk szerint részvételi elvű döntéshozatali, deliberatív demokráciát és a hatékonyság elve mellett a szolidaritás és a környezetvédelem elveinek érvényesítését feltételezi.

³ A határozat interneten is olvasható: [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.Sub.2.RES.2001.4.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.Sub.2.RES.2001.4.En?Opendocument)

⁴ The General Agreement on Trade in Services (GATS): Possible Implications for Local Government. An LGA/LGIB Briefing Paper, Lásd: <http://www.lgib.gov.uk/policy/GATs.pdf>

⁵ Hazánkban az 1997. évi XV. törvénnyel került kihirdetésre.

¹ Az 1994 április 15-én beadott kötelezettségvállalási lista egyelőre korlátozott liberalizációt jelent, nem vonatkozik ugyanis az tulajdonok megszerzésére, a támogatásokra, a munkaerő szabad áramlására (kivéve vezető tisztségviselők, vállalaton belüli személymozgások, illetve nemzetközileg elismert reputációval rendelkező személyek). A jelenleg folyó tárgyalások során ezen vállalások bővíthetők, csökkentésükre gyakorlatilag nincsen mód. A tárgyalások során rendkívül nagy nyomás nehezedik a résztvevő kormányokra, hogy minél szélesebb körű engedményeket tegyenek.

² A dokumentumokat a kanadai Polaris Institute hozta nyilvánosságra. Lásd: <http://www.polarisinstitute.org/gats/main.html>. A Guardian cikkét erről lásd: Secret documents reveal EU's tough stance on global trade, Guardian, Wednesday April 17, 2002. <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4395615,00.html>

Amíg hazánk liberalizációs felajánlásai és a beérkezett piacnyitási követelések nem ismertek az ilyen stratégiai jelentőségű kérdésekben, és nem kerültek megvitatásra a nyilvánosság előtt, addig minden felelős állampolgár jogosan tarthat alapvető jogainak csorbulásától.

FELHÍVÁS A CANCÚNI GATS-TÁRGYALÁSOK FELFÜGGESZTÉSÉRE

A civil társadalom beadványa a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) 2003. szeptember 10-14.-ig, Cancunban megrendezendő, 5. Miniszteri Konferenciájához.

Felszólítjuk a mexikói Cancunban üléselőző 146 WTO tagállam kereskedelmi és gazdasági minisztereit, hogy függesszék fel az Általános Szolgáltatáskereskedelmi Egyezmény (GATS) tárgyalásait, és zárkozzanak el a tárgyalási folyamat bármilyen jellegű további felgyorsításától! Az Egyesült Államok és az Európai Közösség, melyek multinacionális társaságai a legnagyobb nyertesei a GATS egyezménynek, Cancunban olyan politikai nyilatkozat elfogadását szorgalmazzák, mely további szolgáltatási szektorok piacosítására – beleértve a legalapvetőbb közszolgáltatásokat – szólítaná fel a WTO tagállamait. A fejlett országok cégeinek a GATS-egyezmény új piacokat, és jogaik további megerősítését jelenti.

A WTO cancúni találkozásán a fejlett országok más területen tett ígéreteiket arra kívánják felhasználni, hogy a GATS keretében liberalizációs vállalásokat kényszerítsenek ki a fejlődő országokból. Ez hatalmas nyomást jelent a világ szegényebb államaira, melyek egyre több szolgáltatási szektort – például az ivóvíz ellátást – kénytelenek a GATS egyezmény keretében piacliberalizációra felajánlani

A GATS egyezmény szorgalmazói a piacosítást következeten a „fejlesztés” illetve a „reform” szavakkal próbálják leplezni. A víz esetében az Európai Unió a nyilvánosság előtt azt hangoztatja, hogy a jelenlegi tárgyalások célja a vízhez való hozzáférés helyzetének javítása. Ugyanakkor az Európai Bizottság és a három legnagyobb európai vízszolgáltató (Suez, Vivendi, RWE) között lezajlott levélváltásban a Bizottság azt hangsúlyozza, hogy a tárgyalások egyik legfőbb célja az európai szolgáltató cégek exportlehetőségeinek javítása.

2002. júliusában a GATS tárgyalások részeként, az Európai Közösség a vízszektorra vonatkozó piacosítási kérelmet nyújtott be 109 országnak, széleskörű piaci hozzáférést kérelmezve a mögöttük álló, őket támogató vállalatok számára. Az Egyesült Államok szintén széleskörű és ellentmondásos követeléseket nyújtott be ezen országoknak a „vállalati átláthatóság” hangoztatásával. Ezek a követelések azonban a helyi politikai döntéshozatalt messzemenően kiszolgáltatottá teszik a külföldi kereskedelmi érdekeknek.

A fejlődő országoknak minden okuk megvan arra, hogy ellenálljanak a jelenlegi formájukban veszélyes követeléseknek. Ez idáig a vízellátás liberalizálása súlyos problémákat okozott számos országban. A nemzetközi vállalatok jelenléte a vizet jelentősen megdrágította, az ivóvizet a szegényebb háztartások számára megfizethetlenné tette. Egy esetleges liberalizációs kötelezettségvállalás olyan szinten köti meg a kormányzatokat, hogy az egyezményből való kilépés később gyakorlatilag lehe-

tetlenné válik. Még abban az esetben is, ha a szolgáltatások feltételei a szegények számára elviselhetlenné válnak, ha a vízszolgáltatás minősége meggyengül, vagy ha egy későbbi államigazgatás az ezzel kapcsolatos feltételeket meg szeretné változtatni.

Az ENSZ emberi jogi albizottsága aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a GATS programja ellentétben áll a WTO tagországainak az emberi jogok területén tett kötelezettségeivel. Alig egy évvel ezelőtt, a Johannesburgban tartott ENSZ Fenntartható Fejlődési Világkonferencián a tagállamok vezetői amellet kötelezték el magukat, hogy 2015-ig felére csökkentsék azoknak a számát, akik nem jutnak megfelelő vízközműszolgáltatáshoz. Bizonyítékok sora mutatja – különösképpen a fejlődő országokban –, hogy ha a vízellátást alávetik a Kereskedelmi Világszervezet rendelkezéseinek, az ivóvízhelyzet romlik. A WTO szabályai sokkal inkább szolgálják a vállalatok érdekeit, mintsem a vízhez való alapvető emberi jogunk érvényesülését.

Követeljük, hogy a cancúni miniszteri találkozón állítsák le a jelenlegi GATS-tárgyalásokat!

Vegeyk ki az alapvető közszolgáltatásokat, mint amilyen vízszolgáltatás, a WTO hatásköréből.

A felhívást aláíró 126 nemzetközi szervezet között a hazai aláírók: Fauna Egyesület / Föld Barátai Magyarország / MTVSZ / Védegylet / Zöld Fialatok

A LEHET MÁS A VILÁG! HÁLÓZAT NYÍLT LEVELE KOVÁCS LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTER ÚRHOZ a Kereskedelmi Világszervezet mexikói tárgyalási fordulója kapcsán

Tisztelt Külügyminiszter Úr!

A Kereskedelmi Világszervezet Cancunban (Mexikó) ezen a héten zajló tárgyalási fordulója alkalmából a Lehet Más a Világ! hálózatban részt vevő civil szervezetek az alábbi nyílt levéllel fordulnak Önhöz és a magyar tárgyaló-delegációhoz.

Állítsák le a GATS-tárgyalásokat!

A Kereskedelmi Világszervezet keretében tárgyalt Általános Szolgáltatáskereskedelmi Egyezmény (GATS) egyértelműen érinti a közszolgáltatásokat. A közszolgáltatások piacosítása azonban súlyos környezeti és társadalmi problémákkal járhat.

A Lehet Más a Világ! hálózatban részt vevő Védegylet többször tett eredménytelen kísérletet arra, hogy betekintést nyerjen a magyar fél piacnyitási vállalásaiba és követeléseibe. Meggyőződésünk, hogy elengedhetetlen a társadalom minél szélesebb körének bevonása a közszolgáltatásokat érintő, stratégiai jelentőségű döntések meghozatalába.

Attól tartunk, hogy a GATS-tárgyalások keretében Magyarország olyan – gyakorlatilag visszavonhatatlan – kötelezettségvállalásokat tesz, amelyek érdemben változtatják meg alkotmányos demokráciánk tartópilléreit és hiúsítják meg egy ökoszociális piacgazdaság létrejöttét.

Éppen ezért a Lehet Más a Világ! hálózatban részt vevő civil szervezetek felszólítjuk Külügyminiszter Urat, hogy a további liberalizációs felajánlások megtétele előtt rendelje el azok hosszú távú társadalompolitikai és ökológiai hatásainak vizsgálatát, és folytasson széleskörű nézetegyeztetést a GATS-tár-

gyalásokon képviselt magyar álláspontról! Hozza nyilvánosságra a WTO mexikói fordulóján lezajlott GATS-tárgyalások eredményeit! A továbbiak folyamán zárkózzon el a közszolgáltatások piacosítását érintő bármilyen tárgyalástól mindaddig, míg a kérdésben széleskörű társadalmi vita le nem zajlott! Lépjen fel annak érdekében, hogy a közszolgáltatásokat vonják ki a GATS-egyezmény hatálya alól!

Egyúttal felszólítjuk a Kormányt, hogy vonja vissza a kórház-privatizációról szóló törvényt!

Ne adjanak több jogot a befektetőknek! Állítsák le a befektetési egyezményre vonatkozó tárgyalásokat!

Több fejlődő ország és civil szervezet tiltakozása ellenére az Európai Unió erős nyomást fejt ki a WTO tagállamaira annak érdekében, hogy a WTO tárgyalásait kiterjesszék a befektetésekre is. Tudomásunk szerint Magyarország is a befektetési egyezmény támogatói között van.

A befektetésekre vonatkozó WTO egyezmény a nemzetek feletti cégeknek további jogokat biztosítana, miközben korlátozná a választott kormányok lehetőségeit az emberi jogok és a környezet védelmére. A kormányoknak azt kellene biztosítaniuk, hogy a beruházások elősegítsék, ne pedig aláássák a fenntartható fejlődést.

Felszólítjuk Külügyminiszter Urat, hogy a magyar tárgyaló delegáció változtassa meg eddigi álláspontját, ne támogassa az EU javaslatát egy új WTO Befektetési Egyezmény létrehozására, és tegyen meg mindent annak érdekében, hogy az Európai Unió vonja vissza az erre vonatkozó javaslatát. Ehelyett támogassák a nemzetek feletti cégekre vonatkozó regionális és nemzetközi (ENSZ) szintű szabályozást a johannesburgi Fenntartható Fejlődés Világkonferencián tett vállalásnak megfelelően.

Védjük meg és erősítsük

a multilaterális környezetvédelmi egyezményeket!

A Kereskedelmi Világszervezetben jelenleg tárgyalások folynak a multilaterális környezetvédelmi egyezmények és a WTO kereskedelmi szabályainak kapcsolatáról. Az, hogy e tárgyalások a WTO keretei között zajlanak, azzal a veszéllyel járhat, hogy a WTO kereskedelmi szabályai elsőbbséget élvezhetnek a nemzetközi környezetvédelmi egyezményekkel szemben.

Ezért felszólítjuk a Külügyminiszter Urat, hogy a magyar delegáció tegyen meg mindent annak érdekében, hogy állítsák le a Kereskedelmi Világszervezet keretei között a WTO szabályok és a multilaterális környezetvédelmi egyezmények kapcsolatáról szóló tárgyalásokat! A témát az ENSZ megfelelő fórumában vitassák meg!

Zöld utat az állatvédelemnek!

A Kereskedelmi Világszervezet szabályozása több éve gátolja az egyébként megvalósuló fejlődést az állatvédelemben. Ám a Kereskedelmi Világszervezet elutasító hozzáállása miatt ez egyszerűen nem valósulhat meg. A szabadkereskedelmi szabályok értelmében egy ország, vagy akár az Európai Unió, még erkölcsi alapon sem tilthatja meg a kegyetlen módon előállított termékek behozatalát.

Bár a tárgyalások során az állatvédelem közvetlenül nem fog szóba kerülni, az Európai Unió javaslata az állatok jólétének növelését két úton kívánja érvényre juttatni. Egyrészt úgy, hogy az állatok jólétének növelésével járó költségeket vegyék be a mezőgazdasági támogatási rendszerbe, az ún. Zöld dobozba

(Green Box). Másrészt a termékek kötelező címkézése tájékoztassa a fogyasztót a termék előállítási módjáról. Ezáltal hasonló, magasabb szintű állatjóléti követelményeket állíthatnának az import-termékekre vonatkozóan ugyanúgy, mint a hazaira. Kérjük Külügyminiszter Urat, hogy a magyar delegáció támogassa ezeket a javaslatokat!

Véget vetni a génháborúnak!

Az Egyesült Államok eljárást kezdeményezett a WTO vitarendező testületénél azt állítva, hogy az Európai Unióban a genetikailag módosított szervezetek forgalmazásával kapcsolatban 5 éve érvényben lévő de facto moratórium ellentétes a WTO szabályaival. Az Egyesült Államok a WTO-n keresztül akarja Európára ráerőszakolni a génmódosított élelmiszereket, amelyeket az európai fogyasztók elutasítanak.

Ezért felszólítjuk Külügyminiszter Urat, hogy a magyar delegáció ne támogassa az Egyesült Államok beadványát! Képviselje azt az álláspontot, hogy a genetikailag módosított szervezetek kereskedelmének kérdését a biológiai biztonságról szóló Cartagenai jegyzőkönyv keretében vitassák meg!

Budapest, 2003. szeptember 12.

Energia Klub / Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület / Fauna Egyesület / Hulladék Munkaszövetség / Magyar Természetvédők Szövetsége / Rügyecskék Ember- és Környezetvédelmi Közhasznú Alapítvány / Szolidaritás Ifjúsági Alternatíva / Védegylet / Zöld Fiatalok / Zöld Pók Alapítvány

AZ EURÓPAI ALKOTMÁNY ZÖLDÍTÉSE

Sajtóközlemény, Budapest, szeptember 10.

Öt magyarországi zöld szervezet (Greenpeace Magyarország, Levegő Munkacsoport, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Magyar Természetvédők Szövetsége, WWF Magyarország) csatlakozott a brüsszeli Zöld Nyolcak (BirdLife International / Climate Action Network Europe / European Environmental Bureau / Friends of the Earth Europe / Friends of Nature International / Greenpeace / European Federation for Transport and Environment / World Wide Fund for Nature) felhívásához, és eljuttatta Kovács László külügyminiszter és Persányi Miklós környezetvédelmi és vízügyi miniszter részére az általuk az Európai Alkotmány tervezetével kapcsolatosan elkészített módosító javaslatokat tartalmazó tanulmányt. A javaslatokat az Európai Alkotmány tervezetének megtárgyalása céljából megrendezésre kerülő Kormányközi Konferencia lebonyolítása előtt küldték meg a magyar delegáltaknak.

A Zöld Nyolcak azért adták ki a A zöld Európai Alkotmány felé című tanulmányt, mert nem bíznak abban, hogy a Konvent által júniusban véglegesített Alkotmány tervezete megfelelő alapot biztosít majd ahhoz, hogy az Unió fenntartható módon tudjon fejlődni.

A tanulmány szerint az alkotmánytervezet leggyengébb pontjai a szakpolitikákra vonatkozó fejezetekben vannak. Több fejezet a létező Európai Szerződésből került átvételre, korszerűsítés nélkül. Így ezek idejétmúltak, ráadásul az európai szakpolitikák egyes területei, pl. a mezőgazdaság, a közlekedés, az energia konfliktusban állnak az Unió átfogó céljaival a fenntartható fejlődést és a környezet javítását illetően.

Az egyes szakpolitikák által jelzett területeket érintő változásokon túl a környezetvédők felszólítják a Bizottságot és a Parlamentet, hogy tegyék meg a következő módosításokat:

- legyen pontosabb a nyelvhasználat a részvételi demokráciát illetően (különösen a közrészvételt és a jogorvoslatához való jutást illetően);
- kerüljön bele az Alapvető Emberi Jogok Chartájába a tiszta és biztonságos környezethez való jog;
- kerüljön eltörlésre az Euratom Megállapodás.

A környezetvédő civil szervezetek támogatják Wallström környezetvédelmi biztos kezdeményezését, miszerint az alkotmánytervezet egészüljön ki egy, a fenntartható fejlődésre vonatkozó jegyzőkönyvvel, bár ehhez javasoltak további módosításokat, amit belefoglaltak az általuk kibocsátott kiadványba.

Az angol nyelvű tanulmány elérhetősége: <http://www.eeb.org/publication/G8-IGC-EN-final-8-8-03.pdf> A magyar nyelvű magyarázat elérhetősége: <http://www.mtvsh.hu/docs/eualkotmzold.pdf>

További információk: Greenpeace, Csáki Roland, tel.: 266-7776, E-mail: roland.csaki@greenpeace.hu
Levegő Munkacsoport, Lukács András
Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Horváth Zsolt, tel.: 275-6247, E-mail: horvath.zsolt@mme.hu
Magyar Természetvédők Szövetsége, Farkas István, tel.:20/444-9779, E-mail: ifarkas@zpkok.hu
WWF Magyarország, Márkus Ferenc, tel.:30/311-1750, E-mail: ferenc.markus@wwf.hu

Tenkács Tibor (1913-1998) festőművész születésének 90. és halálának 5. évfordulója alkalmából emlékkiállítás rendezett a Debreceni Egyetem konzervatóriuma és az IZATOM-ART az egyetem központi épületében. A kiállítás október 10-ig volt megtekinthető.

TENKÁCS TIBOR 90 ÉVES

90 éves akkor is, ha már nincs közöttünk. Mert képeit bámuljuk akkor is, ha csak a tájon tekintünk körül. Festményei, táblaképei, finom pasztelljei ugyan megtalálhatók Tokaj szállodáiban, közüteményeiben, de nem lelhetők föl egy egységes gyűjteményben. Adósai vagyunk tehát annak az embernek, aki szinte akaratlanul is Kazinczy életformáját folytatta, ott teremtett központot, ahol élt. Ott teremtett érvényes életművet, ahol a mélybe ránthatta volna a provincializmus, a kisszerűség. Nagyszerű tudott maradni tanárként, művészeti események szervezőjeként, művésztelepek házigazdájaként, festőként. Érett munkáiban annyi szakmai tisztesség, mester-ségbeli tudás és ezzel együtt annyi finom költészet öröklődött ránk, hogy lírája ma is magával ragad. Nagybánya után százfélé szakad és iskolán kívül is hat a tanulság. Csak a képek minősége, esztétikai rangja fontos, nem a stílusa. Aki értéket hoz létre, az műveli a valódi modernitást. Mert művészete időtlen. Kilencven év után is.

Antal István

BÁN FERENC augusztus 20-án a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje kitüntetésben részesült. Az örömhír közlése mellé felajánlotta a most készülő nyírbátori művelődési ház tervét, mire azonban postázta volna, a beruházás bizonytalanná vált, és emiatt nem kívánta közzétenni a rajzait. Nem maradhat kimondatlanul, hogy semmiféle kitüntetés nem kárpótolhatja sem az építész, sem széles közönségét a meg nem valósult munkák miatt. Legkiválóbb építészeink egyike, Bán Ferenc hosszú évek óta – saját magának épített nyaralóján kívül – nem tudott nem hogy tehetségéhez méltó, de semmilyen házat sem megvalósítani az általa elkészített tervdokumentációk alapján a beruházói felelőtlenségek miatt.

(Itt szeretném a figyelmet felhívni e számunk rejtett belső összefüggéseire. Különösen a közölt Lechner-dokumentumok fényében érdemes elgondolkodni azon, hogy Bán Ferenc rajzai arra jók a beruházónak, hogy pályázaton pénzt lehessen nyerni

velük egy készülő építkezéshez, arra azonban már nem, hogy őt, a legnagyobb és legkövetkezetesebb tervezők egyikét meg is bízzák ugyanezzel a munkával. A készülő nagy, reprezentatív Műcsarnok-beli építészeti tárlat – amelynek az előkészületek alapján ítélve egyéb értékzavarai is lehetnek – Bán Ferenc már említett, saját erejéből saját magának felépített nyaralójával tudja bemutatni előbb a hazai közönségnek, aztán a nemzetközinek, hogy az ország egyik vezető építészének képességeivel hogyan sáfarkodott az ország az elmúlt másfél évtizedben.

Gerle János

HAP GALÉRIA néven építészeti kiállítóterem nyílt a II. Margit körút 24. számú ház földszintjén. Első kiállítása, amely Winkler Oszkár építész (1907–1984) munkásságát mutatja be, október végéig tart nyitva. Következő kiállítása: Janáky István építésze (tel: 2125992, e-mail: hapgaléria@hap.hu, www.hap.hu)

DIPLOMÁS VÁNDOROK

Szeptember 5-én a Kecse utcai MAKONA irodaházban történt meg a Vándoriskolába jelentkezők bemutatkozása és a végzős vándorok diplomamunkájának ismertetése. A négy felvételiző építész közül felvételt nyert a Kolozsvári Művészeti Akadémián 1999-ben végzett Hegedüs Alice és az Ybl Miklós Műszaki Főiskolán 2002-ben végzett Papp Tamás.

Berta Attila, Kovács Ágnes és Esztány Győző a vándoriskolás diplomával

BERTA ATTILA

A történet 2000 nyarán kezdődött. Még egy hónapja sem volt, hogy letöltöttem kötelező katonai szolgálatomat, és néhány hét múlva be kellett volna állnom új munkahelyemre. Ekkor egy pesti ismerősömtől hallottam először a Vándoriskoláról. Egy-két héten belül kezembem tartottam a felvételi pályázat leírását; megrajoltam és elküldtem. A felvételin elsőként kellett bemutatnom a tervemet. Azt sem tudtam, hogy kezdjem el. Makovecz Imre éppen kifelé indult a teremből, mellettem elhaladva megveregette a vállam és azt mondta: Gyerünk, fiacskám, nem kell betojni!

Mire otthon munkába kellett volna állnom, közölhettem velük, hogy a losonci építésziroda helyett inkább a Kós Károly Egyesülés Vándoriskoláját választom.

A Vándoriskola első eseménye még abban a hónapban a Rókabérci Vadásház bővítése, áttervezése volt Erdőbényén. Felvidéki vándortársam, Molnár Laci tanácsára, aki éppen

befejezte fél évét Bodonyi Csabánál, első állomásomul Miskolcot választottam. Beköltöztem a Szentpáli utca 7-es számú iroda kis szobájába, amely másfél évig volt második otthonom. Nagyon sok szép feladaton dolgoztunk itt együtt fiatal munkatársaimmal, a kedvencem a miskolctapolcai Barlangfürdő, illetve az erdőbényei Magita fogadó volt. Ezekben a munkákban az volt az igazán jó, hogy végigéltem őket elejétől végéig az építés folyamatán át egészen az épület átadásáig, mikor kipróbáltuk a Barlangfürdő szaunáját, medencéit, a Magita fogadó tekepályáját, szobáit, éttermét. Csaba inkább barát volt mint főnök, rengeteg olyat tanultam tőle, amit a Vándoriskola későbbi állomásain nagyon jól tudtam hasznosítani. Mivel úgy gondoltam, hogy tapasztalatai nemcsak számomra lehetnek tanulságosak, ezért később meghívtuk szülővárosomba, Fülekre a Magyar Közösségi Házba, eszmecsere-re. Arról faggattuk, hogyan sikerült Tokaj mai kisvárosi jellegét megalkotni főépítési tevékenysége alatt, hiszen tapasztalatai Fülek városának is hasznosak lehetnek.

Három félév elteltével tovább kellett lépniem. Mivel a Tisza-vidéki újjáépítés során közvetlen kapcsolatba kerültem a budapesti Kvadrum Építészirodával, illetve Zsigmond Lászlóval, úgy gondoltam, ott próbálok szerencsét. Itt nem sok idő volt kérdezősködésre. Családi ház családi ház után... Eleinte részletrajzokkal segítettem be másoknak, s hamarosan saját munkákat is kaptam. Keményen rá kellett szoknom az önálló munkára. El kellett döntenem, hogy melyik megoldás a legmegfelelőbb, leggazdaságosabb. Konzultációkra gyakran csak a végleges dokumentálás előtt került sor. Ekkor mindent végignéztünk, kijavítottunk. Idővel egyre kevesebb javítanivalót találtunk. A Kvadrum irodában – talán a sok munka miatt – egy szempillantás alatt eltelt a fél év.

A Pagony irodát már régen kiszemeltem magamnak, ugyanis hiszem, hogy egy szép ház is csak fél érték, ha környezete nem rendezett. Amikor először léptem be az irodába, megéreztem, ez más világ, egy nyugodt sziget, és ez az érzés végigkísért az egész ott eltöltött idő alatt. Helyszíni szemlékre autózva rengeteget beszélgettünk Herczeg Ágival, s nagyon jó érzés volt, hogy egyetértünk a világ nagy dolgaiban is. Izgalmas feladatokat kaptam tőle, érdekes emberek kertjeivel kapcsolat-

Berta Attila diplomamunkája: Fülek (Filakovo) magyar közösségi ház

ban, csodálatos helyeken. Nagy örömmre szolgált, hogy nemcsak könyvekből, írásztal felett fejtegettük a mesterség rejtelmeit, hanem kerteket néztünk meg, tájakat figyeltünk. A fél évbe sikerült beleszorítanunk egy január végi erdélyi utat egyik gyergyószentmiklósi munkánk kapcsán, és egy hosszabb tavaszi hétvégét a felvidéki Cseres-hegység megfigyelésére. A legfontosabb tapasztalat a 2003-as nyári kaláka volt Csíkközmáson. Ennek előkészületeit még a fent említett erdélyi úton elkezdtük terepszemlékkel, megbeszélésekkel. A terveket még idehaza elkészítettük (nekem a medence megtervezése jutott). A helyszínen szűk két hetünk volt arra, hogy felépítsük Sószezfürdőt. Minden tervező saját munkáját építette és művelte. Jó kis csapatok verődtek össze az építmények körül. Tisztelegéssel be is fejeztük a munkát időre. Vándorlásom Pagonyban töltött fejezete nem volt hiábavaló, mert az itt gyűjtött tapasztalatokat már azóta is több ízben alkalmaztam más munkák kapcsán.

Utolsó állomáshelyemül a Makona irodát választottam. Úgy gondoltam, mindenképpen meg kell tapasztalnom, hogyan

folyik a munka Imre bácsi műhelyében. Két családi ház kiviteli terve után szembe találtam magam egy budapesti hatlakásos társasház engedélyezési tervével. Rengeteg olyan mozzanat volt munka közben, amelyek újdonságot jelentettek számomra, mégis meg kellett őket oldanom. Szerencsére sok segítséget kaptam munkatársaimtól, ha elakadtam valahol. A Makonában szerzett tapasztalatok is jó útravalóul szolgálnak majd.

Végül néhány gondolat a Vándoriskoláról. Azt hiszem, helyesen döntöttem, amikor 2000-ben nem a losonci irodát választottam. Igaz, az ember nem mondhat véleményt arról, amit nem próbált ki, de azt hiszem, ennyi szakmai tapasztalatot ilyen rövid idő alatt ott biztos nem gyűjtöttem volna össze. Ugyanakkor nemcsak szakmai tudásom gyarapodott, hiszen rengeteg új embert ismertem meg, sok szép helyre eljutottam a közös kirándulások során. Erdőbénye, Mád, Keszthely, az erdélyi Csíkközmás, a franciaországi Alsace, a felvidéki körút – ezernyi filmkocka... A Vándoriskolában töltött éveket Vörösmarty ismert idézetével jellemezhetem: „Ez jó multság, férfimunka volt!”

ESZTÁNY GYŐZŐ

Kissé szorongva érkeztem Budapestre a vándoriskolás felvételi előtt néhány nappal, izgalommal és kíváncsian is, hogy mit hoz majd a jövő. A Kós Károly Egyesülés néhány tagját futólag ismertem egy kolozsvári előadásról, amikor a sevillai pavilon építését mutatták be. De még építészhallgatóként, érintett meg az organikus építészet szele egy visegrádi nyári táborban.

Első állomásom a Sáros és Társa építésziroda volt. Mindjárt a mélyvízbe csöppentem: négylakásos társasház kiviteli tervei nek a közepébe, amelyen Révai Attila már folyamatosan dolgozott. Az első hetek kulturális sokkja után kezdtem otthon érezni magam úgy a városban, mint az irodában. A munkatársak kedvessége, figyelme és türelme sokat segített, Sáros László pedig mesterem volt a szó igazi értelmében.

Páricsy Zoltán munkatársamnak a tervrajz minősége iránti igényességet köszönhetem. Együtt rajzoltuk végig a Magyarok Háza pincéjébe tervezett étterem engedélyezési, kiviteli és belsőépítészeti terveit. Az irodát az igazi csapatmunka szelleme, pontosság, igényesség, a munkaidő jó beosztása jellemezte (ha 6 óra után 5 perccel nem tettem le a ceruzát, mesterem megkérdezte, az irodában akarok-e éjszakázni). Mire rájöttem, hogy hogyan lehet a mesteremet jobban megközelíteni és hatékonyan tanulni tőle, sajnos tovább kellett álljak.

Esztergom lett következő állomás. A város békéje és a huzamos egyedüllét elősegítette befeléfordulásomat és talán önmagam jobb megismerését. Ebben segített mesterem, Kund Ferenc is, akivel összes mesterem közül a legtöbb időt tölthettem el. Akkoriban az É-11-ben a titkárkőn kívül csak egy fiatal mesteriskolás építész, Nagy Tamás dolgozott, ő is többnyire Pesten. Így sokat voltam kettesben a mesteremmel. Itt volt alkalmam először megtapasztalni ugyanazon munka elejét és végét, a vázlattervtől a kiviteli tervig. Ilyen munka volt a szentendrei Dunakanyar Takarékszövetkezet helyi fiókja, amelyet a kiviteli tervek elkészítése után a helyszínen is követhettem. Ezután egy nyergesújfalusi családi ház bővítését rajzoltam végig. Sokat tanultam a csomópontok megtervezéséből és megrajzolásából. Még volt egy kicsi, de szép munka: Esztergom belvárosában, a Mikszáth Kálmán utcában egy családi ház kertkapuja. Ez a

munka a jellegzetes esztergomi kapuk vizsgálatával kezdődött. Mesteremmel való beszélgetéseink az építész felelősségéről és az építészet sajátos értékszemléletéről sokat segítettek építésszé válásom folyamatában. Egykori alpolgármesteri állásánál fogva különös felelősséget érzett Esztergom építészeti és társadalmi arculatáért. Szerette volna visszafordítani a lassú, tartós folyamatot amely Esztergomot Budapest alvárosává és kicsiny, élettelen múzeumává alakítja.

Különös vonzalma Erdély iránt, és közös csíkszeredai utazásaink a hagyományos mester-tanítvány viszonynál is erősebben összekötöttek minket. Fájó szívvel hagytam ott Esztergomot és érkeztem az Axis építészirodába. Nem voltak számomra ismeretlenek az iroda tagjai, mert közülük sokan eljöttek abba a táborba, amelyet Hargitafürdőn szerveztünk.

Salamin Ferenc mesterem hamarosan önálló munkával bízott meg. Zebegénybe gyalogos hidat és autóshíd-korlátot terveztem, valamint a főtér reklámtábláival foglalkoztam. Ezután következett egy zebegényi családi ház átalakítása panzióvá, műtermekkel ellátva. Ez is önálló munka volt, de sajnos vázlat-tervi szinten maradt, mert a megrendelő leállította a tervezést.

Közben Torockón részt vettem egy vendiák találkozón. Sárosi Béla volt kolozsvári egyetemista barátommal arra gondoltunk, milyen jó konferenciát lehetne szervezni ide Torockóra a Kós Károly Egyesülés és a kolozsvári építészhallgatók számára. Végül a szervezési munka nagy része az én nyakamba szakadt, amire egyáltalán nem voltam felkészülve. Nagyon akartam ezt a konferenciát (témájául a falufejlesztést választottuk) és ha Zsigmond Laci, Reischl Gábor, Tenkács Márta, Antony Gall és még néhány erdélyi barátom nem áll mellettem, nem is lett volna konferencia. Azon a nyáron másodízben eljutottam a kis-hegyesi nyári építész táborba is.

A félvégén bekapcsolódtam egy nagyméretű és hosszú távú régiófejlesztési munkába, amelyet fővállalkozásban a Pagony irányított. Salamin Ferencel és Tusnady Zsolttal közösen a Csomád Bálványos Régió építészeti értékvizsgálatával és értékvédelmével foglalkoztunk. Ezért is kerültem a Pagony irodába, ahol az axisos munkatársakkal együtt dolgoztunk tovább. Salamin Ferenc nagyobb testvérként atyáskodott és atyáskodik a vándorok felett.

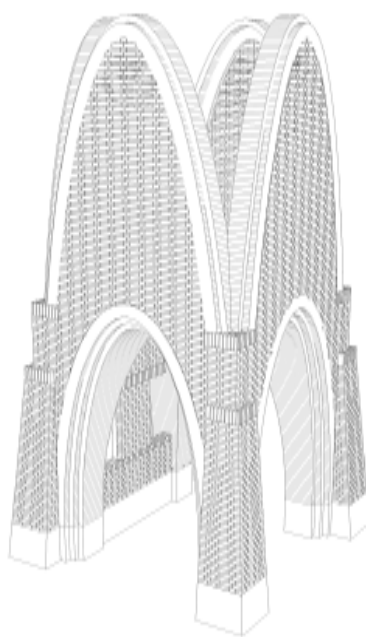
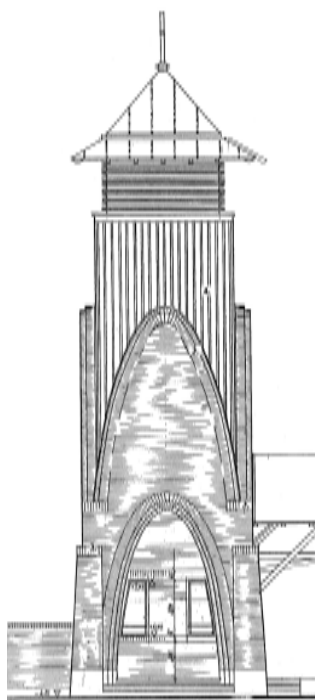
Kíváncsian érkeztem a Pagonyba, ahol percek alatt befogadtak a „családtagok”. Értékes tapasztalatot nyújtott a tájmegfigyelési kurzus, amelyet a Sashegyen folytattunk. A régiófejlesztési munka mellett más hazai munka is akadt, például az Udvarhely melletti Szejkefürdőre készítettünk tájrendezési és zöldfelületfejlesztési tanulmánytervet, amelynek építészeti részét én készítettem. Böven akadt építészeti feladat is a Pagonynál, csak az volt új nekem, hogy az építészeti részt szakmai szempontból teljesen rám bízta. Ilyen munka volt a nagymarosi római katolikus plébánia szabadtéri oltára és harangtornya, Illyés Zsuzsával. Ő a kertet tervezte, én az építményeket. A kiviteli tervfázisban szükségét éreztem építészeti szakmai konzultációnak. Tusnady Zsolt és Salamin Ferenc segítettek nekem.

A következő félévet Dévényiéknél töltöttem Pécsen, kezdetben a Kálvária szálló kiviteli tervein dolgoztunk Kurucz Szabolcs vándorral közösen. Egy csapatként dolgoztunk több nagyobb munkán, mint a beremendi általános iskola bővítése, a

siklósi irodaház, vagy a marcali gyógyszálló. Közben a Pagonyosokkal megnyertünk egy pályázatot a csíkszeredai Mikó vár körüli tér rendezésére, a korábbi régiófejlesztési munka pedig építészeti-értékvédelmi és tájvédelmi metodika kidolgozásával bővült. A Mikó vár mögötti néprajzi parkra készítettem egy beépítési javaslatot, majd Lázárfalvára és Tusnádra szerveztünk falufórumokat; ennek folyamánya lett a lázárfalvi kaláka tábor. A következő években a nádasfürdői, majd a csíksomási Sószezfürdőt építettük újjá.

A Szent Anna-tóhoz, a Mohos tőzeglápbba terveztünk Jánosi Csabával pallóutat és kilátótornyot, majd Tusnád központjába a Pagonyosokkal készítettünk beépítési tervet borvízmúzeummal, üzletekkel, faluházzal. Az építészeti értékmérési munka kapcsán főleg Lázárfalvát ismertem meg. Herczeg Ágnes igazi tanítványként kezelte.

Szívből ajánlom a Vándoriskolát minden kárpát-medencei magyar építésznek, tanulni szakmát, mesterséget, tisztességet.

Esztány Győző diplomamunkája, Kézdivásárhely, római katolikus parókia és harangtorony

KOVÁCS ÁGNES

Hét esztendeje, hogy a Mesterek elé álltam a felvételi pályázattal, 1996. szeptemberében. Kaposváron, Lőrincz Ferenc irodájában kezdtem a szolgálatomat. Aztán jött Pécs – szédületes nyár volt, 1997. Dévényi Sándornak nagyon jó keze, nagy tárgyi tudása, pazar színvilága, hegyes bajusza, lendülete feloldotta a kezdő vándor görcsösségét. A Török-ház, a sok kerítés, a püspökségi munkák, és a fagyizó a keszthelyi főtérre mind-mind alapdolgokat tisztáztak. Ott jöttem rá, milyen nagy erő van a vándorok összetartásában, az egymásra figyelésben.

Budapest, a Triskell következett. Kezdtém belelátni, hogy is működik az Egyesülés. A Triskellben három mesterem lett. A Herendi Porcelángyárnál Menyusnak segédkeztem, Piliscsabára Sikinek dolgoztam, Tápiószelén Tészta művelődési háza a kiviteli rajzaim alapján épült fel. Tészta-nak nagyon szívesen rajzoltam, jó lecke volt rájönni a téglából, fából összeépített kicsi

házak szerkesztési bravúrojaira. Tudatosan kezdtem figyelni a főépítési munkájukról szóló beszámolóikat, kölcsönös tanácsaikat. Ez volt az első félévem, ahol kicsit szabadabban engedtek, önállóan tervezhettem a Katolikus Egyetemre egy vasbeton szerkezetű kilátó-gázmotorházat, ami később fiókban maradt.

1998 tavaszán hazatértem a szülői házba, Bodonyi Csaba építészirodájában dolgoztam. Plesz Tóni bácsi példája nyomán hosszú beszélgetős utakat, esti borozásokat kaptam én is. Végigmutatta a korábbi megépült munkáit és főépítési tevékenységét. Szép, változatos munkák kerültek: a Deszkatemplom újjáépítésekor a faszervezetű karzatok, lépcsők terveit készíthettem, templompadot szerkesztettem Encsre, Sajógalgóczon a polgármesteri hivatal bővítését bízta rám.

Esztergomba 1999 januárjában érkeztem. Kund Ferenc régi barátjával, Kocsis Józseffel az esztergomi Vízivárosba egy új szálloda terveit szerkesztették, ennek előkészítő felméréseit végeztem. A legkedvesebb munka egy kecskeméti kis gazda-

sági épület volt extravagáns tömegével, ötletes szerkezeteivel, melynek kiviteli terveit is magam fejezhettem be.

A párhuzamosan végzett Ybl Miklós Főiskola posztgraduális tervezői szakmérnökijén Kapy Jenő vezetésével remek emberekkel, Plesz Antallal, Reischl Gáborral dolgoztunk együtt, diplomamunkámat 1999 tavaszán Bán Ferencnél terveztem. Kapy Jenő azért fontos, mert az egyetem záróéveinek megkezdésével a főiskolán az ő nyitottsága vezetett az Egyesüléshez.

Budapesten, az Axis építészirodában 1999 júliusában vettem fel a munkát, beültem a hét férfiú közé. Salát elkísérhettem Hegyaljára és Zebegénybe; kérdezősködtem a főépítészségről. Nagy Tamás is tanítványának fogadott. Szolnoki görögkatolikus templomának kiviteli terveit 2000 márciusában készítettem. Mellette éreztem először, mekkora erőt ad munkáihoz a valós hitélet – erős vár a mi Istenünk.

2000 áprilisában újra hazatértem Miskolcra, Rudolf Mihályhoz a Hadas Műterembe jelentkeztem. A két év nagyobb munkái: Miskolc dísztere, zempléni vadászházak, egyetemfejlesztés 400 fős előadója, felsőszolcai városi könyvtár belsőépítészete, Lévay református gimnázium belsőépítészete, Avas-észak fejlesztési terve, avasi műemlék református templom- és temető-kert elkerítése, sárospataki katolikus egyházi múzeum és könyvtár engedélyezési terve, Kossuth utcai református ifjúsági ház kiviteli terve voltak. A Hadasban sok minden helyrekerült a fejemben, amit a vándorlás alatt öntudatlanul gyűjtöttem.

Makovecz Imréhez egy hónapra jutottam el. Becsületből is mentem, kíváncsiságból is mentem – töltekezni akartam. Kakasd faluházát még Szalai Tibor szerkesztette, most annak kisebb átalakítását végeztem. Várlaki Erzsébet egy autópálya melletti kápolnát szerkesztett, gyakran ránéztem a készülő tervekre. Gerencsér Juditnak egy síófoki társasház homlokzat-átalakítását és a tabajdi tájház felmérését végeztem.

Egy éve, Szent Mihály havában Sárospatakra szúrtam le a vándorbotom. Itt várom, hogy kihajtsom. Konfirmálással hitemet vallottam meg, Polgári Hírlevél szerkesztésével egy közösség szolgálatára álltam – építészként dolgozom Hegyalján. Kós Károly és Újszászy Kálmán életútja, vállalásai példák előttem.

Kovács Ágnes diplomamunkája: Erdőbénye, Rókabérc vadászház átalakítása és bővítése, 2000-2003

Szentimrei Jenő író Kós Károly tervezte családi háza Sztánán; most a Szentimrei Alapítvány otthona. A felvételt Mészáros-Ujj Krisztina készítette a bánffyhungyadi Kós Károly napok keretében rendezett kirándulás alkalmából.

Elkészült és átadásra került a Kuli László diplomás vándor által tervezett budakalászi zeneiskola (Kalász Művészeti Iskola). Az épület a budakalászi Faluház mögött áll, egy régi gyárépület egy részének átalakításával és bővítésével jött létre.

HÍREK

HELYREIGAZÍTÁS Előző számunkban az Ybl-díjjal kitüntetett Guczoghy György nevét hibásan írtuk. Elnézést kérünk tőle és olvasóinktól.

BORS ISTVÁN szobrászművész augusztus 10-én, életének 65. esztendejében hosszas betegség után Kaposvárott elhunyt.

BOCZ GYULA szobrászművész júliusban, 66 éves korában a Pécs melletti Hosszúhetényben elhunyt.

DERCSÉNYI BALÁZS művészettörténész, sok építészettörténeti könyv, műemlékvédelmi kiadvány és film szerzője 63 éves korában, szeptember 10-én váratlanul elhunyt.

KÓS KÁROLY LEVELEZÉSÉT a közeljövőben adja ki a Mundus Kiadó. A Sas Péter szerkesztette kötet Kós minden tevékenységi körére, egész életére kiterjedően gyűjtötte össze az eddig legkülönbözőbb kiadványokban megjelent és nagyrészt publikálatlan leveleket.

AZ ELZÁSZI FALUMÚZEUM szervezte építészeti műhely, amelynek a Vándoriskolások alkotta pavilonjáról előző számunkban beszámoltunk, tovább folytatja munkáját. A következő évi táborok előkészítésére, a műhelymunka egész struktúrájának kialakítására megállapodás született a Falumúzeum és a Makona építészeti között.

A KIJÁRAT KIADÓ építészeti sorozatának új könyvei: az Erdélyi Zoltán életművét bemutató kötet (2400 forintért) és a Vadász György 70. születésnapjára készített reprezentatív album (3000 forintért rendelhető meg a Kiadónál: 1035 Budapest, Veder utca 20.).

A BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEMEN szeptemberben új fakultatív tantárgy indult a szerves építészet témakörében. A tantárgy foglalkozásai négy féléven át tartanak előadások és gyakorlatok formájában. Jelentkezni az 5. félévtől lehet és az érvényes végosztályzat 2 kreditpontot ér. Az előzetes tervezet szerint az egyes félévek anyaga: a szerves építészet impulzusai, a szerves építészet huszadik századi vonatkozásai, építészet és munkamódszerek, valamint a szerves építészet magyarországi gyakorlata.

Egy-egy félév 12-13 alkalommal 2x45 perces foglalkozást jelent. Az első félév előadásai lényegében az építészettörténetet tekintik át a szerves építészeti szemlélet egyes korszakokban történő megjelenését elemezve.

KŐSZEGHY ATTILA New Debrecen címmel magánkiadásban jelentette meg a várossal foglalkozó írásait, előadásait, kiegészítve néhány olyan dokumentummal, amelyek az utóbbi évek torzulásaira hívták fel a figyelmet. A könyvecske meg nem hallgatott felhívások, eredménytelen pályázatok, visszautasított cikkek, süket fülekre találó tiltakozások elkeserítő sorozata. Doku-

mentumértéke aligha vigasz a jóvátehetetlen városrombolás eredményei láttán. A kötetet záró csúfolódó levélből idézzük a belváros szétverése, a hagyományos kertés városrészeket zsúfolt lakóteleppé átépítő spekuláció ellen hiába tiltakozó szerzőtől: „...előzőleg eltakarították a fél belvárost, a kis utcácskákat telerakták jókora nagy társasházakkal. A másik fél belváros megmarad. A társasház-lakók kifejezetten ragaszkodnak szomszédaik másságához, ahhoz, hogy oda már ne épüljön újabb társasház, ez a melírozott figura – egy társasház, egy családi ház – éppen jó. Így a társasházakból lehet gyönyörködni a szomszéd kertjében, a szomszéd pedig gyakorolja a toleranciát. A háza előtt öten is parkolhatnak, hiszen ő csak egyedül lézeng ott. A hűsz szomszéd pedig hová tenné autóját a kis utcában?”

TATAI MÁRIA Az épített környezet – vezérfonal a korszerű építészet szemlélethez – címmel foglalta össze az Enciklopédia Kiadó által megjelentetett könyvében azokat az alapismereteket, amelyek a szakmai gondolkodás kialakításához nélkülözhetetlenek. A kiadvány tanári kézikönyv olyan pedagógusok számára, akik a környezetkultúra területén tevékenykedni kívánó diákokat oktatnak, hogy segítséget adjon eligazodni a környezetalkotással kapcsolatos fogalmak rendszerében. Átfogó szemlélete miatt az építészhallgatók „építészeti alapismeretek” iránti szükségletét is kielégítheti, mert az alapfogalmak egymáshoz való viszonyáról, helyiértékükről, a tervezés során felmerülő szempontokról építészettörténeti példák elemzésével ad képet, azaz a ma oly hiányos alpműveltség kialakítását is segíti. A könyv egyes fejezetei az épület és az ember kapcsolatával, viszonyával, a környezet emberre gyakorolt hatásának fajtáival; az építészeti formával, a tér érzékelésének kérdésével; a szerkezetek, anyagok, technológiák ismertetésével; a kor, a hely és a hagyomány szerepével; végül pedig néhány jelentős építészeti mű elemzésével foglalkoznak.

A NÁD kovasavtartalmának köszönhetően tartós, szívós; lemezzé kötve, nagyon praktikusán felhasználható. Hő, hang és páratechnikai tulajdonságai nagyon kedvezőek, rágcsálók, rovarok nem károsítják. Kétoldali vakolattal ellátva, nehezen éghető anyagnak minősül (DIN 4102-1 szerint). A magyar építészet történetében a nádfedésen kívül, a nádlemez-födém valaha szintén elterjedt volt. Kiseb mértékben megtalálhatók voltak náddal kialakított falszerkezetek is. Ezek úgy készültek, hogy a talpas vázas vagy egyszerű karóvázas paticsfalba vesszőfonat helyett nádkötegeket, nádlemezt erősítettek és azt tapasztották be.

Új utakat keresve, földünk számos táján újra és új módon előtérbe került a szerves szálakkal, így a náddal való építés is. Magyarországon is elérhető már a nádat és nádból készült anyagokat átfogóan alkalmazó korszerű építési technológia, amely teljesen természetes, mindenféle vegyi kipárolgástól mentes lakóteret biztosít. Anyagai természetbe visszajuttathatók vagy újrahasznosíthatók. Hang és hőszigetelése kiváló, $U=0,155W/m^2K$. Tartós, száz év élettartamra méretezik.

A nádház technológia azért jött létre, hogy egy új, a szabad személy méltóságát elismerő, együttműködésre épülő, organikus kultúra eleme legyen.

Az anyaggal, technológiával, forgalmazással kapcsolatos kérdésekben felvilágosítást nyújt Mészáros József. (mj@3h-realestate.com, telefon: 30/2846097)

RAJZOK ÉS SZOBROK

Nagy Szilvia kiállítása

1976. október 28-án születtem Győrben

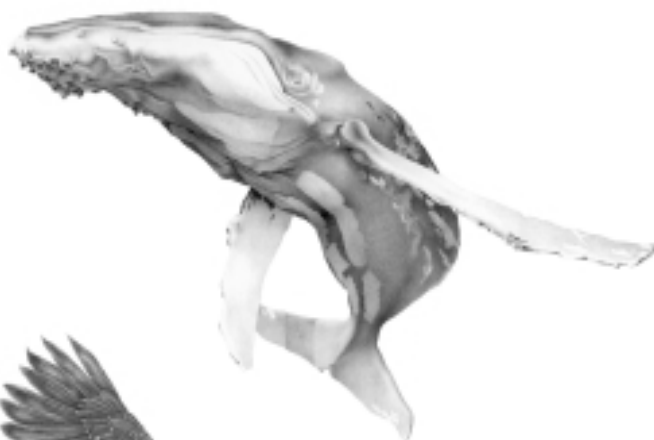
Gyermekkoromat majdnem egészen kitöltötték azok a helyek, élőlények és élmények, amelyeket hosszú eltemettség után ismét felidézhettem; amelyek ma is élnek. Ecetfa illata, tulipánhagymák, darázspók, gyíkok, és egy meleg nyári napon a Patkányos-tó melletti pocsolyában talált nyári pajzsosrákok csillogó, domború háta.

Az ezt követő idő leírása helyett inkább egy álmot írok le. Huszonegynehány évesen a nagyszüleim házában egy eldugott, poros ágyneműtartóban megtaláltam saját, kiszáradt gyermekkori testemet. Legyen ez elég.

A második születésem huszonegy éves koromban történt, amikor meghajlítottam az első drótot az első öslény vázához, és körülvéve magamat összecsipegettem jó emlékekkel a saját életemből és más emberek életéből; felépítettem egy szerkezetet, amelyben máig élek, és amelynek kivételéseit a kiállítás tartalmazza. Nem cserélném el semmiért sem. Számomra időtlen és emlékekkel teli minden egyes lény – legyen rajz vagy szobor.

Hogy mi lesz később, csak sejteni tudom. Elképzelések és vágyak vannak, amelyekre építeni lehet, és érdemes. Legközelebb majd már többet tudhatunk.

Nagy Szilvia

A Magyar Építőművészek Szövetsége székháza,
Kós Károly terem
(1088 Ötpacsirta utca 2.)
2003. október 14-24.

A SCHUMACHER COLLEGE (ANGLIA) PROGRAMJA

2004 január – július

A törzsi népek bölcsessége

2004. január 11-30.

Hugh Brody, Gregory Cajete és Rebecca Hossack

A környezeti válságok idején különösen fontos megértenünk a természet világát és az ember kapcsolatát a földhöz. A kurzus azt vizsgálja, hogy különböző törzsi társadalmak hogyan képesek szembenézni a globalizációval, hogyan képesek megőrizni saját kultúrájukat. (Földügyi politikai mozgalmak, a törzsi „etnotudomány” kialakulása, a művészeti hagyományok újra felfedezése).

Becsületesség egy törékeny világban:

Globalizáció és jogengyenlőség

2004. február 8-27.

Martin Khor, Ann Pettifor és Wolfgang Sachs

Mivel a globalizáció az élet szinte valamennyi területére kiterjed, tudnunk kell, hogyan alakult ki, és merre tart a jövőben. A kurzust vezető tanárok évek óta egy becsületesebb gazdasági rendszer kialakításáért küzdenek. A kurzus fő témája: a véges bioszférában hogyan lehetséges kialakítani egy fenntartható gazdaságot, amelyben nem csak a pénz befolyásolja a döntéshozók határozatait, és hogyan tudják megváltoztatni magatartásukat a vásárlók?

Gazdaság és fenntarthatóság

2004. március 7-12.

Simon Zadek

A kurzus témája, hogy a fenntartható fejlődés érdekében milyen előírásokat és intézkedéseket kell és lehet reálisan elvárni a gazdasági szférától.

Agri-kultúra és agro-ökológia: A vidék új jövője

2004. március 14 - április 2.

Tewoldge Egziabher, Jules Pretty és Miguel Altieri

Napjainkban emberek milliói alultápláltak vagy éheznek, míg mások belebetegsznek a túl sok evésbe. Elérkezett az idő egy újfajta, ökológiai elveken nyugvó mezőgazdaság kialakításához, amely harmóniában van az emberrel, a társadalommal és a kultúrával. A fenntartható mezőgazdaság alapelveinek tárgyalása a világ különböző vidékein élő mezőgazdászok, farmerek bölcsességén, tapasztalatán keresztül.

Föld, szellem és cselekvés

2004. április 25 - május 14.

John Seed, Ruth Rosenhek, Starhawk, Alastair McIntosh és Verene Nicolas

Három kontinens környezetvédői találkoznak és beszélnek aktivista tevékenységük alapelveiről. A buddhizmus, a mély-ökológia, a rendszerelmélet és a sámánizmus által inspirált munkájuk része, hogy a kurzus résztvevőivel a jobb világért való küzdelem spirituális alapjait lefektessék.

Ökológiai design

2004. május 16 - június 2.

John és Nancy Jack Todd, Bill Dunster és Alan Powers

A kurzus az élőgépes szennyvíztisztítás működéséről, valamint az öko-design történetéről és gyakorlati megvalósításáról szól. A harmadik héten az ökoház-tervezés kihívásait tárgyalják, megmutatván, hogyan jár karöltve a szépség és a hatékony energiaforrás.

Az élő bolygó: Gaia elmélet

2004. június 13 - július 2.

Stephan Harding, James Lovelock, Lynn Margulis, Ricardo Guerrero és Tom Wakeford

A kurzus során a Gaia-elmélet és egy egészséges globális ökológia fenntartásáról lesz szó.

Élet és komplexitás

2004. július 4-17.

Fritjof Capra, Brian Goodwin és Stephan Harding

Az elmúlt húsz évben a tudomány új irányt vett: a komplexitás-elmélet lehetővé tette az élő rendszerek olyan modellezését, amelynek révén az ökológiai világszemlélet is új jelentőséget kapott. A kurzus azt vizsgálja, hogy a komplexitás és a rendszerelmélet hogyan segítik az élet biológiai, kognitív és társadalmi dimenzióinak integrálását.

Üzlet és fenntarthatóság:

A komplexitástól a felelősségig

2004 július 18-23.

Fritjof Capra és Marjoire Kelly

A komplexitás-elmélet és az élő rendszerek új nyelve az élet alkalmazkodóképességét és kreativitását tükröző szervezetek létrehozásához vezetnek. A kurzus témája: a jelenlegi rendszer-tervezés milyen etikai és társadalmilag felelősségteljes magatartást tesz lehetővé és mit hoz a jövőben?

Részvételi díjak, ösztöndíjak: A háromhetes kurzusok ára 1500£, a kétéheteseké 1000£, ami fedezi a tandíjat, a szállást, a teljes ellátást és a kirándulásokat. A teljes költséget fedező ösztöndíjra is lehetőség van, az ilyen irányú igényeket az adott kurzus előtt legkevesebb két hónappal jelezni és kérvényezni kell.

Cím: Schumacher College

The Old Postern

Dartington

Totnes

Devon TQ9 6EA

United Kingdom

Tel: 44-1803-865934

e-mail: admin@schumachercollege.org.uk